

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ACTA PAEDAGOGICA VOLYNIENSES

Випуск 6

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Вітюк Валентина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Антонюк Володимир Зіновійович, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*відповідальний секретар*);

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Ємчик Олександра Григорівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Красонь Катаржина (Krasoń Katarzyna), prof. dr hab, заступник декана з наукової роботи, Сілезький університет у Катовіце, Польща;

Кузава Ірина Борисівна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Пріма Дмитро Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Семенов Олександр Сергійович, доктор педагогічних наук, доцент, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Семенова Наталія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
20 грудня 2023 р., протокол № 14

Науковий журнал «Acta Paedagogica Volynienses»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24807-14747Р від 27.04.2021)

«Acta Paedagogica Volynienses» включено до Переліку наукових фахових видань України
категорії Б у галузі педагогічних наук (спеціальності 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта,
016 – Спеціальна освіта) відповідно до Наказу МОН України
від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4693 (Print)

ISSN 2786-4707 (Online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023

РОЗДІЛ 1 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

УДК 378.011.3-51(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.1>

Наталія ГАВРИШ

доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9254-558X

Тамара ПРОЖЕНКО

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, завідувач лабораторії психології дошкільника, Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, вул. Паньківська, 2, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0000-0001-9822-4819

Бібліографічний опис статті: Гавриш, Н., Піроженко, Т. (2023). Ідеологічна складова у визначенні ігрового простору дитини. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 3–12, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.1>

ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА У ВИЗНАЧЕННІ ІГРОВОГО ПРОСТОРУ ДИТИНИ

Освітня галузь як державна інституція завжди відображала ідеологічні засади державної політики, а форма державного устрою та правління визначала пріоритети освітнього процесу держави. Ключовою ідеєю у ситуації утвердження незалежності української держави була визначена національна ідеологія, зінтегрована з загально-цивілізаційними духовними орієнтирами, фундаментальними інностями, як одна з найголовніших засад формування національної свідомості громадянина держави складання та укріплення у свідомості народу своєї національно-державної ідентичності.

Домінуючою думкою в дослідженнях освітньої ідеології є спрямування її на поєднання національного і європейського в освіті України, що вимагає глибокого освоєння національного освітнього досвіду та узагальненого бачення європейських освітніх традицій та особливостей. Переважна більшість науковців освітньо-ідеологічного дискурсу пов'язує означену проблему з національно-патріотичним вихованням.

Іграшка виступає призмою, через яку громадяни намагаються зазирнути у майбутнє через проекцію активності дитини. Через ігрові дії та ігрові ролі дитина утверджує в своїй діяльності та поведінці проекцію своєї майбутньої соціальної активності. Саме тому іграшка в часи підвищеного ідеологічного життя суспільства була предметом цілеспрямованої уваги. Яскраво простежується увага до дитячої іграшки в часи радянської ідеології. Державні органи виступали замовниками і регуляторами формування і стимулювання ідеологічно коректних норм виробництва асортименту і споживання дитячої іграшки. Тож, історія створення іграшок, а точніше доволі жорсткий ідеологічний тиск на їх виробництво в радянський період має надати нам важливих уроків і спонукати замислитися о надзвичайно гострих проблемах сучасного виховання, що потребують осмисленої відповідальності.

Процес деідеологізації «радянського» контенту в ігровій індустрії та в освіті загалом свідчить про те, що ідеологічний вимір для створення нової української іграшки залишається актуальним. В пошуках шляхів формування національної, громадянської, культурної ідентичності дітей дошкільного віку неперевершеною роль відіграє національна та водночас сучасна іграшка. Вибір її характеристик та критеріїв оцінки знов таки ідеологічно вмотивований цінностями суспільства та зокрема освіти. У статті наводяться результати інтерв'ювання учасників науково-методичного семінару «Іграшка як засіб ідеологічного впливу» стосовно іграшки як засобу патріотичного виховання та ставлення до військової іграшки. Проаналізовані позиції авторів аргументують пошук та обговорення сучасних орієнтирів та загальних питань присутності ідеології в освіті, зокрема присутності ідеології в площині ігрового простору, в якому зростає дитина. Національна освітня ідея потребує ясних та доступних тверджень, в яких простежуються мрії, надії, очікування громадян суспільства на достойне, вільне, щасливе життя. Оформлення такої освітньої ідеї на наш погляд не може бути нав'язливим та багатослівним.

Ключові слова: ідеологічні впливи в освіті, дошкільна освіта, патріотичне виховання, іграшка, військова іграшка.

Nataliya GAVRISH

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Volyn National University named after Lesya Ukrainka, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-9254-558X

Tamara PIROZHENKO

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Head of the Laboratory of Preschool Psychology, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Pankivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 01033
ORCID: 0000-0001-9822-4819

To cite this article: Havrysh, N., Pirozhenko, T. (2023). Ideolohichna skladova u vyznachenni irovoho prostoru dytyny [Ideological background in defining the child's play space]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 3–12, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.1>

IDEOLOGICAL BACKGROUND IN DEFINING THE CHILD'S PLAY SPACE

*The education sector as a state institution has always reflected the ideological foundations of state policy, and the form of state organization and governance determined the priorities of the state's educational process. The key idea in the situation of the establishment of the independence of the Ukrainian state was the national ideology, integrated with general civilizational spiritual guidelines, fundamental values, as one of the most important foundations of the formation of the national consciousness of the citizen of the state, the creation and strengthening of the national-state identity in the consciousness of the people. The toy acts as a prism through which citizens try to look into the future through the projection of the child's activity. Through game actions and game roles, the child establishes in his activities and behavior the projection of his future social activity. That is why the toy in times of heightened ideological life of society was the subject of focused attention. Attention to children's toys in the times of Soviet ideology is clearly visible. State bodies acted as customers and regulators for the formation and stimulation of ideologically correct norms for the production of the assortment and consumption of children's toys. So, the history of the creation of toys, and more precisely the rather rigid ideological pressure on their production in the Soviet period, should provide us with important lessons and encourage us to think about extremely acute problems of modern education that require meaningful responsibility. The dominant opinion in studies of educational ideology is to direct it to the combination of national and European in the education of Ukraine, which requires in-depth study of the national educational experience and a generalized vision of European educational traditions and features. The vast majority of scientists of the educational*ideological discourse connect the specified problem with national*patriotic education.*

The process of de-ideologization of "Soviet" content in the game industry" and in education in general shows that the ideological dimension for the creation of a new Ukrainian toy remains relevant. In the search for ways to form the national, civic, and cultural identity of preschool children, a national and at the same time modern toy plays an unparalleled role. The choice of its characteristics and evaluation criteria is again ideologically motivated by the values of society and, in particular, education. The article presents the results of interviewing the participants of the scientific and methodological seminar "Toy as a means of ideological influence" regarding the toy as a means of patriotic education and the attitude towards the military toy. The analyzed positions of the authors argue for the search and discussion of modern guidelines and general issues of the presence of ideology in education, in particular, the presence of ideology in the plane of the playing space in which the child grows up. The national educational idea needs clear and accessible statements in which the dreams, hopes, and expectations of society's citizens for a dignified, free, happy life can be traced. Designing such an educational idea, in our opinion, cannot be obtrusive and wordy.

Key words: ideological influences in education, preschool education, patriotic education, toy, military toy.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що освітянська галузь як державна інституція завжди відображає ідеологічні засади державної політики та пріоритети суспільного устрою та правління (Гогохія, 2012, с. 751–785). Ключовою ідеєю у ситуації утвердження незалежності української держави визначена національна ідеологія як одна з найголовніших засад формування національної свідомості громадянина держави складання та укріплення у сві-

домості народу своєї національно-державної ідентичності. Саме на підґрунті української національної ідеї, зінтегрованої з загальноцивілізаційними духовними орієнтирами та фундаментальними цінностями здійснюється освітянська діяльність (Державний стандарт дошкільної освіти, 2021).

Проблема ідеологічного впливу на визначення іграшкового простору дошкільної освіти в Україні суттєво заявляє про себе на перетині

актуальних питань в сучасному житті суспільства, зокрема, ідеологічні пливи в культурі та освіті. Причому важливість визначення ідеологічної складової в освіті посилюється саме для дошкільної освітньої галузі, позаяк діти – найбільш вразлива частина суспільства, тож держава завжди намагалася через гру та іграшку закладати потрібні ідеї, ціннісні пріоритети в дитячі голови і душі. Іграшка в усі часи була і є засобом передавання культурного досвіду народу від покоління до покоління. Інша гостро актуальна проблема – національно-патріотичне виховання дітей, зокрема, як за допомогою іграшки реалізувати завдання національно-патріотичного виховання, чи має бути місце серед іграшок сучасних дошкільнят військовій іграшці, вимагають термінового вирішення. Саме тому так важливо ретельно продумати, якою має бути іграшка у просторі відновленої України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Попри задекларовані в нормативно-правових документах (Концепція освіти дітей раннього і дошкільного віку, 2020) ідеологічні засади державної політики в українському середовищі проблеми ідеології надто рідко стають предметом дискусій. Дослідники пояснюють це «непроголошене табу» тим, що українці слабо орієнтуються у смислових та комунікаційних тонкощах ідеологічного дискурсу. Причиною того може бути радикальна та гвалтівна практика політичного тиску, дії якого Україна зазнавала протягом усього новочасного періоду історії. Роль ідеології у суспільній практиці полягає в тому, що вона, являючи собою символічний образ світу, моделює наші стосунки з оточуючим. За твердженням науковців (Р. Зелінський, О. Сухомлинська, Я. Поліщук та ін.), феномен ідеології полягає в тому, що вона набуває значущості в умовах комплексного впливу на людську свідомість. Втім, через сприйняття спільних цінностей громадянам необхідно осмислити власну позицію щодо того (Зелінський, 2020, с. 99).

Учені наголошують на розмаїтті підходів до дифініювання поняття «ідеологія», що тлумачиться як сукупність філософських, політичних, правових, моральних, релігійних та мистецьких поглядів (політика, прообраз, розуміння, філософські концепції, вчення тощо), що характеризують те або інше суспільство, клас,

політичну партію. Одні вбачають в ідеології ідеї чи сукупність ідей, символічних уявлень, організовані в системну єдність ідей у формі соціально-економічної моделі, настанов, гасел, програмних документів що окреслюють суспільний порядок. Інші схильні сприймати ідеологію як принцип, стратегію мислення, як процес, через який соціальні відносини узгоджуються з реальною дійсністю (Поліщук, 2008, с. 428–443).

Хоча не існує суспільства без власної ідеології, у свідомості широкого загалу це поняття набуло негативного значення через надмірну пропаганду певної ідеології, яка безсоромно та агресивно щоденно нав'язувалася людині не тільки у соціальному, професійному, але й особистому житті всіма доступними засобами (Зелінський, 2020, с. 101). З причин ігнорування або надзвичайного захоплення громадянами комуністичним режимом, зберігається подвійне ставлення до всіх цінностей, ідеологічно наповнених смислів та очікувань, які демонструє людина в своїй поведінці. Відмовившись від усього «комуністичного» (ідеології, моралі, виховання та інших атрибутів суспільного життя), ми, хоч і задекларували, але не утвердили в широкому освітянському просторі нові ціннісні і смислові орієнтири молоді незалежної держави. Голос тих, хто заявляв їх, тонує серед тих, хто прагнув залишити все, як було. На жаль, наслідки цієї прірви відчувуються і сьогодні.

До того ж домінуючою думкою в дослідженнях освітянської ідеології є спрямування її на поєднання національного і європейського в освіті України, що вимагає глибокого освоєння національного освітянського досвіду та узагальненого бачення європейських освітніх традицій та особливостей (Гогохія, 2012, с. 751–785). В історичній ретроспективі процесів здійснення ідеологічного тиску в освіті яскравим прикладом є освіта радянської доби, що у контексті вимог до дитячої іграшки розглянемо нижче.

Переважає більшість науковців освітньо-ідеологічного дискурсу пов'язує означену проблему з національно-патріотичним вихованням (І. Бех, З. Діхтяренко, О. Остапенко, Л. Каплуновська та ін.). Можемо погодитися з думкою О. Остапенко, що в супереч складних умов протистояння російській збройній та інформаційній агресії, патріотичне виховання в аспекті військової готовності

до захисту країни, на жаль, не стало пріоритетом державної політики України, не набуло вигляду цілісної виховної системи «з чітко визначеним механізмом взаємодії органів державної влади, науки, освітніх закладів, інститутів громадського суспільства...» (Остапенко, 2021, с. 156). Втім, у системі дошкільної освіти протягом останніх років зроблено певні кроки в напрямі розробки теоретико-методичних засад патріотичного виховання, покладені в основу розробки низки парціальних освітніх програм відповідного змісту (Остапенко, 2021, с. 156).

Патріотичне, моральне, соціальне виховання традиційно розглядає питання формування любові до Батьківщини як важливий напрям освіти дітей в системі дошкільного виховання України (Кривда, Журавко, 2023, с. 338). Питанням патріотичного виховання дітей дошкільного віку (тривалий час цей напрям визначався терміном «народознавство») присвятили свої дослідження сучасні науковці: Л. Артемова, А. Богуш, Н. Лисенко, Л. Лохвицька, Т. Поніманська та ін. Їхні роботи висвітлюють теоретичні засади народознавства, зміст і методику ознайомлення дітей з українською національною культурою, літературою, мистецтвом; розкривають методичні прийоми ознайомлення дітей з державними і національними символами, побутом, святами, звичаями, обрядами, іграми, народним промыслом (Комарницька, 2018).

Протягом останніх років значущість патріотичного виховання у практиці дошкільної освіти підкреслюється визначенням його з-поміж ключових компетентностей соціальної і громадянської компетентності в освітньому напрямі «Дитина в соціумі» (Державний стандарт дошкільної освіти, 2021). Наголосимо, що до цього часу авторські колективи стандартів освіти і навчальних програм здебільшого уникали такого складника патріотичного виховання як формулювання української національної та культурної ідентичності, остерігаючись звинувачень у націоналізмі. Проте національна ідентичність – це відчуття належності до певної держави чи нації. Це усвідомлення сенсу нації як цілісності, соборності та єднання, яке, представлено самобутніми традиціями, культурою та мовою.

Саме ідентичність виступає ключовим аргументом, коли ми шукаємо відповідь на питання значущості іграшки в дитячому житті як чинника зростання громадянина своєї дер-

жави. Так само, як соціально-громадянська компетентність, національна ідентичність не є вродженою, втім є соціально обумовленою (О. Косенчук, Т. Піроженко). Її пробудження відбувається у дитячому віці під впливом сім'ї, родини, друзів, знайомих, ровесників і продовжує формуватися під час всього періоду соціалізації, тобто впродовж всього періоду життя. Проблема виявлення засобів, зокрема ігрових засобів розвитку ідентичності особистості в Україні, насамперед, національної, соціально-громадянської, культурної, загострена реаліями воєнного стану в Україні 2022 року та пов'язаними з цим численними викликами у соціокультурній царині (Стратегія національно-патріотичного виховання, 2019). Вважаємо, у цей критичний для української нації період маємо наздоганяти і навіть випереджати час, а, отже, діяти продуктивно.

Мета статті полягає у намаганні обґрунтувати ключові ідеї сучасної освітньої ідеології для їх реалізації у системі дошкільної освіти, зокрема у визначенні вимог до нової української іграшки та виявити ставлення майбутніх і чинних педагогів, батьків до патріотичної та військової іграшки.

Виклад основного матеріалу. Подані у статті міркування щодо прояву ідеологічних впливів на вимоги до іграшки як потужного засобу виховання зростаючої особистості представлені як результат професійного обговорення в межах Всеукраїнського науково-методологічного семінару «Іграшка як засіб ідеологічного впливу», який відбувся на базі Державного музею іграшки за участі студентів і викладачів шести педагогічних університетів (Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Київський університет ім. Б. Грінченка, Український державний університет Михайла Драгоманова, Бердянський та Донбаський державні педагогічні університети, Маріупольський державний університет).

Коротко викладемо основні міркування щодо змісту дискусії.

Іграшка завжди була, є та залишається маркером культурно-історичного розвитку суспільства. Розгорнемо цю тезу детальніше.

Система традиційних для нашого суспільства цінностей, незважаючи на руйнівні спроби їх ігнорування показують, що для життя українців дуже близькими є європейські соціальні цінності – це неможливість жити без свободи

вибору, для себе і для інших, потреба затвердитися і реалізуватися серед інших людей; відповідальність за те, що говориш і робиш; готовність співпрацювати не тільки з родичами та знайомими, але й з чужими людьми оскільки це ефективно. Саме розвитку означених цивілізаційних цінностей сприяє провідна для дітей дошкільного віку діяльність – ігрова. Одним із генетично первісних культурних засобів, завдяки якому дитина присвоює систему ціннісних уявлень про існування навколишнього світу, ставлень до себе та оточуючого життєвого простору – є ігрова роль. Цей аспект до речі, виступає ключовим аргументом в питанні про «воєнізовану» іграшку. Незалежно від ігрового предмету на «військову тему» розвивальний вплив ігри утворюється тим, яку роль виконує дитина з цією іграшкою, який сенс вкладає вона в свої дії (Крутії К., 2022, с. 122). Серед таких смислів, породжених дитиною не останню роль відіграють роль «захисника», «охоронця», «героя, який виборює правду та свободу», і з потенціальних можливостей задуми і смисли перетворюється завдяки ігровій діяльності у дійсність, вказуючи на його головну функцію – бути регулятором життєвої активності дитини. Саме тому усвідомлення орієнтирів та ідей розвитку освіти та, зокрема, значної царини її ігрових методів педагогічного впливу на індивідуальний розвиток дитини потребує конкретизації спільних цінностей.

Означена позиція відображається у науковій дискусії щодо узгодженості змісту дошкільної освіти в Україні із глобальними цілями Європейського освітнього простору. Зокрема в декларації ООН «Освіта-2030» (стратегічні рамки та програма дій): освіта та навчання; стратегії ЮНЕСКО «Глобальне партнерство для раннього дитинства на 2021–2030» та державних документах, що визначають концептуальні засади організації, змісту та реформування освіти в Україні, в тому числі і дошкільної ланки, увагу науковців сфокусовано на аспекті формування у дітей дошкільного віку ціннісних орієнтацій, збереженні традицій національної та культурної ідентичності (Державний стандарт дошкільної освіти, 2021).

Іграшка є призмою, через яку громадяни намагаються зазирнути у майбутнє через проєкцію активності дитини. В які ігри вона грає? Що їй цікаво? На яких смислах та цінностях дитина

вибудовує свою картину світу і через які ігрові дії та ігрові ролі дитина утворює в своїй діяльності та поведінці проєкцію своєї майбутньої соціальної активності? Саме тому іграшка в часи підвищеного ідеологічного життя суспільства була предметом цілеспрямованої уваги. Яскраво простежується увага до дитячої іграшки в часи радянської ідеології. Радянська влада, що ставила за мету виховати людину комуністичного суспільства, прагнула до створення «правильних» як тоді визначалося іграшок, які могли б впливати на формування ідеологічних цінностей дітей і молоді, визначених КПРС (Берлач, 2022, с. 54). Ставлення до «іграшкового питання» було дуже відповідальне і серйозне. З цією метою у 1930-ті роки організовується Всесоюзний науково-дослідний інститут іграшки, на який було покладено науково-методичне та ідеологічне керівництво виробництвом дитячих іграшок. У цей же період при Наркомосвіти СРСР створюється спеціальна комісія з дитячої іграшки, що здійснювала оцінювання і рецензування, сприяла створенню нових зразків, контролю за їх виробництвом. Іграшки повинні були відповідати визначеним вимогам: сприяти відродженню сімейних цінностей, відображати реалістичні образи (стилізація допускалась у межах технологічного процесу), бути ідеологічно та патріотично спрямованими (виховання майбутнього будівника та захисника комуністичного суспільства). Дореволюційні «чужі» іграшки були рішуче відкинуті. Усі іграшки максимально були піддані «советізації». Найяскравіше процес створення, удосконалення і розповсюдження радянської іграшки і наповнення її «ідеологічно правильним» змістом та «азбукою радянської дійсності» було відображено у спеціально створеному для цих цілей журналі «Советская ігрушка». Передусім, схвалювались іграшки, що відображали побут радянської людини, досягнення у індустріалізації країни, іграшки для ознайомлення з професіями. До навчально-наочних-ігрових посібників-іграшок (кубиків, конструкторів, будівельних наборів, настільних ігор, книжок-іграшок тощо) також застосовувались вище зазначені вимоги. Ляльки-образи дітей, повинні були відображати щасливе дитинство – пухлі щічки і здоровий рум'янець. Ляльки в костюмах народів СРСР вирішували завдання інтернаціонального виховання, ляльки, що ознайомлювали з професіями – трудового, казкові персонажі, пізніше – образи персонажів із радянських мультфільмів,

фігурки тварин мали сприяти формуванню необхідної для комунізації дитячої картини світу. Отже, державні органи виступали замовниками і регуляторами формування і стимулювання ідеологічно коректних норм виробництва асортименту і споживання дитячої іграшки. Тож, історія створення іграшок, а точніше доволі жорсткий ідеологічний тиск на їх виробництво в радянський період має надати нам важливих уроків і спонукати замислитися о надзвичайно гострих проблемах сучасного виховання, що потребують осмисленої відповідальності.

Процес деідеологізації «радянського» контенту в ігровій індустрії та в освіті загалом свідчить про те, що ідеологічний вимір для створення нової української іграшки залишається актуальним. Аналіз іграшкової проблематики на етапі становлення й утвердження української незалежності в пострадянський період виявив, що принципової відмови від комуністичних ідеалів, комуністичної ідеології і моралі виявилось недостатньо для визначення, а головне всебічного прийняття ключових національних ідей освіти і виховання дітей і молоді нової України. Радянських ляльок змінили на закордонних Барбі, іграшковий ринок запрудили іноземні зразки актуальних для початку нового століття іграшок..., а це автоматично почало вносити у свідомість малят чужді нам цінності, ігноруючи свої національні. Тож сьогодні, коли ми не лише захищаємо свою країну, а й розмірковуємо над її відбудовуванням після війни конче необхідно досягти єдності в розумінні сучасної освітньої ідеології, того, що наразі для нас, українців, є найважливішим, які цільові, смислові, ціннісні орієнтири мають об'єднати усіх відповідальних громадян.

В пошуках шляхів формування національної, громадянської, культурної ідентичності дітей дошкільного віку неперевершену роль відіграє національна та водночас сучасна іграшка. Вибір її характеристик та критеріїв оцінки знов таки ідеологічно вмотивований цінностями суспільства та зокрема освіти.

В межах семінару було застосовано метод інтерв'ювання, щоб визначити у провідних експертів сучасної дошкільної освіти в Україні, учасників семінару їхнє ставлення до сучасної іграшки. Прочитуємо найбільш яскраві висловлення.

К. Крутій, доктор педагогічних наук, професор: «Вільна та соборна – це ідеологічні

стратегічні гасла, гарні та зрозумілі. Але які кроки будуть тактичними, що треба зробити першочергово, у тому числі й у дошкільлі. На мою думку, треба скористатися досвідом, який уже є в закордонних країнах, а саме розробленими критеріями добору та вимог до матеріалів, з яких зроблено іграшки. Іграшка має відповідати віковим особливостям дітей, бути гендерно нейтральною, яку використають у грі і хлопчики, і дівчатка. Не думаю, що треба розробляти якісь нові іграшки для нової України». До того ж К. Крутій – відома прихильниця використання неструктурованих матеріалів у вільному доступі як найцікавіших іграшок, створених власноруч дітьми (Крутій, 2023, с. 3–8). Авторка переконана в тому, що саме такі іграшки оптимізують їх ігрову діяльність, насичують її смислами, збагачують переживаннями.

Про нову українську іграшку у світлі вищезазначеного зовсім не пустим виявляється питання про те, якою має бути іграшка українських дітей, щоб відповідати освітнім стандартам та освітній ідеології нової України, за яку проливають кров наші захисники і захисниці, – сильної і незалежної держави. У світлі реалізації завдань громадянсько-патріотичного виховання чи має іграшка нести у собі якісь особливі ознаки патріотичності? Не зважаючи на різні підходи до проблем освіти і виховання дошкільнят, наші експерти сходяться в ключових аспектах міркувань про патріотичну іграшку. К. Крутій: «Іграшка не може бути патріотичною чи не патріотичною. Знайомство з національною культурою, традиціями шляхом використання ляльок у національних костюмах – це інше. На мою думку, не існує таких іграшок, і чи взагалі вони потрібні та які – дискусійне питання. Немає впевненості, що така іграшка (якщо вона є чи буде створена) не перетвориться на чергову «пташку» розробників та методистів для звітності щодо внеску в патріотичне виховання дошкільників. Іграшка має бути вітчизняною, екологічною, естетичною, яскравою, розвивальною, такою, що враховує дитячі інтереси і потреби, а не політичні вподобання дорослих».

І. Кіндратець, кандидат педагогічних наук, доцент: «Патріотична іграшка – та, в яку закладено зернинку національної ідентичності: лялька говорить або співає українською; іграшки-персонажі українських народних казок, фольклору,

пісень, вітчизняних мультфільмів; підкреслено характерні ознаки, традиції, святині українського народу...». Погоджуючись з думками наших шановних експертів, додамо лише, що, дійсно, не сама по собі іграшка, а активність, у яку вона включена, комунікація навколо неї і з нею, скорше стає засобом патріотичного та інших складових виховання. Особливо яскраво це можна усвідомити на прикладі військової іграшки.

Насьогодні існують різні, не рідко кардинально протилежні думки стосовно права на існування військової або воєнної іграшки, а точніше іграшок військової тематики – різноманітної зброї, імітації важкої артилерія, літаків, танків тощо. Одна з позицій пов'язана з тим, що з метою зниження і упередження виникнення агресивних проявів у дітей, виробництво або закупівлю військових іграшок необхідно знизити. Водночас, враховуючи, що повна заборона, завжди викликає подвійний інтерес і попит, військова іграшка може бути дозволена за умови грамотного педагогічного супроводу дорослого, який зможе забезпечити безпечну гру. Інша позиція зумовлена тим, що заборона «іграшкової зброї», з огляду на те, що діти відтворюють світ довкола, – означтиме заборонити дитині «програвати» те, що вона бачить тут і зараз. І. Улюкаєва, кандидат педагогічних наук, доцент як провідний фахівець з історії дошкільної педагогіки України, переконана в недоречності пацифістських поглядів на військову іграшку, яких дотримувалися в нашій педагогіці в останні десятиріччя. Вона наводить численні приклади використання іграшок та ігор на воєнну тематику в світовій виховній практиці, підкреслила, що воєнна іграшка – це формування психологічної готовності до можливих воєнних подій, певна орієнтація на воєнні професії, виховання поваги до воїнів-захисників країни. Прочитуюмо: «Останні десятиріччя у вихованні ми відмовлялись від всього, що в тій чи іншій мірі було пов'язано з воєнної тематикою. Це здавалось зайвим і навіть шкідливим – «виховує агресивність». Але за плечима два роки війни. А ми продовжуємо виховувати дітей без врахування того, що цей свят, як виявилось, не такий «романтичний», як ми вважали. Багато хто впевнений, що дітей не треба травмувати будь якою інформацією про війну і, навпаки, необхідно максимально відволікати їх позити-

вом. Але чи не є така позиція небезпечною як для самих дітей (кожної особисто і покоління в цілому), так і країни в майбутньому? Саме гра та іграшка воєнної тематики можуть вирішити багато проблем, пов'язаних з підготовкою дітей до життя у світі де, на жаль, є війни, де є агресія, загарбницькі наміри і що наш чудовий світ, нашу Батьківщину треба не тільки любити, а й бути готовими її захищати. Якою має бути воєнна іграшка? Можливо звернемося до вже відомого? Це фігурки воїнів (пам'ятаєте «солдатиків»?) – їх прообразами можуть стати сучасні наші захисники. Це воєнна техніка (зовсім малесенькі копії). Все це чудовий матеріал для режисерських ігор – кожен хлопчик «полководець». Це макети, конструктори воєнної техніки (до речі, сучасні хлопчики дуже люблять збирати і колекціонувати макети динозаврів! Можливо доцільним буде змінити предмет колекціонування?). Це і традиційні пістолети – автомати.

Воєнну іграшку необхідно «легалізувати», змінити до неї відношення, зайнятися методичними питаннями стосовно керівництва ігровою діяльністю відповідної тематики. Внесення ідеї ЗАХИСТУ! В грі, через гру, за допомогою іграшки готувати захисників. Нашої провиною перед майбутнім буде те, що ми наділи хлопчикам рожеві окуляри. Відмовляючись від «воєнної іграшки», ми «розброюємо» наступне покоління».

За спільної думки психологів і педагогів, так звана агресивна уявна гра є частиною нормального розвитку і не означає, що дитина виросте схильною до насильства. Втім, ситуація російсько-української війни не могла не позначитися на застосуванні дітьми у «воєнних іграх» більш «важкого» іграшкового знаряддя – байрактарів, джавелінів, мінометів, танків різних марок тощо (Крутії, 2022, с. 122). Узагальнимо думки стосовно військової іграшки. Прибрати з життя дитини військову іграшку все одно що позбутися телевізорів і комп'ютерів як джерел зла замість того, щоб сформувані у дитини сідоме і відповідальне ставлення до використання зброї як інструменту захисту, свідоме прийняття чи прийняття зла.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що означені позиції авторів аргументують пошук та обговорення сучасних орієнтирів та загальних питань присутності ідеології в освіті, зокрема присутності ідеології

в площині ігрового простору, в якому зростає дитина. Національна освітня ідея потребує ясних та доступних тверджень, в яких простежуються мрії, надії, очікування громадян суспільства на достойне, вільне, щасливе життя. Оформлення такої освітньої ідеї, на наш погляд, не може бути

нав'язливим та багатослівним. Така ідея як повітря, що необхідне для дихання кожної людини.

Подальше дослідження буде спрямоване на визначення критеріїв сучасної української іграшки як засобу національно-патріотичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Берлач О. П., Лесик-Бондарук О. О. Традиційна народна іграшка – код духовності нації. Science, practice and theory : proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan, 2022. P. 54–56. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20188>
3. Бондар О. Психологічні особливості організації ігрового простору дитини дошкільного віку з використанням українських народних ремесел. *Вісник Львівського університету. Серія : Психологічні науки*. Львів, 2021. Вип. 10. С. 12–17.
4. Гавриш Н., Косенчук О. Г., Піроженко Т. О. Парціальна програма з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Моя країна – Україна. Київ : Ранок, 2023. 64 с.
5. Гогохія Н. Суспільство і діти. *Українське суспільство 30-х років ХХ ст.: нариси повсякденного життя* / [відп. ред. С. В. Кульчицький]. Київ, 2012. С. 751–785.
6. Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі. Вип. 3 : зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Гнізділової ; відп. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава : ФОП Цьома С.П., 2019. 240 с.
7. Зелінський Р. Ідеологія в освіті: від поглинання до взаємопроникнення. *Знання. Освіта. Освіченість* : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 1–2 жовт. 2020 р. Вінниця, 2020. С. 99–101. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/znanosv/znanosv2020/paper/viewFile/10694/8955> (дата звернення: 14.02.2024).
8. Кайдановська О., Гладиборода Ю. Формування ігрових просторів для дітей. Містобудування та територіальне планування наук.-техн. зб. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури. Київ, 2021. Вип. 8. С. 257–265. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.78.257-265>
9. Каплуновська О., Кричата І. І., Палець Ю. М. «Україна – моя Батьківщина» : Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 72 с.
10. Кривда В. С., Журавко Т. В. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку. Science and innovation of modern world : the 9th International scientific and practical conference (May 18-20, 2023). London, 2023. С. 338–341. URL: <http://surl.li/qocoу> (дата звернення: 16.02.2024).
11. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Самодіяльна гра дитини дошкільного віку: важливість єдиних термінологічних підходів. Академічні студії. Серія: Педагогіка. Одеса, 2022. Вип. 1. С. 122–133. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18>
12. Комарницька Л. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами ознайомлення з українським народознавством. *Всеосвіта* : сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/nacionalno-patrioticne-vihovanna-ditej-doshkilnogo-viku-zasobami-oznajomlenna-z-ukrainskim-narodoznnavstvom-539118.html>
13. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Нац. акад. пед. наук України. Київ : ФОП Ференець В. Б., 2020. 44 с. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/publications/concept> (дата звернення: 14.02.2024).
14. Концепція Національно-патріотичного виховання громадян України та формування української політичної нації. *Полтавський державний медичний університет* : сайт. URL: <https://www.pdmu.edu.ua/cyovgm/koncersiya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-gromadyan-ukrayini-ta-formuvannya-ukrayinskoyi-politichnoyi-naciyi>
15. Кривоніс М., Дроботій О. Патріотичне виховання в ДНЗ. Харків : Ранок, 2015. 192 с. (Серія «Сучасна дошкільна освіта»).
16. Крутій К. Л. Чи мають діти грати з іграшковою зброєю?. *Дошкільне виховання*. 2023. № 8. С. 3–8.
17. Остапенко О. І. Військово-патріотичне виховання учнів закладів ЗСО в умовах військової та інформаційної агресії з боку російської федерації. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України (за 2020 р.). Івано-Франківськ, 2021. Вип. 9. С. 155–157.
18. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 136 с.
19. Поліщук Я. Простір ідеологічного впливу. До природи репрезентації. *Український історичний збірник* / Нац. акад. наук України [та ін.]. Київ, 2008. Вип. 11. С. 428–443.

20. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18.05.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>
21. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки : зб. матеріалів Регіон. наук.-практ. Інтернет-конф. студентів, молодих науковців, педагогів-практиків / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 275 с.
22. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції. *Історико-педагогічний альманах* / Нац. акад. пед. наук України [та ін.]. Умань, 2014. Вип. 1. С. 4–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ira_2014_1_3 (дата звернення: 14.02.2024).
23. Чернявська М. Національно-патріотичне виховання дошкільників: виклики сьогодення. Традиційна культура в умовах глобалізації: виклики війни : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Харків, 17–18 черв. 2022 р. Харків, 2022. С. 231–232. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9931> (дата звернення: 16.02.2024).
24. Yenin M. Ideolohichni formy ta tsinnosti modyfikatsii patriotyizmu ukrainskoi molodi. *Ideology and Politics Journal*. 2018. Vol. 2(10). P. 61–93.
25. Kutsyuruba B. Education in the period of post-Soviet transition in Ukraine. *Demokratyzatsiya The Journal of Post-Soviet Democratization*. 2011. Vol. 19(3). P. 287–309. URL: https://demokratyzatsiya.pub/archives/19_3_J57410H66R1H7404.pdf

REFERENCES:

1. The Basic component of preschool education in Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>.
2. Berlach O. P., Lesyk-Bondaruk O. O. Traditional folk toy – the code of the nation’s spirituality. Science, practice and theory: proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan, 2022. P. 54–56. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20188>
3. Bondar O. Psychological features of the organization of the preschool child’s play space using Ukrainian folk crafts. *Bulletin of Lviv University. Series : Psychological sciences*. Lviv, 2021. Issue 10. С. 12–17.
4. Gavrysh N., Kosenchuk O., Pirozhenko T. Partial program on patriotic education of senior preschool children “My country – Ukraine. Kyiv : Morning, 2023. 64 с.
5. Society and children. Ukrainian society of the 30s of the twentieth century: essays of everyday life / [ed. by S. Kulchytskyi]. Kyiv, 2012. С. 751–785.
6. Preschool education in the modern socio-cultural space. Issue 3: a collection of scientific works / edited by O. A. Hnizdilova ; edited by N. V. Kovalevska. Poltava : FOP Tsioma S.P., 2019. 240 с.
7. Ideology in education: from absorption to interpenetration. Knowledge. Education. Education: collection of materials of the V International Scientific and Practical Conference, Vinnytsia, October 1–2. 2020 Vinnytsia, 2020. С. 99–101. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/znanosv/znanosv2020/paper/viewFile/10694/8955> (accessed February 14, 2024).
8. Formation of play spaces for children. Urban planning and territorial planning of scientific and technical collection / Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture. Kyiv, 2021. Issue 8. С. 257–265. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.78.257-265>
9. Kaplunovska O., Krychataya I., Palets Y. “Ukraine is my Motherland”: Partial program of national-patriotic education of preschool children / under the scientific editorship of O. D. Reipolska. Ternopil: Mandrivets, 2017. 72 с.
10. Kryvda VS, Zhuravko TV. National-patriotic education of preschool children. Science and innovation of modern world: the 9th International scientific and practical conference (May 18–20, 2023). London, 2023. С. 338–341. URL: <http://surl.li/qocoy> (accessed February 16, 2024).
11. Krutii KL, Desnova IS, Zameliuk M. The amateur game of a preschool child: the importance of common terminological approaches. *Academic studies. Series : Pedagogy*. Odesa, 2022. Issue 1. pp. 122–133. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18>
12. National-patriotic education of preschool children by means of familiarization with Ukrainian ethnography. Vseosvita: website. URL: <https://vseosvita.ua/library/nacionalno-patriotичne-vihovanna-ditej-doshkilnogo-viku-zasobami-oznajomlenna-z-ukrainskim-narodoznavstvom-539118.html>
13. Concept of education of children of early and preschool age / National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv : FOP Ferenets V. B., 2020. 44 с. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/publications/concept> (accessed February 14, 2024).
14. The concept of national and patriotic education of citizens of Ukraine and the formation of the Ukrainian political nation. Poltava State Medical University: website. URL: <https://www.pdmu.edu.ua/cyovgm/koncepciya-nacionalno-patriotичnogo-vihovannya-gromadyan-ukrayini-ta-formuvannya-ukrayinskoyi-politичnoyi-naciyi>
15. Krivonis M., Drobotii O. Patriotic education in preschools. Kharkiv : Ranok, 2015. 192 p. (Series “Modern Preschool Education”).

16. Should children play with toy weapons? *Preschool education*. 2023. № 8. С. 3–8.
17. Ostapenko O. I. Military and patriotic education of students of the Armed Forces in the context of military and information aggression by the Russian Federation. Modern educational process: essence and innovative potential: materials of the report of the scientific and practical conference of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (2020). Ivano-Frankivsk, 2021. Issue 9. С. 155–157.
18. Pirozhenko T. Preschooler's personality: prospects for development. Ternopil: Mandrivets, 2010. 136 с.
19. Space of ideological influence. On the nature of representation. Ukrainian historical collection / National Academy of Sciences of Ukraine [and others]. Kyiv, 2008. Issue 11. С. 428–443.
20. On the Strategy of National and Patriotic Education: Decree of the President of Ukraine of 18.05.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>
21. Modern preschool: topical issues, pedagogical searches, achievements: a collection of materials of the Regional scientific and practical. Internet-conference of students, young scientists, teachers-practitioners / edited by Prof. O. L. Kononko. Nizhyn : Nizhyn Gogol National University, 2023. 275 с.
21. Modern preschool: topical issues, pedagogical searches, achievements: a collection of materials of the Regional scientific and practical. Internet-conference of students, young scientists, teachers-practitioners / edited by Prof. O. L. Kononko. Nizhyn: Nizhyn Gogol National University, 2023. 275 с.
22. Soviet pedagogy as an ideology: an attempt at historical reconstruction. Historical and Pedagogical Almanac / National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [and others]. Uman, 2014. Issue 1. pp. 4–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2014_1_3 (accessed February 14, 2024).
23. National-patriotic education of preschoolers: challenges of the present. Traditional Culture in the Context of Globalization: Challenges of War: Materials of the Scientific and Practical Conference with International Participation, Kharkiv, June 17–18, 22. 2022. Kharkiv, 2022. С. 231–232. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9931> (accessed February 16, 2024).
24. Yenin M. Ideolohichni formy ta tsinnosti modyfikatsii patriotyzmu ukrainskoi molodi. *Ideology and Politics Journal*. 2018. Vol. 2(10). P. 61–93.
25. Kutsyuruba B. Education in the period of post-Soviet transition in Ukraine. *Demokratizatsiya The Journal of Post-Soviet Democratization*. 2011. Vol. 19(3). P. 287–309. URL: https://demokratizatsiya.pub/archives/19_3_J57410H66R1H7404.pdf

УДК 378.011.3-051:373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.2>

Юрій КАЛИЧАК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, 82100

ORCID: 0000-0003-4348-1740

Бібліографічний опис статті: Каличак, Ю. (2023). Підготовка фахівців дошкільного профілю в процесі викладання курсу «Сімейна дошкільна педагогіка». *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 13–18, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.2>

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ
ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «СІМЕЙНА ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА»**

У статті розглянуто особливості підготовки фахівців дошкільної освіти до взаємодії та співпраці з батьками вихованців закладу дошкільної освіти задля реалізації завдань ефективної едукативної діяльності дітей дошкільного віку.

Проаналізовано особистісні риси вихователя, його спроможність налагодити результативні стосунки з вихованцями, а також їхніми батьками з метою здійснення ефективного сімейного виховання дошкільників.

Встановлено, що систематичне застосування новітніх методів навчання, інноваційних технологій, нестандартних і нетрадиційних шляхів у педагогічному виші сприятиме набуттю належної фахової підготовки фахівців у сфері дошкільної освіти.

Сформульовано основні критерії досягнення успіху у процесі взаємодії вихователя з батьками майбутніми вихователями, а саме: наявність справжнього інтересу до дитини-дошкільника, глибокі знання основних закономірностей її розвитку, дієві заходи щодо індивідуального розвитку особистості дитини, дотримання єдиних вимог ЗДО та сім'ї в реалізації мети виховання дошкільника, постійне самовдосконалення та саморозвиток студентів.

З'ясовано характерні особливості підготовки майбутніх дошкільних педагогів до роботи з сім'єю дитини дошкільного віку. Розкрито сутність компетентності студентів щодо даної проблеми, вказано основні напрями її реалізації.

Підкреслено, що надзвичайно перенасичений сучасний інформаційний потік щодо взаємодії з батьками дітей дошкільного віку створює перешкоди на шляху повноцінного опанування студентами міцних навичок практичної діяльності. Одним із шляхів уникнення негативних наслідків окресленої ситуації є широке залучення студентів до діяльності науково-дослідних лабораторій, проблемних груп, котрі б детально розглядали сучасні проблеми сімейної дошкільної педагогіки та брали активну участь у їх розв'язанні.

Ключові слова: педагог дошкільного профілю, робота з сім'єю, підготовка вихователя до роботи з сім'єю вихованця, фахова підготовка, співпраця, взаємодія, професійна діяльність.

Yurii KALICHAK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko str., 24, Drohobych, Lviv region, Ukraine, 82100

ORCID: 0000-0003-4348-1740

To cite this article: Kalichak, Yu. (2023). Pidhotovka fakhivtsiv doshkilnoho profilu v protsesi vykladannya kursu "Simeina doshkilna pedahohika" [Training preschool teachers by teaching the course "Family preschool pedagogy"]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 13–18, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.2>

**TRAINING PRESCHOOL TEACHERS BY TEACHING
THE COURSE "FAMILY PRESCHOOL PEDAGOGY"**

The article examines the peculiarities of training the preschool teachers in interaction and cooperation with parents of preschool children in order to provide effective education of preschool children.

The personal traits of the teacher and their ability to establish effective relationships with pupils, as well as their parents, in order to implement effective family education of preschoolers, have been analysed.

It has been established that the systematic application of the latest teaching methods, innovative technologies, non-standard and non-traditional ways in a pedagogical university will help organise a proper professional training of specialists in the field of preschool education.

The main criteria for achieving success in the process of interaction between the teacher and the parents have been formulated, namely: the presence of a genuine interest in the preschool child, deep knowledge of the basic laws of his development, effective measures for the individual development of the child's personality, compliance with the unified requirements of the child-care center and the family in the implementation goals of preschool education, constant self-improvement and self-development of students.

The characteristic features of the training of future preschool teachers to work with the family of a preschool-age child have been clarified. The essence of students' competence regarding this problem is revealed, the main directions of its implementation are indicated.

It is emphasized that the extremely oversaturated modern information flow regarding interaction with parents of preschool children creates obstacles on the way to full mastery of strong practical skills by students. One of the ways to avoid the negative consequences of the described situation is the broad involvement of students in the activities of scientific research laboratories, problem groups, which would consider in detail the modern problems of family preschool pedagogy and take an active part in their solution.

Key words: *preschool teacher, collaboration with the family, preparing the teacher to work with the pupil's family, professional training, cooperation, interaction, professional activity.*

Актуальність проблеми. Всі народи світу, без виключень, дбають і піклуються про народження та подальшу едукацію дітей дошкільного віку, належне виконання батьківських обов'язків усіма членами суспільства. Інститут сім'ї, котрий зараз зазнає різноманітних штучних трансформацій, залишається найважливішим сегментом людського суспільства, органічно поєднуючи зусилля людей різних поколінь у прагненні виховати достойних громадян. Міць і стабільність держави визначається здатністю сильної сім'ї до самоствердження, самовдосконалення (Боднарчук, 2001).

Громадянське суспільство у всі часи культивувало пріоритети інтересів сім'ї й дитини. Нині зменшення народжуваності в Україні, значне поширення незареєстрованих сімей, позашлюбна народжуваність, збільшення кількості розлучень аж ніяк не сприяє цьому процесу. Сучасна жінка не відчуває задоволеності життям, обмежуючись лише материнством. Вона прагне незалежності, досягнення кар'єрних успіхів, реалізації власних бізнес-проектів тощо. Задля можливості реалізуватися суспільство намагається всіляко допомогти батькам забезпечити малюкам належний догляд, створює можливості для виховання дітей поза домом, серед своїх ровесників, під опікою професійних фахівців, створюючи розгалужену систему різноманітних закладів дошкільної освіти (Горохович, 1990).

З цією метою сьогодні актуалізується пошук новітнього інструментарію вирішення проблеми підготовки справжніх фахівців дошкільної

освіти, котрі безпосередньо забезпечуватимуть належний рівень едукації дітей дошкільного віку. Найголовнішим завданням вихователя закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) вважаємо створення такої атмосфери в дитячому садку, котра б сприяла формуванню взаємозацікавлення в ефективному процесі життєдіяльності всіх суб'єктів спільної освітньої діяльності: дитячої спільноти, батьків і дітей, батьків і вихователів, дітей і дорослих тощо.

Професійна діяльність вихователя дітей дошкільного віку передбачає такі критерії: зацікавленість сім'ї дитини, діяльнісний інтерес до виховання, усвідомлення закономірностей його розвитку, сприяння індивідуальному становленню дитини, як особистості. Без тісної співпраці з батьками вихованців досягнення єдності в реалізації мети виховання кожної дитини, на наш погляд, неможливе. Опанування необхідних професійних умінь вихователя не обмежується процесом навчання у закладі вищої педагогічної освіти, адже стимулюється потребою професійного самовдосконалення та можливістю кар'єрного зростання. На успішність засвоєння професійних вмінь суттєво впливає свідомий вибір професії.

Студент упродовж педагогічної взаємодії з викладачем формує ціннісне ставлення до освіти, як до процесу та результату едукації. Для сучасного студента своєрідність, самобутність і спрямованість мети освіти визначаються як наслідок здобутого життєвого досвіду, зокрема, ціннісного ставлення до вищої педагогічної дошкільної освіти. Викладач завдяки

власному рівню професійної компетентності спроможний скоординувати означені цінності. Складність і неоднозначність організації процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії потребує від нього неймовірної самовіддачі, високого професіоналізму, глибоких переконань тощо.

Подальша професійна діяльність випускника, як молодого педагога, вимагатиме не лише застосування засвоєних знань і навичок, а й здобутий досвід співпраці з викладачем, котрий неодмінно трансформуватиметься в особисту педагогічну позицію, що диктуватиме роль і значення дошкільника в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Застосування інтерактивних методів викладання курсу «Сімейна дошкільна педагогіка» дозволить поглибити та систематизувати наукові знання про специфіку дошкільної освіти внаслідок забезпечення спроможності до їх самостійного їх здобуття, саморозвитку, вчасно прищепленого вміння ефективно послугуватися різноманітними, особливо сучасними, джерелами. Основна увага зосереджена на засвоєнні студентами інтерактивних прийомів роботи з дітьми дошкільного віку в умовах ЗДО та сім'ї з метою соціалізації й удосконалення комунікаційних навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти професійної підготовки фахівців дошкільного профілю досліджували такі науковці: Л. В. Артемова, І. Д. Бех, Н. В. Гавриш, С. А. Ладивір, Т. І. Поніманська та ін. (Гавриш, 2015; Калічак, 2023).

Мета дослідження – розкрити сучасні наукові уявлення про доцільні шляхи і засоби сімейного дошкільного виховання дітей та сформувати у студентів певні вміння і навички консультування батьків з питань сімейної дошкільної педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметом вивчення навчальної дисципліни «Сімейна дошкільна педагогіка» є психолого-педагогічні основи сімейного виховання, тенденції виховання дитини в сім'ї, місце вихователя у виховному полі сім'ї та його вміння організувати освітню діяльність з дитиною на основі особистісно-орієнтованої моделі взаємодії з нею.

Завдання предмету:

– поглиблення професійних знань студентів про сімейну педагогіку як галузь педагогічної науки;

– визначення ролі індивідуального виховання у сім'ї в сучасній освітній системі, з'ясування його специфічних особливостей;

– формування вміння аналізувати та оцінювати виховний потенціал сім'ї, діагностувати психолого-педагогічні основи сімейного виховання;

– реалізація індивідуальної моделі педагогічної взаємодії з батьками з метою цілісного педагогічного впливу на дитину;

– поглиблення професійного інтересу до обраного фаху» (Калічак, 2023, с. 3).

Лекції з навчальної дисципліни «Сімейна дошкільна педагогіка» передбачають таку «тематику:

Пренатальна педагогіка як основа сімейної педагогіки та сімейного виховання.

Сім'я як осередок входження дитини в соціальне довкілля.

1. Принципи та стратегія сучасного сімейного виховання.

2. Роль матері й батька у вихованні дитини.

3. Домашні конфлікти: механізми та профілактика.

4. Економічне виховання дітей у сім'ї.

5. Організація різних видів діяльності дитини в сім'ї (ігрова, трудова, побутова).

6. Використання досвіду етнопедагогіки в індивідуальному вихованні дитини.

7. Єдність батьків і сімейного вихователя у розв'язанні завдань і підготовки дитини до школи» (Калічак, 2011, с. 13).

Викладач завдяки власним здібностям і усталеним завданням едукативної пропозиції пропонує студентам інтелектуальний продукт, акцентуючи увагу на виконанні самостійних завдань, формулюванні відповідей на запитання, участі в дискусіях і наукових конференціях, олімпіадах і творчих конкурсах, підготовці різноманітних публікацій та виступів, висловлюванні припущень, створенні презентацій, портфоліо, організації різноманітних науково-методичних і науково-практичних семінарів тощо.

Багаторічний педагогічний досвід дає підстави стверджувати, що інколи, створюючи чи навіть провокуючи певні педагогічні ситуації за умови різнобічного викладу матеріалу, подаючи подекуди абсолютно протилежні думки, досвічений викладач намагається прищепити студентам самостійне мислення, критичне ставлення до здобутої інформації та власних міркувань щодо її цінності. Педагог, як правило, уникаючи особис-

тих оціночних суджень, узагальнює результати, що змушує студента постійно робити вибір на користь істинності власних чи чужих тверджень.

У процесі співпраці між студентами: у парах, у підгрупах, мікрогрупах у студентів формуються такі риси, як відповідальність за достовірність інформації, обов'язковість, емпатія тощо.

Глибину засвоєння й усвідомлення кожним студентом конкретного матеріалу дозволяють проконтролювати індивідуальні письмові опитування, котрі є нетривалими та нечастими, однак перелік питань, їх тематики та проблематика змушують розмірковувати самостійно. Взаємооцінка письмових відповідей насправді продукує колективну думку й одночасно налагоджує міцну співпраці між студентами-однорічниками, зміцнює взаємодію між викладачами та студентами, робить їх одностайними, загалом сприяє становленню послідовників, подвижників тощо (Піроженко, 2014, с. 33).

Студенти, готуючись до участі в обговоренні, опрацюють основну й додаткову літературу, а також, за бажанням, мають можливість самостійно підібрати джерела інформації для відповіді на запропоновані заздалегідь викладачем індивідуальні завдання, котрі не зазначені в запропонованому списку тем для обговорення на семінарі.

Викладач – режисер кожного семінарського заняття, – вважає взаємодію студентів важливою умовою результативного проведення заняття. Зазначений випадок спонукає студента заробляти не лише оцінку, але й реально набути здатності до професійного зростання. Подібна співпраці зі студентами упродовж педагогічної практики в ЗДО дозволяє вибудувати міцний експериментальний фундамент для написання студентських випускових і наукових робіт з проблем дошкільної освіти (Одеса, 2016; Київ, 2016).

Наслідком засвоєння предмету мали б стати опанування таких «вмін і навичок:

- аналізувати та оцінювати виховний потенціал сім'ї;
- оновлювати педагогічні знання та впроваджувати їх в практику професійної діяльності;
- застосовувати на практиці принципи та стратегію сучасного сімейного виховання;
- організовувати різні види діяльності дитини в сім'ї (ігрову, трудову, побутову тощо);
- використовувати досвід етнопедагогіки в індивідуальному вихованні дитини;

– застосовувати моделі виховного процесу для батьків;

– розробляти власні технології індивідуального виховання на основі знань про психолого-педагогічні особливості дітей дошкільного віку;

– діагностувати психолого-педагогічні особливості дітей-дошкільників різних вікових періодів;

– реалізувати індивідуальну модель педагогічної взаємодії з батьками з метою цілісного педагогічного впливу на дитину» (Калічак, 2011, с. 10).

Питання, що виносяться на «самостійне опрацювання: Особливості соціалізації дошкільника у родинно-сімейному колі. Процес сімейного виховання у історії педагогічної думки. Педагогічні проблеми сучасної сім'ї. Зовнішні фактори впливу на сім'ю та виховання. Особливості внутрішніх факторів впливу на процес сімейного виховання. Стилі сімейного виховання. Їхня основні принципи і характеристики. Стратегії домашнього виховання: суть та особливості. Кумівство: причини виникнення, значення, роль у процесі соціалізації особистості. Педагогічні умови ефективності батьківського спілкування. Теорії підготовки батьків до виконання виховної функції. Система педагогічної культури батьків. Завдання педагогів щодо підвищення педагогічної культури батьків. Сучасні тенденції та форми психолого-педагогічної освіти та навчання батьків. Класифікація типів особистісної поведінки батьків та їх характеристика. Помилки батьків у процесі виховання та шляхи їхнього попередження й усунення. Насильство щодо дітей: типи, причини, шляхи попередження. Сімейний побут та його вплив на процес виховання дітей. Сімейні звичаї, традиції, обряди та їхня роль у вихованні особистості» (Калічак, 2011, с. 58).

Задля здійснення результативної співпраці вихователя ЗДО та батьків необхідно дбати про належний рівень педагогічної культури батьків, котра у процесі формування використовує не лише традиційні форми і методи, але й здобутки нового суспільного досвіду, новітніх психолого-педагогічних досліджень, педагогічної практики (Арват, 1996, с. 135).

Глибокі демократичні перетворення у сучасному суспільстві диктують нагальну потребу перед педагогами і батьками відмови від авторитарної педагогіки.

Успішна робота з батьками передбачає підготовку студентів до організації ефективної

взаємодії з батьками дошкільників. Проте, недостатній рівень підготовленості випускників, пояснюється несистематичністю їхньої підготовки, свідчить про «важливість організованої, цілеспрямованої, конкретної, не лише теоретичної, а й практичної підготовки майбутніх дошкільних педагогів до тісної взаємодії з сім'єю» (Сухарева, 2008, с. 33).

Жоден ЗДО не в змозі замінити функції духовного спілкування, емоційної підтримки, адже лише сім'я здатна забезпечити унікальні умови щодо емоційно-духовного життя особистості дитини.

Збільшення кількості наукової та навчальної інформації вносить суттєві труднощі у процес підготовки фахівців дошкільного профілю щодо дієвого застосування різноманітного педагогічного інструментарію роботи з батьками, що зумовлює відчутні протиріччя між вимогами до викладача і студента через прискорене старіння знань, великий об'єм інформації, тривалість навчання і перелік дисциплін, котрі вивчаються у закладі вищої освіти. Виходом із подібної ситуації вважаємо засвоєння студентами спроможності до педагогічної творчості та постійної можливості моніторингу інновацій у царині дошкільної педагогіки (Стельмахович, 1992, с. 17).

Такий підхід потребує від викладача здатності трансформувати наукову інформацію в навчальну, обов'язково враховуючи сучасні методичні вимоги вдосконалення технологій

викладання, узагальнення великого масиву фактів, виокремлення основних знань тощо.

Величезний інформаційний потік у сфері роботи з сім'єю обмежений у часовому вимірі. Виконання творчих завдань самостійно дозволить студенту сформувати міцні навички практичної діяльності. Без диференційованого підходу щодо творчої взаємодії із студентами тут неможливо досягти бодай мінімального результату, що вважаємо можливим у творчих групах студентів, науково-дослідних лабораторіях, котрі б займалися дослідженням проблем сімейної дошкільної педагогіки (Костів, 1996, с. 33).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, дисципліна «Сімейна дошкільна педагогіка» займає одне із провідних місць у системі фахової підготовки справжнього професіонала-дошкільника, здатного успішно планувати й реалізовувати на практиці дієву взаємодію із сучасною молодіжною сім'єю задля повноцінної едукативної дитини дошкільного віку. Єдність вимог закладу дошкільної освіти та батьків уможливить результативність гармонійного виховання дошкільника. Величезне значення мають зусилля вихователів щодо педагогізації батьків своїх вихованців, котрої так бракує на сьогоднішньому етапі функціонування системи дошкільної освіти в Україні.

Перспективними вважаємо дослідження родинного контексту едукативної дитини дошкільного віку щодо ширшого використання етнопедогогічного досвіду виховання найменших.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боднарчук О. Психологія сім'ї: курс лекцій. Київ : МАУП, 2001. 96 с.
2. Гавриш Н. В. та ін. Розумне виховання сучасних дошкільнят: монографія. Київ : «Слово», 2015. 176 с.
3. Горохович А. Батьки і діти : монографія. Вінніпег, 1990. 176 с.
4. Дошкільне та сімейне виховання: теорія, методика, практика. Матеріали науково-практичної конференції. Одеса, 2016. 259 с.
5. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях : монографія. Київ, 2016. 127 с.
6. Калічак Ю. Л. Сімейна дошкільна педагогіка: робоча програма. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 12 с.
7. Калічак Ю. Л., Клим М. І. Сімейна дошкільна педагогіка: методичні рекомендації. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2011. 64 с.
8. Костів В. Народньо-педагогічні ідеї минулого у формуванні сучасного сім'янина: книга для вчителя. Івано-Франківськ, 1996. 196 с.
9. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Виховуємо дитину, зростаємо як батьки : навчально-методичний посібник. Тернопіль, 2014. 168 с.
10. Родинно-сімейна енциклопедія: за загальною редакцією Арвата Ф. С. та ін. Київ : Богдана, 1996. 438 с.
11. Стельмахович М. Г. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до XIX ст. *Рідна школа*. 1992. № 3–4. С. 14–19.
12. Сухарева Л. С. Піклуємось разом з батьками. Робота з батьками дошкільників : монографія. Вид. група «Основа» : «Тріада», 2008. 128 с.

13. Сухомлинський В. О. Мікроклімат вашого дому : монографія. Т. 5. С. 436–440.
14. Товкач І. Є. Хочу бути мамою, хочу бути татом : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2012. 368 с.
15. Щербань П. М. Пам'ятай ім'я своє: Заповіді сімейної педагогіки : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2006. 191 с.

REFERENCES:

1. Bodnarchuk O. Psyholohiia simi: kurs lektsii [Family psychology: a course of lectures]. Kyiv : MAUP, 2001. 96 s. (in Ukrainian)
2. Havrysh N. V. ta in. Rozumne vykhovannia suchasnykh doshkilniat [Smart education of modern preschoolers : monograph]. Kyiv : «Slovo», 2015. 176 s. (in Ukrainian)
3. Horokhovych A. Batky i dity: monohrafiia [Parents and children: monograph]. Vinnipeg, 1990. 176 s. (in Ukrainian)
4. Doshkilne ta simeine vykhovannia: teoriia, metodyka, praktyka. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii. Odesa, 2016 [Preschool and family education: theory, methodology, practice. Materials of the scientific and practical conference. Odesa, 2016]. 259 s. (in Ukrainian)
5. Dukhovno-moralne vykhovannia ditei doshkilnoho viku na khrystyianskykh tsinnostiakh: monohrafiia [Spiritual and moral education of preschool children based on Christian values : monograph]. Kyiv, 2016. 127 s. (in Ukrainian)
6. Kalichak Yu. L. Simeina doshkilna pedahohika: robocha prohrama [Family preschool pedagogy: work program]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil DDPU im. I. Franka, 2016. 12 s. (in Ukrainian)
7. Kalichak Yu. L., Klym M. I. Simeina doshkilna pedahohika: metodychni rekomendatsii [Family preschool pedagogy: methodical recommendations]. Drohobych : Redaktsiino-vydavnychi viddil DDPU im. I. Franka, 2011. 64 s. (in Ukrainian)
8. Kostiv V. Narodno-pedahohichni idei mynuloho u formuvanni suchasnoho sim`iany: knyha dlia vchytelia [Folk-pedagogical ideas of the past in the formation of a modern family man: a book for a teacher]. Ivano-Frankivsk, 1996. 196 s. (in Ukrainian)
9. Pirozhenko T. O., Khartman O. Yu. Vykhovuemo dytynu, zrostaiemo yak batky: navchalno-metodychnyi posibnyk [Raising a child, growing up as parents: educational and methodological manual]. Ternopil, 2014. 168 s. (in Ukrainian)
10. Rodynno-simeina entsyklopediia: za zahalnoi redaktsiieiu Arvata F. S. ta in. [Family encyclopedia: edited by Arvat F. S. and others]. Kyiv : Bohdana, 1996. 438 s. (in Ukrainian)
11. Stelmakhovych M. H. Simia i rodynne vykhovannia v Ukraini z naidavnishykh chasiv do XIX st. [Family and family education in Ukraine from the earliest times to the 19th century]. *Ridna shkola*. 1992. № 3–4. S. 14–19. (in Ukrainian)
12. Sukharieva L. S. Pikluemos razom z batkamy. Robota z batkamy doshkilnykiv : monohrafiia [We take care together with parents. Work with parents of preschoolers: monograph]. Vyd. hrupa «Osnova» : «Triada», 2008. 128 s. (in Ukrainian)
13. Sukhomlynskyi V. O. Mikroklimat vashoho domu: monohrafiia [The microclimate of your home : monograph]. Т. 5. С. 436–440. (in Ukrainian)
14. Tovkach I. Ye. Khochu buty mamoiu, khochu buty tatom: navchalno-metodychnyi posibnyk [I want to be a mother, I want to be a father: educational and methodological guide]. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo», 2012. 368 s. (in Ukrainian)
15. Shcherban P. M. Pamiatai imia svoje: Zapovidi simeinoi pedahohiky: navchalnyi posibnyk [Remember your name: Precepts of family pedagogy: a study guide]. Kyiv : Vyscha shkola, 2006. 191 s. (in Ukrainian)

УДК 37.091.3-027.31:[37.013.42-051:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.3>

Ірина ТОМАШЕВСЬКА

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-6853-387X

Бібліографічний опис статті: Томашевська, І. (2023). Формування міжкультурної компетентності: проблеми використання інноваційних методів навчання. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 19–23, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.3>

**ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ:
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ**

Статтю присвячено розгляду можливостей і перспектив застосування інноваційних методів навчання у процесі формування міжкультурної компетентності. Для досягнення мети в процесі наукового пошуку було схарактеризовано значення та місце міжкультурної компетентності в загальній системі компетентностей майбутніх фахівців та розкрито властивості міжкультурної компетентності.

Головним завданням нових освітніх стандартів є формування під час навчання сукупності компетентностей, які дадуть змогу майбутньому фахівцеві ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах глобалізації та інтеграції, розширення полікультурного середовища. У статті схарактеризовано роль і значення міжкультурної компетентності в підготовці та становленні майбутніх фахівців в контексті глобалізації сучасного суспільного простору.

Необхідність нестандартної системи підготовки фахівців стала стимулом для широкого застосування ділових ігор з метою формування міжкультурної компетентності. В статті охарактеризовано особливості формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти в умовах освітнього простору ЗВО із використанням інноваційних методів навчання.

Використання ділових ігор у процесі професійної підготовки є одним із найактуальніших напрямів підвищення ефективності освітньої діяльності за будь-яким напрямом.

Найпродуктивнішими в результаті апробації були визнані ділові метафоричні ігри, у процесі реалізації яких у здобувачів освіти формується новий погляд на здійснення професійної діяльності в полікультурному середовищі. Основне завдання метафоричної гри – знайти новий спосіб вирішення ситуації у процесі міжкультурної комунікації. Унікальність цього методу полягає в тому, що для вирішення в діловій ситуації береться метафора.

За результатами аналізу у статті схарактеризовано особливості метафоричної гри, її можливості та переваги у формуванні міжкультурної компетентності у майбутніх фахівців в освітньому просторі ЗВО.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, інноваційні методи навчання та викладання, метафорична ділова гра, освітній простір ЗВО, здобувачі освіти.

Iryna TOMASHEVS'KA

Candidate of Pedagogic Sciences, Professor, Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-6853-387X

To cite this article: Tomashevs'ka, I. (2023). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti: problemy vykorystannia innovatsiinykh metodiv navchannia [Formation of intercultural competence: problems of using innovative teaching methods]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 19–23, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.3>

**FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE:
PROBLEMS OF USING INNOVATIVE TEACHING METHODS**

The article is devoted to the possibilities and prospects of using innovative teaching methods in the process of forming intercultural competence. To achieve this goal, the importance and place of intercultural competence in the general system of competencies of future specialists were characterized in the process of scientific research and the properties of intercultural competence were revealed.

The main task of the new educational standards is to form a set of competencies during training that will allow future specialists to effectively carry out professional activities in the context of globalization and integration, the expansion of a multicultural environment. The article characterizes the role and importance of intercultural competence in the training and development of future specialists in the context of globalization of the modern social space.

The need for a non-standard system of training specialists has become an incentive for the widespread use of business games to develop intercultural competence. The article characterizes the peculiarities of the formation of intercultural competence of students in the educational space of higher education institutions using innovative teaching methods.

The use of business games in the process of professional training is one of the most relevant areas for improving the effectiveness of educational activities in any field.

As a result of the testing, business metaphorical games were recognized as the most productive, in the process of which students form a new view of professional activity in a multicultural environment. The main task of the metaphorical game is to find a new way to resolve a situation in the process of intercultural communication. The uniqueness of this method lies in the fact that a metaphor is used to solve a business situation.

Based on the results of the analysis, the article characterizes the features of the metaphorical game, its possibilities and advantages in the formation of intercultural competence in future specialists in the educational space of higher education institutions.

Key words: intercultural competence, innovative methods of learning and teaching, metaphorical business game, educational space of higher education institutions, students.

Постановка проблеми. Процес глобалізації досягнув нині усі сфери людського життя, включаючи і галузь культури. Очевидним результатом процесу глобалізації стали також значні перспективи комунікації носіїв будь-якої культури з представниками інших культур, і ці можливості сьогодні стали щоденною реальністю для багатьох країн і народів.

Ця обставина спричинила у представників найрізноманітніших наук широкий інтерес до процесу взаємодії та взаємовпливу культур, який дістав назву міжкультурної комунікації.

Актуальність теми. Стрімке зростання міжнародних соціальних контактів між представниками різних культур та усвідомлення необхідності мінімізації конфліктів, що виникають при цьому, зумовило значний науковий і практичний інтерес до феномену міжкультурної комунікації. Відтак, одним із напрямів сучасної вищої освіти є формування міжкультурної компетентності, розуміння специфіки рідної культури та інших культур, формування поведінкових навиків в ситуаціях міжкультурного спілкування та майбутньої професійної діяльності у полікультурному просторі.

На етапі сьогоднішніх дослідженням різних аспектів міжкультурної комунікації займається ціла низка гуманітарних наук: культурологія, комунікативістика, соціологія культури, лінгвокультурологія, етнопсихологія тощо. Завдяки діяльності фахівців цих галузей науки з'явилися наукові дослідження, присвячені розгляду різних проблем взаємодії та взаємовідносин культур.

Мета статті – полягає у розкритті можливостей використання метафоричної гри, як інно-

ваційного методу у формування міжкультурної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У дослідженнях вітчизняні вчені Андрущенко, В. Кремень, Н. Ничкало, П. Саух обґрунтували філософські та методологічні положення використання інноваційних форм в освітньому процесі вищої школи; фундаментальні наукові пошуки в контексті професійної підготовки у закладах вищої освіти із використанням інтерактивних технологій здійснили Д. Антюшко, І. Баличевцева, Н. Волкова, Н. Годованець, І. Дубковецька Ф. Климовицький, Т. Коваль, Г. Михайлишин, О. Рудакова, І. Радзівська, І. Самойленко, О. Чернишова та інші.

Проблема формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців різних галузей досліджували Н. Ковальчук, Д. Костенко, О. Кричківська, Н. Лиса, Н. Самойленко. Класифікація моделей міжкультурної компетентності у зарубіжних наукових дослідженнях розкрита О. Пришляк

Теоретичні основи інноваційних методів, обґрунтування, їх класифікація та критерії результативності впровадження в освітній процес були предметом наукових досліджень І. Дичківської.

Розробкою та методикою використання ділових ігор в освітньому процесі закладів вищої освіти займалися А. Бардась, Н. Дзедзьора, Є. Єгудіна, І. Криворучко, Т. Кудрявцева; І. Леонтьєва у своїх наукових розвідках обґрунтувала роль та значення метафоричної ділової гри у професійній підготовці.

Виклад основного матеріалу. Міжкультурна компетентність представляє комплексну,

ієрархічну структуру специфічних компетентностей, що забезпечує власні потреби особистості. Вона є наслідком системи вмінь, навичок, наприклад, зорієнтованість у соціальних ситуаціях, визначення особистісних характеристик та емоційного стану інших людей, вибір оптимально-адекватних способів спілкування.

Компетентність розглядається нами як володіння компетенцією, знаннями, що дають змогу орієнтуватися в соціальних умовах, які швидко змінюються. Міжкультурна комунікативна компетентність створює основу для професійної мобільності, підвищує можливості професійної самореалізації на основі міжкультурної чутливості та толерантності, що особливо актуально для сфери вищої професійної освіти.

В науковому дискурсі учені вважають, що міжкультурна компетентність передбачає:

- здатність долати психічний стрес (знаходити вирішення конфліктних ситуацій, враховувати відмінність політичних систем та етнічної ментальності);

- здатність до ефективної комунікації (вміння спілкуватися з «чужими», долати непорозуміння між «своїми» і «чужими», вміння користуватися різними комунікативними засобами та використовувати різні стилі спілкування);

- здатність вибудовувати міжособистісні стосунки (розуміти почуття інших людей, розуміти та орієнтуватися в чужих соціальних звичаях, правилах поведінки) при діловому спілкуванні в умовах полікультурної комунікації (Зеліковська, 2018, с. 131).

Наведені вище положення свідчать, що формування міжкультурної компетентності необхідно розглядати в контексті розвитку особистості здобувачів освіти, з їхньою здатністю, готовністю та бажанням брати участь у діалозі культур на основі принципів кооперації, взаємної поваги та терпимості до культурних відмінностей, вмінням долати культурні бар'єри.

Специфіка міжкультурного спілкування полягає в тому, що учасники справу з різними кодуваннями, нормами спілкування та побутовою культурою. Як зазначав засновник досліджень міжкультурної комунікації Е.Холл (Hall E.): «якщо культурі можна навчитися, значить, її можна і викладати» (Hall, 1973, с. 31). Відповідно, завдання викладача полягає в тому, щоб допомогти здобувачам світи переосмислити власний культурний досвід і зменшити процес

конфронтації власного «культурного Я» з особливостями інших культур.

Проблеми формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти є однією із найактуальніших проблем вищої освіти в контексті сучасних суспільних процесів – глобалізації та інтеграції. Відтак, у процесі професійної підготовки, викладачам необхідно формувати відповідну міжкультурну комунікативну компетентність для успішної майбутньої діяльності.

Формування міжкультурної компетентності базується на переважному використанні не стільки інтелектуальних методів навчання, скільки афективних, поведінкових педагогічних прийомів і методиках.

При цьому основне завдання полягає в усвідомленні рідної та чужої культури як набутих систем координат.

Найбільший ефект в освітньому процесі забезпечують такі методи, як групова робота, біографічний метод, моделювання реальної ситуації, конструювання професійного діалогу в полікультурному середовищі, вправи на культурну сенсифікацію, аналіз міжкультурних ситуацій, рольові та ділові ігри, дискусії, аналіз управлінських ситуацій.

Формування і виконання вирішення освітніх завдань будуть успішними лише в тому випадку, якщо ці завдання носитимуть проблемний характер і стимулюватимуть творчу та пізнавальну активність здобувачів освіти.

Вирішення змодельованих освітніх та професійних завдань, ускладнених ситуацій полікультурного діалогу, розвиває у здобувачів освіти творче мислення, слугує дієвим засобом його формування та розвитку.

Одним із ефективних методів формування та розвитку міжкультурної компетентності, що має можливість залучити до роботи абсолютно всю студентську аудиторію, виступає метафорична ділова гра, яка відповідає усім ознакам інноваційності освітнього процесу ЗВО.

Як вважає І. Леонтєва, «метафорична ділова гра метафорична ділова гра являє собою інноваційний спосіб передачі й отримання варіативної інформації про сучасне суспільство та інструментарій життєдіяльності в ньому» (Леонтєва, 2022, с. 79).

Відповідно до Європейської еталонної рамки впровадження в освітній процес метафоричної ділової гри забезпечує формуванню

одночасно чотирьох основних компетентностей із восьми ключових (спілкування рідною мовою; навчання заради здобуття освіти рідною мовою; навчання заради здобуття знання; соціальні та громадянські навички; ініціативність і практичність).

У науковому просторі інформації про метафоричну гру дуже мало, не зважаючи на те, що вперше використання терміну «метафорична гра» було датоване 2004 роком, фундатором та коучем Міжнародної школи бізнес-тренерів ІСВТ Ж. Зав'яловою. Метафорична гра використовувалася для визначення специфічних різновидів ділових ігор для виконання завдань бізнесу і протягом останнього десятиріччя набула великої популярності поміж бізнес-тренерів.

Особливість цього виду ділової гри полягає в тому, що для її проведення використовують різноманітні метафори: казки, притчі, легенди, які передають за аналогією проблематику реальної ситуації та сучасні проблеми, з якими найчастіше зустрічаються фахівці у майбутній професійній діяльності.

Д. Лакофф (Lakoff D.) і М. Джонсон (Johnson M.) також справедливо вважають, що якщо «картина потребує сотні слів, то метафора варта тисячі картин, оскільки вона динамічна, і кожен її трактує по-своєму» (Lakoff, Johnson, 2001, с.197).

Таким чином, використання в освітньому процесі ЗВО метафоричного матеріалу, у здобувачів освіти через включення в комунікаційний процес, формується вміння виявляти різні способи вирішення тієї чи іншої проблеми в полікультурному середовищі, сприяє активізації творчих здібностей учасників ділової гри. Важливо, що метафоричні ігри забезпечують також взаєморозуміння між учасниками міжкультурної комунікації, вчать навчають толерантності та вмінню цінувати різні точки зору.

Викладачеві під час проведення метафоричної гри відводиться особлива роль. Під час метафоричної ділової гри викладач не повідомляє учасникам готових знань, він лише допомагає шукати способи вирішення тієї чи іншої проблеми, стимулюючи їхню творчу активність. При цьому він повинен правильно проводити аналіз ситуації та вміти робити висновок, не пропустивши при цьому жодної точки зору.

Викладач виступає як менеджер і режисер навчання, а не транслятор навчальної інфор-

мації, при цьому здобувач освіти виступає як суб'єкт діяльності. В процесі проведення метафоричних ігор важлива і психологічна підготовка викладача та його компетентність щодо використання інноваційних технологій.

Важливим аспектом успішного використання метафоричної гри є те, що викладач повинен вміти виявляти індивідуальні, особистісні та професійні якості здобувачів освіти для надання їм допомоги і підтримки у вирішенні складних проблем, що виникають у процесі гри.

Відтак, подібний спосіб спілкування викладача зі студентською групою сприяє формуванню самостійної та відповідальної особистості, яка зможе правильно оцінити труднощі, що виникають у міжкультурному спілкуванні та знайти правильні рішення їх подолання. Дана форма роботи дає змогу навчити здобувачів освіти аргументувати свою думку, вносити ідеї, володіти культурою дискусії у полікультурному середовищі.

Представлена форма інноваційного навчання має низку суттєвих дидактичних переваг, що сприяють ефективному формуванню міжкультурної компетентності, посеред яких:

- ініціативна позиція здобувачів освіти в освітньому процесі;
- засвоєння навчального матеріалу через пізнання світу й активний з ним діалог;
- самостійний творчий пошук відповідей та вирішення проблемних ситуацій, що ґрунтується на досвіді з одночасним його збагаченням і подальшим пошуком істини;
- вироблення рефлексії, саморефлексії та вмінь здійснювати психофізіологічну корекцію власної діяльності у полікультурному середовищі.

Завдяки цьому зазначена форма навчання формує, на нашу думку, адекватне ставлення здобувачів освіти до сучасної рідної іншої культури в широкому сенсі, способів накопичення соціального досвіду і сприйняття полікультурного соціального середовища, що надалі, безсумнівно, позначиться на рівні їхньої соціальної зрілості загалом.

Як показує наш досвід роботи, метафоричні ігри, які ґрунтуються, насамперед на комунікаційному процесі, значно підвищують міжкультурну активність здобувачів освіти, стимулюють прагнення до вивчення та освоєння історії,

традицій, правил та норм спілкування іншої культури, що в кінцевому результаті, ефективно впливає на формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що метафоричні ігри є важливими у процесі професійної підготовки майбутніх

фахівців, оскільки їхнє цілеспрямоване використання формує креативно мислячих фахівців із високим індексом задоволеністю професією та готовністю здійснювати професійну діяльність у полікультурному просторі тобто з високим рівнем сформованості міжкультурної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зеліковська О. (2018) Формування міжкультурної компетентності студентів ІТ-спеціальностей: сучасний вимір. *Методичні засади професійного навчання майбутніх фахівців*. 2018. С. 129–135.
2. Леонтєва І. В. (2022) Метафорична ділова гра у професійній підготовці фахівців сфери корпоративної освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. Випуск 2(51). С. 77–81
3. Рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя». URL: <http://surl.li/puzs>
4. Сисоєва С. О. (2011) Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
5. Сніца Т. (2014) Міжкультурна комунікація як суспільний феномен. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Випуск III. С. 146–153.
6. Giorgdze M. (2017) Interactive teaching methods: challenges and perspectives. *International E-Journal of Advances in Education*. Vol. III, Issue 9. P. 544–548.
7. Hall E. (1973) *The Silent Language*. NY : Garden City.
8. Lakoff J., Johnson M. (2001) *Metaphors we Live by*. *University of Chicago Press*.

REFERENCES:

1. Zelikovska O. (2018) Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti studentiv IT- spetsialnostei: suchasnyi vymir. *Metodychni zasady profesiinoho navchannia maibutnix fakhivtsiv*. 2018. S. 129–135 [in Ukrainian].
2. Leontieva I. V. (2022) Metaforychna dilova hra u profesiinii pidhotovtsi fakhivtsiv sfery korporatyvnoi osvity. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia : Pedahohika. Sotsialna robota*. Vypusk 2(51). S. 77–81 [in Ukrainian].
3. Rekomendatsii Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (YeS) «Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia». URL: <http://surl.li/puzs> [in Ukrainian].
4. Sysoieva S. O. (2011) Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh: navchalno-metodychnyi posibnyk. In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. Kyiv : VD «ЕКМО», 2011. 324 s. [in Ukrainian].
5. Snitsa T. (2014) Mizhkulturna komunikatsiia yak suspilnyi fenomen. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*. 2014. Vypusk III. S. 146–153 [in Ukrainian].
6. Giorgdze M. (2017) Interactive teaching methods: challenges and perspectives. *International E-Journal of Advances in Education*. Vol. III, Issue 9. P. 544–54.
7. Hall E. (1973) *The Silent Language*. NY : Garden City.
8. Lakoff J., Johnson M. (2001) *Metaphors we Live by*. *University of Chicago Press*.

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 811.161.2'27:[378.016:373.011.3-051]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.4>

Олександр АНТОНЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри стилістики та культури української мови, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028

ORCID: 0000-0002-1272-4634

Бібліографічний опис статті: Антончук, О. (2023). Культура мовлення у системі фахової підготовки вчителя-словесника. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 24–29, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.4>

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ У СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

Стаття присвячена дослідженню теоретичних і практичних засад фахового мовлення вчителя-словесника, зокрема розгляду історичного розвитку норм сучасної української літературної мови, обґрунтуванню доцільності введення культури мовлення в систему фахової підготовки майбутніх вчителів-словесників.

Навчальна дисципліна «Культура українського фахового мовлення» має на меті підготувати фахівців, які добре володіють рідною мовою і здатні грамотно застосовувати її до потреб фахового спілкування. Основними завданнями вивчення дисципліни є навчити вести письмове та усне ділове мовлення відповідно до фаху; вільно володіти термінологією своєї спеціальності; допомогти здобувачам вищої освіти засвоїти основи культури мовлення як важливого чинника інтелектуального і професійного рівня майбутнього вчителя-словесника.

Метою нашої статті є проаналізувати проблематику фахового мовлення вчителя-словесника у контексті підготовки його відповідно до освітньої програми “Середня освіта (Українська мова та література)”, спеціальності 014 “Середня освіта (Українська мова та література)”.

Для вирішення поставлених завдань у процесі роботи використовувалися такі методи дослідження: теоретичні: аналіз і синтез під час опрацювання лінгвістичної, психологічної, педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми; емпіричні: проведення й аналіз занять із вказаної дисципліни.

Володіння культурою мовлення – важлива умова професійного зростання педагога. У сучасному глобалізованому просторі вчитель-словесник має швидко обирати відповідну форму мовлення, сприймати різномірну інформацію, вести діалоги, оперувати системою мовленнєвих комунікацій у педагогічному процесі.

Ключові слова: культура мовлення, мовна норма, офіційно-діловий стиль.

Oleksander ANTONCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Stylistics and Culture of the Ukrainian Language, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandery str., 12, Rivne, Ukraine, 33028

ORCID: 0000-0002-1272-4634

To cite this article: Antonchuk, O. (2023). Kultura movlennia u systemi fakhovoi pidhotovky vchytelia-slovesnyka [Culture of speech in the system of professional training of speech teachers]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 24–29, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.4>

CULTURE OF SPEECH IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF SPEECH TEACHERS

The article is devoted to the study of the theoretical and practical foundations of the professional speech of a lexicographer; in particular, the consideration of the historical development of the norms of the modern Ukrainian literary language, the justification of the feasibility of introducing the culture of speech into the system of professional training of future lexicographers.

The educational discipline “Culture of Ukrainian professional speech” aims to train specialists who have a good command of their native language and are able to competently apply it to the needs of professional communication. The main tasks of studying the discipline are to teach written and oral business communication in accordance with

the profession; be fluent in the terminology of your specialty; to help students of higher education learn the basics of speech culture as an important factor in the intellectual and professional level of the future teacher-linguist.

The purpose of our article is to analyze the problems of professional speech of a lexicographer in the context of his training in accordance with the educational program "Secondary education (Ukrainian language and literature)", specialty 014 "Secondary education (Ukrainian language and literature)".

The following research methods were used to solve the tasks in the work process: theoretical: analysis and synthesis during the processing of linguistic, psychological, pedagogical and methodical literature on the researched problem; empirical: conduct and analysis of classes in the specified discipline.

Mastery of speech culture is an important condition for the professional growth of a teacher. In today's globalized space, a teacher-linguist must quickly choose the appropriate form of speech, perceive information at different levels, conduct dialogues, operate the speech communication system in the pedagogical process.

Key words: *speech culture, language norm, official-business style.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Наука про культуру мови розглядає не тільки приклади високого рівня володіння літературними нормами і правилами спілкування, а й випадки порушення норм як у мовній діяльності індивіда, так і в мовній практиці суспільства. Основними поняттями культури мови є літературна мова, норми мови, лексичне і фразеологічне багатство мови, чистота мовлення, ознаки культури мови, виразність мовлення, види і форми мовлення, мовленнєвий етикет.

Культура мови включає три аспекти: нормативний; комунікативний; етичний. Нормативний аспект культури мови – один з найважливіших, але не єдиний. Він передбачає знання літературних норм і вміння їх застосовувати в мові. Однак ефективність спілкування не завжди досягається однією правильністю мови. Важливо враховувати, кому адресований текст, брати до уваги обізнаність та інтереси адресата. Мова має в своєму розпорядженні багатий арсенал засобів, що дозволяють знайти потрібні слова для пояснення суті справи будь-якій людині. Серед мовних засобів необхідно вибирати такі, які змушують бути «виконавцями слова, а не тільки слухачами, які самі себе обманюють». (Новий Заповіт, 1993).

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми й на які опирається автор. Питання культури мови і мовлення та шляхи їх формування досліджувалися багатьма мовознавцями, зокрема: Н. Бабиц, О. Біляєвим, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, В. Русанівським, О. Семенов, Л. Скуратівським, О. Смолинською, В. Статівкою та ін. Вченими визначено питання мовної культури людини та суспільства, теорії мовної норми, психологіч-

ний та психолінгвістичний аспекти породження та особливостей мовленнєвих висловлювань.

Л. Мацько зазначає, що культура мови є мовознавчою наукою, яка на основі даних лексики, фонетики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми нормування і кодифікації (Мацько, 2003: 33).

На думку О. Біляєва, поняття «культура мови» і «культура мовлення» співвідносяться між собою так само, як мова і мовлення, тобто як загальне і конкретне (Біляєв, 2005: 41).

Науковці М. Пентиліук та І. Маруніч розглядають культуру мовлення як філологічну дисципліну, що досліджує та вивчає мовні норми, якість грамотного мовлення, комунікативну доцільність. Отже, особа може володіти культурою мовлення як частиною загальної культури, а може вивчати її як наукову дисципліну (Пентиліук, Маруніч, 2010: 46).

Автори «Глумачного словника-мінімуму української мови» пропонують таке визначення: «Культура мови (мовлення) – це: 1) свідоме й критичне використання мовних засобів, володіння нормами усної та писемної літературної мови в різних сферах суспільної комунікації відповідно до мети й змісту висловлювання; 2) розділ мовознавства, а також навчальна практична дисципліна, що вивчає нормування й кодифікацію норм літературної мови, встановлює критерії нормативності й стабілізаційні процеси в літературній мові, пропагує зразки досконалої мови, а також поширює лінгвістичні знання серед носіїв мови» (Ващенко, 2004: 121).

Визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Культура мовлення учителя-словесника є запорукою ефективного вирішення професійно орієнтованих комунікативних ситуацій навчально-виховного процесу. Її розвиток у здо-

бувачів вищої освіти філологічних спеціальностей передбачає як теоретичну, так і практичну підготовку під час проведення уроків української мови і літератури, позакласних заходів у ЗЗСО. Варто звернути увагу на дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Мета статті – проаналізувати сутність поняття культура мовлення, висвітлити основні принципи культури фахового мовлення та визначити її вплив на професійний розвиток вчителя-словесника.

Відповідно до мети визначено такі завдання:

- розглянути історичний розвиток і становлення норм сучасної літературної мови;
- обґрунтувати доцільність уведення культури фахового мовлення в систему підготовки майбутніх вчителів-словесників.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Мовна норма – головна категорія культури мови, а також важливе поняття загальної теорії мови. За рівнями мовної системи провадиться класифікація мовних норм: орфоепічні, акцентуаційні норми, орфографічні норми, графічні норми, лексичні норми, морфологічні норми, синтаксичні норми, пунктуаційні норми, стилістичні норми.

Головними джерелами мовних норм є твори художньої літератури, публікації у ЗМІ, мовна практика користувачів, дані мовознавчих досліджень.

Свідченням існування письма, яке відтворює певну систему правил, є абетки. Після прийняття християнства починає розвиватися книжна справа, яка неможлива без попередньої писемної традиції. Згодом церковнослов'янське письмо пристосували для написів на побутових речах, на бересті і навіть на тиньковій стіні будівель (приміром, маємо графіті на стінах Софії Київської).

XI-им ст. датують такі тексти: Остромирове Євангеліє (1056–1057), Ізборник Святослава 1073 та 1076 років, Архангельське Євангеліє (1092). Значно більше пам'яток дійшло до нас з XII–XIV ст.: «Руська правда»; « Слово о законѣ і благодати» Іларіона (XI ст.); «Слово

о полку Ігоревім» (XII ст.); Галицьке Євангеліє (1144); Мстиславове Євангеліє (1117); «Съказание Бориса и Глѣба» та «Житіє Феодосія Печерського»; «Повість временних літ» та «Поученє» Володимира Мономаха (у складі Лаврентіївського літопису, 1377), Київський літопис (як частина Іпатіївського літопису, 1425). З XIII ст. – це такі оригінальні пам'ятки: берестяні грамоти зі Звенигорода на Львівщині, Києво-Печерський патерик, Галицько-Волинський літопис, низка Євангелій (Галицьке, Євсевієве, Оршанське, Холмське та ін.).

Джерелами вивчення норми української мови XIV–XV ст. є пам'ятки ділового письменства (грамоти, земські статuti) та переклади Біблії. Риси української мови містить Київський Псалтир 1397 року, що вийшов 1491 року в Кракові у друкарні Швайпольта Фіоля.

Формуванню норм у другій половині XVII – початку XVIII ст. сприяло й те, що українською складено документи (міські акти, гетьманські універсали, діловодство земських і міських ратуш), художньо-публіцистичні твори (драми, ліричні пісні, бурлескні вірші, сатира), літописи (Острозький, Львівський, Хмільницький літописи, «Літопис Самовидця», «Літопис Граб'янки») та наукові праці (численні граматики), переклади творів з церковнослов'янської та західноєвропейської літератури.

Становленню норми літературної мови на західноукраїнських землях сприяла «Руська трійця» (1833), члени якої (М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич) видали альманах «Русалка Дністровая» (1837), що виробив західноукраїнський варіант норми.

Друга половина XIX – початок XX ст. характеризуються кодифікацією мовної норми, що ґрунтується на взаємодії щонайменше трьох ознак: 1) відповідність певного явища системі мови; 2) регулярна відтворюваність у процесі спілкування; 3) суспільне схвалення і визнання явища як нормативного. Політика «українізації» 1920-х років продовжила реформування й удосконалення мовних норм, що триває і дотепер.

Усталенню норм в українській мові сприяла наукова і видавнича діяльність І. Огієнка. Програмним гаслом журналу «Рідна мова», що його заснував і редагував протягом 1933–1939 рр. І. Огієнко у Варшаві, було твердження: «Для одного народу – одна літературна мова, один правопис».

Упродовж навчання у ЗВО в центрі уваги повинні бути якості фахового мовлення здобувачів освіти філологічного факультету, над удосконаленням яких необхідно постійно працювати як під час занять, так і в позааудиторний час. Це спілкування між суб'єктами навчального процесу, яке має певні педагогічні функції, мовленнєве оформлення і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату.

Комунікативними атрибутами (ознаками, якостями) мовлення вчителя є змістовність, правильність, доцільність, багатство, евфонічність, чистота, точність, стилістична вправність, прагматична орієнтація.

Виділяють такі основні аспекти культури фахового мовлення: 1) нормативність (дотримання усіх правил усного й писемного мовлення); 2) адекватність (точність висловлювань, ясність і зрозумілість мовлення); 3) естетичність (використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним); 4) поліфункціональність (забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності) (Старунова, 2018: 120).

Результат педагогічної комунікації залежить від багатьох чинників. “Уміле і безпомилкове використання педагогом лексичних засобів, удадо підібраний тон, уникнення штампів, неординарність мовленнєвої поведінки, урахування мовленнєвого рівня і досвіду співрозмовника позитивно впливатимуть на процес обговорення, на психологічний стан учасників діалогу; сприятимуть усуненню емоційного напруження під час спілкування” (Пентилюк, 2015: 87).

Під час викладання навчальної дисципліни “Культура фахового мовлення” для здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету спеціальності 014 “Середня освіта (Українська мова і література)” враховуємо вимоги освітньо-професійної програми, тобто формування відповідних загальних, фахових компетентностей. Курс охоплює такі змістові модулі:

1. Основні поняття культури мови

Тема 1. Культура мови у загальнонаціональному вимірі.

Тема 2. Основні поняття культури мови.

Тема 3. Типологія норм української літературної мови.

У змістовому модулі № 1 розглядаються такі питання:

Культура мови як лінгвістична та загальнонаціональна проблема. Основні значення терміна «культура мови». Предмет і завдання курсу, проблематика, зв'язок з іншими науками. Культура мови – складовий елемент загальної культури людини. Поняття літературної мови. Підсистеми загальнонародної української мови, їх взаємодія. Поєднання національного та інтернаціонального у мові. Усна та писемна форми існування української літературної мови і культура мови. Мова і мислення. Виразальна та мислеоформлювальна функція мови у світлі проблем культури мови. Мовна норма – центральне поняття культури мови. Критерії та ознаки мовної норми. Стабільність та динамічність мовної норми. Норма і варіативність. Норма і кодифікація. Типи кодифікаційних джерел. Фонетичні норми української мови. Правила літературної вимови. Акцентологічні норми. Варіантність і наголос. Словотвірні норми. Норми слововживання. Морфологічні норми. Варіантність у царині граматичних форм слів. Синтаксичні норми. Стилістичні норми.

2. Обліково-фінансова та господарсько-доповідна документація

Тема 1. Документ. Вимоги до складання та оформлення текстів документів. Службове листування.

Тема 2. Лексичні норми офіційно-ділового стилю.

Тема 3. Морфологічні норми офіційно-ділового стилю.

Тема 4. Синтаксичні засоби, їх роль і місце у формуванні мовно-професійної компетентності.

У змістовому модулі № 2 розглядаються такі питання:

Службова документація як важливий елемент процесу управління. Принципи оформлення та композиція ділових паперів (документів). Назва документа (акт, наказ, протокол та ін.) як його обов'язковий реквізит. Інші реквізити: адресат, адресант, адреса, датування, погодження, підпис, засвідчення, печатка. Зовнішнє оформлення сторінки. Слово і його лексичне значення. Пряме і переносне значення слів. Багатозначність. Омонімія. Синоніми, антоніми, пароніми та їх функції в діловому мовленні. Лексикографія. Ознайомлення з різними типами словників: енциклопедичні, тлумачні, перекладні, термінологічні, етимоло-

гічні, діалектологічні, іношомовних слів, мови окремих письменників тощо. Реалізація граматичних категорій іменника в офіційно-діловому стилі. Лексико-граматичні категорії прикметника в діловому мовленні. Функціонування числівника в діловій документації. Дієслово в діловому мовленні. Синтаксис усного ділового мовлення. Синтаксис писемного ділового мовлення.

3. Документи різних видів: вимоги до оформлення

Тема 1. Документ: його формуляр і реквізити.

Тема 2. Текст у документах різного типу.

У змістовому модулі № 3 розглядаються такі питання:

Зовнішнє оформлення сторінки. Загальні вимоги до ділового мовлення: точність, послідовність, логічність викладу, використання усталених конструкцій, абрєвіатурних термінів тощо. Традиції українського ділового мовлення. Функціональні стилі української мови та сфери їх застосування. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів. Текст як форма реалізації мовленнєво-професійної діяльності.

4. Довідково-інформаційні документи

Тема 1. Документація з кадрово-контрактних питань.

Тема 2. Довідково-інформаційні документи.

Тема 3. Етикет службового листування.

У змістовому модулі № 4 розглядаються такі питання:

Резюме. Автобіографія. Характеристика. Рекомендаційний лист. Написання заяви. Особовий листок з обліку кадрів. Наказ щодо особового складу. Трудова книжка. Трудовий договір. Контракт. Трудова угода. Прес-реліз. Звіт. Довідка. Службова записка. Протокол, витяг з протоколу. Класифікація листів.

Реквізити листа та їх оформлення. Етикет ділового листування. Оформлення листа. Різні типи листів.

Основними завданнями вивчення дисципліни “Культура фахового мовлення” є навчити вести письмове та усне ділове мовлення відповідно до фаху; вільно володіти термінологією своєї спеціальності; допомогти здобувачам вищої освіти засвоїти основи культури мовлення як важливого чинника інтелектуального і професійного рівня майбутнього вчителя-словесника.

Очікуваними результатами навчання є здатність на основі знань із лінгвістичних дисциплін та історії української мови використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії української мови; здатність інтерпретувати й зіставляти мовні явища, виконувати різні види лінгвістичного аналізу; вільне володіння нормами української мови, навичками автоматичного грамотного письма, навичками текстотворення в усіх функційно-стильових різновидах сучасної української літературної мови відповідно до комунікативної мети та за допомогою стилістичних ресурсів національної мови; здатність демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетентності в процесі фахової і міжособистісної комунікації, вдосконалювати та підвищувати власний компетентнісний рівень.

Практична частина курсу побудована так, що вона доповнює й поглиблює теоретичну частину з метою закріплення умінь самостійно здобувати наукову інформацію зі спеціальної наукової літератури, словників, умінь спостерігати та аналізувати факти й процеси педагогічної комунікації.

Також на кафедрі стилістики та культури української мови РДГУ функціонує серед інших проблемна група «Складні питання культури мовлення майбутніх учителів-словесників». Предметом її діяльності є норми літературної мови, види мовлення, його принципи і правила, етичні норми спілкування, основи мистецтва мови, а також труднощі застосування мовних норм і проблеми сучасного стану мовної культури суспільства. Метою є формування зразкової мовної особистості високоосвіченого фахівця-філолога, мовлення якого відповідає прийнятим в суспільстві нормам, відрізняється виразністю і красою. Діяльність проблемної групи зорієнтована на формування та розвиток у майбутнього філолога комплексної комунікативної компетенції українською мовою, необхідної для встановлення міжособистісного контакту в соціально-культурній сфері і ситуаціях людської діяльності.

Проблемна група опрацьовує такі питання упродовж навчального року:

Вересень – Українська мова: її стан і статус в Україні та поза її межами. Соціальна значущість мовної культури. Мова як знаряддя самовираження особистості.

Жовтень – Функції мови в сучасному житті. Мовлення людини – джерело інформації про неї. Сучасна мовна ситуація в Україні.

Листопад – Мовна політика України: напрями, тенденції. Шляхи вдосконалення чинного законодавства у галузі мовної політики. Структура і функції молодіжного сленгу.

Грудень – Складні питання сучасного українського правопису. Роль соціальних чинників у навчанні ділової української мови. Культура мови і мовлення державного службовця.

Січень – З історії розвитку офіційно-ділового стилю. Мовностильові особливості тексту документа. Уніфікація і стандартизація мови службових записок.

Лютий – Стиль сучасного ділового листування. Мовна культура авторів службових листів. Особливості мови рекламних текстів.

Березень – Етикетні формули української мови. Службовий мовний етикет усної форми ділового спілкування. Соціально-психологічні чинники ділового діалогу.

Квітень – Елементи художнього стилю в усному мовленні. Інтонаційні засоби виразності усного ділового мовлення. Національні традиції і ділові стосунки.

Травень – Стандарти вислови як явище писемного ділового мовлення. Займенник у сфері ділового етикетного мовлення. Соціальні функції власних назв.

Червень – Запозичення в українському діловому мовленні. Національно-мовні особливості слів-звертань у європейських народів. Складні випадки слововживання у професійному мовленні.

Результатами роботи є статті здобувачів вищої освіти у кафедральному збірнику «Пріоритети філологічної освіти».

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, матеріал навчальної дисципліни «Культура фахового мовлення» сприяє формуванню у майбутніх учителів-словесників мовної та мовленнєвої компетентностей, достатніх для забезпечення успішного спілкування в професійній та громадській сферах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
2. Ганич Д. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
3. Мацько Л. І. Культура мови. *Початкова школа*. 2003. № 5. С. 33–35.
4. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 2015. 240 с.
5. Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 224 с.
6. Старунова А. Л. Культура української фахової мови. Види і жанри професійного спілкування. *Збірник наукових праць «Література та культура Полісся»*. 2018. № 92. С. 120.
7. Тлумачний словник-мінімум української мови: Близько 9 тисяч слів. 3-тє вид., випр. і доповнене / уклали Л. О. Ващенко, О. М. Єфімов. Київ : Довіра, 2004. 607 с.

REFERENCES:

1. Bilyaev O. M. Lnhvodydaktyka ridnoyi movy : navch.-metod. posib. [Linguistics of the native language : teaching method. manual]. Kyiv : Geneza, 2005. 180 p. (In Ukraine).
2. Ganych D. Slovyk lnhvistychnykh terminiv. [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv : Higher School. 1985. 360 p. (In Ukraine).
3. Matsko L. I. Kul'tura movy. [Language culture]. *Pochatkova shkola*. [Elementary School]. 2003. No. 5. P. 33–35. (In Ukraine).
4. Pentylyuk M. I. Kul'tura movy i stylystyka. [Language culture and stylistics]. Kyiv : Tower, 2015. 240 p. (In Ukraine).
5. Pentylyuk M. I., Marunych I. I., Haydayenko I. V. Dilove spilkuvannya ta kul'tura movlennya : navch. posib. [Business communication and speech culture: teaching. Manual]. Kyiv : Center for Educational Literature, 2010. 224 p. (In Ukraine).
6. Starunova A. L. Kul'tura ukrayins'koyi fakhovoyi movy. Vydy i zhanry profesiynoho spilkuvannya. Zbirnyk naukovykh prats' «Literatura ta kul'tura Polissya». [Culture of the Ukrainian specialized language. Types and genres of professional communication. Collection of scientific works "Literature and culture of Polissia"]. 2018. No. 92. P. 120. (In Ukraine).
7. *The minimum explanatory dictionary of the Ukrainian language: About 9 thousand words. Blyz'ko 9 tysyach sliv. 3-ye vyd., vypr. i dopovnene.* [Tlumachnyy slovyk-minimum ukrayins'koyi movy: 3rd ed., corr. and supplemented]. Signed by L. O. Vashchenko and O. M. Yefimov. Kyiv: Dovira, 2004. 607 p. (In Ukraine).

UDC 373.3.091.12.011.3-051:378]:811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.5>

Liudmyla GUSAK

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor at the Department of Foreign Languages for the Humanities, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-7570-2574

Kateryna HONCHAR

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Foreign Languages for the Humanities, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-3746-7125

Nataliia STADNYK

Teacher of the Highest Category, Teacher-Methodologist of the Communal Institution “Lutsk Educational Complex № 9 of Lutsk City Council”, Potapova str., 30, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43021

To cite this article: Gusak, L., Honchar, K., Stadnyk, N. (2023). Tekhnolohiia asotsiatyvnoho navchannia anhliiskoi movy zdobuvachiv pochatkovoi osvity [Technology of associative teaching English to students of primary education]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 30–38, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.5>

TECHNOLOGY OF ASSOCIATIVE TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF PRIMARY EDUCATION

The goal. *The article examines the technologies of teaching English to primary education students by the associative symbol method (ASM), which is the procedural foundation of associative learning of primary school children.*

Methods: *analysis, systematization, generalization.*

Results. *The associative symbol method highlights the language of movements, gestures, facial expressions, the language of our body, language of coded ideas and associations. This method improves the perception and reproduction of information, being built on the child's ability to imagine and fantasize. It allows to create an image of practically any lexical or grammatical unit by means of bright children's imagination. The child learns foreign word much quicker if it is associated with a particular image or action. The method incorporates associative symbols into studying a foreign language through imitation. The method of associative symbols is play-oriented. Therein lies its main advantage over the traditional methods of teaching. This method of teaching allows to develop in children concentration skills, independent thinking, attention and discipline. The elements of game-playing make learning interesting, create a cheerful mood at the lesson, facilitate overcoming difficulties in learning. ASM makes it possible to turn a complicated topical material into simple, makes dull learning process interesting and exciting. Children move and speak at the same time. They understand everything, because language and movements intertwine. The novelty of this method is that lexical material in them is presented not traditionally, but using the method of associative symbols which releases pupils from the constant boring memorization of new words and expressions and converts complex learning process into memorizing linguistic material for pleasure. The methodology was developed using the game-playing techniques, communicative-active, socio-cultural and personality-oriented approaches to the intellectual development of primary school children.*

Conclusion. *It is proved that the use of ASM in learning English allows younger students to perceive language material in an interesting, easily accessible, entertaining way, which ensures effective formation of their communicative competence.*

Key words: *ASM, imitation, associative images, associative image-symbols, memorization, an imaginary object, creative activity, students of primary education.*

Людмила ГУСАК

доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025
ORCID: 0000-0001-7570-2574

Катерина ГОНЧАР

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-3746-7125

Наталія СТАДНИК

вчитель вищої категорії, вчитель-методист, Комунальний заклад загальної середньої освіти «Луцький ліцей № 9 Луцької міської ради», вул. Потапова, 30, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43021

Бібліографічний опис статті: Гусак, Л., Гончар, К., Стадник Н. (2023). Технологія асоціативного навчання англійської мови здобувачів початкової освіти. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 30–38, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.5>

ТЕХНОЛОГІЯ АСОЦІАТИВНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Мета. У статті представлено технологію навчання англійської мови здобувачів початкової освіти за методом асоціативних символів (МАС), який є процесуальною основою асоціативного навчання дітей молодшого шкільного віку.

Методи: аналіз, систематизація, узагальнення.

Результати. Висвітлено досвід використання МАС у процесі навчання англійської мови здобувачів початкової освіти, окреслено напрямки і особливості його використання в навчальному процесі. Метод асоціативних символів це мова рухів, жестів, міміки, мова нашого тіла, мова закодованих ідей та асоціацій. Цей метод покращує сприйняття і відтворення інформації, будуючись на здатності дитини уявляти і фантазувати. Він дозволяє створити образ практично будь-якої лексичної чи граматичної одиниці за допомогою яскравої дитячої уяви. Дитина набагато швидше засвоює іноземне слово, якщо воно асоціюється з певним образом або дією. Метод асоціативних символів, який полягає у вивченні іноземної мови через імітацію, орієнтований на гру. У цьому полягає його головна перевага перед традиційними методами навчання. Цей метод навчання дозволяє розвивати у дітей навички концентрації, самостійного мислення, уваги та дисципліни. Елементи гри роблять навчання цікавим, створюють бадьорий настрій на уроці, полегшують подолання труднощів у навчанні. МАС дає можливість перетворити складний тематичний матеріал на простий, робить нудний навчальний процес цікавим і захоплюючим. Діти рухаються і говорять одночасно. Вони все розуміють, тому що мова і рухи переплітаються. Новизна цієї методики полягає в тому, що лексичний матеріал у них подається не традиційно, а за допомогою асоціативних символів, що звільняє учнів від постійного нудного заучування нових слів та виразів і перетворює складний навчальний процес на запам'ятовування мовного матеріалу в задоволення. Методика розроблена з використанням ігрових технологій, комунікативно-діяльнісного, соціокультурного та особистісно-орієнтованого підходів до інтелектуального розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Висновок. У статті доведено, що завдяки МАС здобувачі освіти початкової освіти опановують лексичний матеріал набагато швидше і без особливих зусиль, що забезпечує ефективне формування їхньої комунікативної компетентності.

Ключові слова: АНМ, імітація, асоціативні образи, асоціативні образи-символи, запам'ятовування, уявний об'єкт, творча діяльність, здобувач, початкова школа.

Introduction. Following the common European recommendations on education and solving the problem of how to optimize learning and teaching of a foreign language, Lutsk scientific school (Hunko Svitlana, Stadnyk Natalia, Zaniuk Natalia, Sechka Viktoriia, Chau Maryna and others) have developed a new method of foreign language teaching – method of associative symbols (ASM),

which is the procedural foundation of associative learning of primary school children (Hunko, 2013, p. 15).

The method of associative symbols highlights the language of movements, gestures, facial expressions, the language of our body, language of coded ideas and associations. This method improves the perception and reproduction of

information, being built on the child's ability to imagine and fantasize. It allows to create an image of practically any lexical or grammatical unit by means of bright children's imagination (Roman, 2005, p. 102). The child learns foreign word much quicker if it is associated with a particular image or action. The method incorporates associative symbols into studying a foreign language through imitation (Hunko, 2011, p. 32).

Over the years, creating together with children associative images in symbols for all lexical and grammatical units studied, we have attempted to adapt this kind of body language in the process of studying the subject of English language in the school of primary education.

Using the language of movements, gestures and facial expressions teacher with her students try to simulate various learning situations. For example, depicting a forest, a teacher together with children shows and overplays presented image-symbol in different situations, performing different actions with gestures: run, jump, play with the ball or with friends, gather mushrooms, berries, flowers, ride a bike; comment what we see in the forest: trees, bushes, grass, flowers, animals and so on (Husak, 2015, p. 39).

The curriculum and methodological guide for working with children of the preschool age entitled «*Learn English, Playing*» and the textbook for pupils of the 1st and 2nd grades «*While Playing, We Study. English for Children in Movements (by the Method of Associative Symbols)*» have been designed and published with the purpose to popularize the method (Hunko, 2020, p. 73). The manuals have been approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine and recommended for use in educational establishments. The methodological guide and the textbook are supplemented with display materials in the form of educational-methodical film, which visually shows how to apply the method in the English classroom (Hunko, 2010, p. 322).

Discussion. The novelty of this method is that lexical material is presented not traditionally, but using the method of associative symbols which releases pupils from the constant boring memorization of new words and expressions and converts complex learning process into memorizing linguistic material for pleasure. ASM peculiarity can be manifested in the fact that it helps children to learn English in an interesting, easily

accessible, entertaining way. The methodology was developed using the game-playing techniques, communicative-active, socio-cultural and personality-oriented approaches to the intellectual development of primary education students.

The innovative methods of foreign language associative learning are based on the principle of matching innate inclinations and lay emphasis on the use of associative symbols, creating conditions close to life situations, and make the process of learning a foreign language accessible and natural. The main purpose of foreign language teaching at primary school in terms of the method of associative symbols is to form elementary foreign language communicative competence, developing abilities necessary for learning the minimized scope of knowledge. It allows young learners to acquire skills sufficient enough to be engaged in verbal contact with another communicant, to join the dialogue, receive and impart elementary information related to the topic of communication. In addition, the defined tasks contribute to the in-depth and comprehensive development of every pupil's individuality, realization of their personal experience, mastering the fundamentals of foreign language communication specificity.

To achieve this goal teachers ought to develop a positive motivation for learning a foreign language, to establish partnership relations with pupils that will ensure sustained interest to learning. Motivation promotes the emergence of satisfaction and interest to cooperative activities.

Methodological challenges of MAS are:

- to expand the language capabilities of pupils within a communicative framework;
- to make the process of learning a foreign language desirable, interesting, fascinating and thereby generate a positive attitude to learning;
- to approximate the process of learning a foreign language to unconstrained communication;
- to attract verbal communication experience in the native language and transfer it to communication in a foreign language and vice versa;
- to cultivate positive character traits, moral standards and culture of communication;
- to acquaint pupils with socio-cultural peculiarities of the countries, the language of which they study.

The content of teaching methodology is revealed through the provision that the communication with the junior pupils should be based exceptionally on

the embedded in the child from the birth «linguistic program». The methodical component of the syllabus defines the following stages sequence in the development of pupil's foreign language speaking skills:

- *the first stage* – one-word sentence;
 - *the second stage* – statements consisting of two, three and more words;
 - *the third stage* – achieving the minimal communicative level;
 - *the fourth stage* – improvement of communicative skills to the level of fluency in speaking.
- Learning foreign languages at primary school involves enriching the vocabulary on such topics, as «My life style. Leisure», «Apartment», «Nature. Environment», «My family and Me».

The structural component of the program on a foreign language associative learning involves the formation of speech, linguistic, socio-cultural and general education competences. Speech competence implies gradual assimilation of speech patterns which are presented in words, word combinations and phrases necessary to communicate successfully and draws on pupils' ability to support their language with movements, gestures, facial expressions.

Formation of linguistic competence of primary school children is realized in the course of multiple usage of speech patterns in communicative situations. Socio-cultural competence is formed via generally accepted rules of etiquette, behavior, learning songs and poems or playing games.

Educational component of the program is aimed at pupil's assimilation of practical language skills at a level sufficient enough to carry out communication in foreign language. Focusing on the needs of a pupil ensures intensification and improvement of the educational process, in which the instructor is not the only source of information, but rather a source of assistance for pupils, advisor, leader, organizer and facilitator of the learning process. Using ASM technology, the teacher enables children to become active participants of the learning process, as their individual activities become the core of the whole process and they are the main subjects of it. The atmosphere of the lesson, the tasks proposed, chosen forms of stimulating pupils to expand their general education and linguistic horizons, accumulation of communicative experience, that provides

dynamics of the lesson and retains the atmosphere of childhood, all these factors together constitute the prerequisite for the development of pupil's natural or innate inclinations and capacities (one of the basic principles of humanistic pedagogy).

The program takes into account the criteria laid down in the Common European Framework of Reference for Languages and implies the construction of the educational process on the basis of communicative approach and takes into account individual characteristics of pupils. The basic principles of the communication-oriented teaching, widely used in associative learning, are:

- the principle of interactivity;
- the principle of speech and cogitative activity;
- the principle of integration;
- the principle of contextualization;

While working under these principles, the teacher models the real context of communication through combination of verbal and nonverbal communication means, visual and aural presentation of content and form. Thus, associative learning ensures acquisition of all kinds of speech activity in their actual natural sequence and relationships.

The associative symbol method (ASM) makes it possible to solve the main problems of teaching foreign languages to primary school children, as it is based on the modern theory of language learning through «personal activity» of a child. Using this method at foreign language lessons enables every child to perceive language material through all analyzers: visual, auditory, speech-motor and motor. Not breaking the procedure of the lesson, we fully satisfy the needs of the child for motor activity. Lesson has a clear structure and actualizes *three basic stages* of learning a foreign language process:

- 1) Acquaintance with the meanings of lexical units (both simple and complex).
- 2) Passive speech –comprehensive memorizing of verbal expressions, multiple comparison of a linguistic unit with the relevant objects and phenomena of reality.
- 3) Active speech – use of the memorized words or phrases in a pupil's speech acts. This stage determines a level of their speaking skills development.

The method of associative symbols is play-oriented. Therein lies its main advantage over the

traditional methods of teaching. This method of teaching allows to develop in children concentration skills, independent thinking, attention and discipline. The elements of game-playing make learning interesting, create a cheerful mood at the lesson, facilitate overcoming difficulties in learning. ASM makes it possible to turn a complicated topical material into simple, makes dull learning process interesting and exciting. Children move and speak at the same time. They understand everything, because language and movements intertwine.

As the method of associative symbols suggests, a teacher introduces game commands, names of objects, phenomena and their characteristics using the associative symbols. The classroom activity is organized according to the following algorithm:

- working out/creating associative symbols to the new lexical items;
- verification of understanding the associative symbols created by pupils in their native language;
- presentation and playing out the new foreign language vocabulary in different situations using the generated symbols.
- The stage of passive speech is implemented via different games, which contribute to further use of language of movements, gestures, facial expressions supplemented with visual materials. Using this method, children learn language practically, «living through» all the learning material, that provides a conscious acquisition of lexical units. The problem of memory overloading disappears, because the process of learning goes on spontaneously. Schoolchildren absorb significant amounts of educational material, performing joint actions, playing games with adults or by themselves. It makes possible to perform these actions automatically and articulate speech samples without any special efforts.
- Creating associative image-symbols, we just «animate» every word and can play an interesting exciting game with it. Practice shows that a foreign language playful learning environment increases the effectiveness of learning. Furthermore, games follow specific rules and thus provide a structured and manageable framework for many learning processes. For example, imagine how interesting and exciting for schoolchildren it is to «go» with friends for an imaginary walk to an imaginary park, comment on what they see (trees, bushes, flowers, grass, squirrel, bird, butterfly), run about the park,

jump, play football, catch butterflies, lie in the sun, hold a picnic with friends and so on. And all these exciting events happen in a relatively short period of time, in the English classroom, while sitting at desks. We can also play a game of «imaginary tree». One of the participants represents a tree (highly raised-up hands), others perform various actions on it, making rhymes: one, two, three – *Go to the tree*; one, two, three – *Run to the tree*; one, two, three – *Hop to the tree*; one, two, three – *Fly to the tree* and so on. The use of associative symbols, creating conditions close to life situations, makes it possible to memorize material spontaneously, transform the learning process into the unconstrained perception. Therefore, mastering even a relatively great amount of language material does not cause memory overloading. The benefits of the method lie in the fact, that using absolutely no-cost effective technologies a teacher can always conduct high-quality lessons every day, but not just specifically prepared in the specially created conditions.

– Let us consider in detail the peculiarities of the ASM technology implementation. Before introduction of the new lexical material in foreign language teacher agrees with pupils upon the symbols of sign language they will use to represent this or that object, phenomenon or action, commenting it in native language. Native language is used only to explain the associative symbols. It is enough to show a child only once how to use sign language to represent objects (a river – 1; forest – 2; park – 3; Zoo – 4; how to perform certain actions (read a book – 1; play with a ball – 2; watch TV – 3; play the computer games – 4) and he will become an active participant of play activity in the classroom. Presentation of any educational material is held according to the basic algorithm: 1) agreement on the way to represent an associative symbol; 2) testing the understanding of this symbol; 3) pronouncing new vocabulary units with simultaneous presentation of the associative symbols corresponding to their meanings.

– For instance, when studying the topic «Flat» teacher, relying on the bright children's imagination, presents to the pupils or invents together with them associative image-symbols for the names of the pieces of furniture. Here are some of them: «Bed» – straightened right hand touches the middle of the palm of the left, set in a vertical

position; «Table» – arms are interconnected in a «T» position; «Chair» – compressed in a fist one hand in a vertical position rests against the open palm of the other hand; «Wardrobe» – kept together in the horizontal position two hands, clenched in a fist, are associated with sliding doors, which will «open» and «close».

– Every teacher is free in representing a particular object, situation or action, e. i he does it in his own way. What really matters is that children could understand the teacher and he could understand them. Creative teaching and learning activities are satisfied by the possibility for teachers and pupils to improvise, introduce changes and modifications to the designed symbols. Children tend to participate enthusiastically in this process, because the material is taught in an interesting, entertaining way, as if playing a game. Dialogue «teacher – a pupil» is held at the level of understandable for both of them images and symbols. Having explained how to create relevant association symbols, we must verify whether pupils have understood and memorized them in a proper way, and only then begin to articulate new language units in a foreign language, e. i we work in terms of the models: *Look, Listen and Do!*; *Listen and Do!*; *Do and Say!*. Pupils are engaged in active learning process – they are all active participants of the game / role-playing performance. Sound-signals are deposited in the memory on a subconscious level, therefore we deal with involuntary/spontaneous memorization of educational material.

– The use of visual aids by a teacher significantly improves memorization, as children are characterized by highly developed visual memory. However, with the accumulation of educational material constant usage of visuality becomes impossible. The use of associative symbol-images significantly facilitates the work of teachers and contributes to a better semantization of words. For example, having shown once in the English classroom a symbolic image of a cat – «mustache» and calling this image «a cat» instead of Ukrainian «kit», we create an association between the symbol and its image-verbal sounding, and as a result there will not be any problems with reproduction of this lexical unit in speech.

– It is known that a child learns a foreign word much faster, if it is associated with a particular image or effect. Thus, the associative symbol

method is one of the most effective ways of lexical units semantization and extremely facilitates the work of teachers. The process of learning new words and expressions turns into a fun.

– Having established a direct close contact with pupils, a teacher, at the moment of creating the symbol-image of a lexical unit, articulates its name in the language, which is studied. Children at the moment of image creation hear a sound, which is associated with an imaginary object in their memory or an action and what else. It is important to mention that pupils are active participants of the process, because they portray all lexical items using the language of movements, gestures, facial expressions. This is the easiest way to establish communication environment in vitro study of a foreign language, and provide optimum use of all the analyzers, e. i total physical response is actualized, which ensures the successful acquisition of a language.

– For example, when studying the topic «Animals» we create image-symbols, simulating: 1) *a piggy* – we make funny snout, having locked up thumb and forefinger in a circle and pressing them to the nose; 2) *horse* – lowered down and clenched in fists hands symbolize imaginary hooves; 3) *cat* – applied to the upper lip forefingers and middle fingers represent imaginary mustache; 4) *cow* – hold forefingers close to your head, simulating long horns etc. Make sure that pupils have remembered suggested images-symbols in a proper way.

– An important aspect and advantage of using the method of associative symbols is that children do not get tired at all during the lesson.

– Working by the method of associative symbols a teacher has an opportunity to repeat systematically speech patterns, which is a prerequisite for developing automatism in a foreign language communication. Repeating the material the teacher often adds some new details, extending the knowledge of a child about the notions and facts being learned and thus promotes better assimilation of the material. Pupils get more interested in learning, when the depicted by them objects, for example, *furniture*, become the center of specific actions in the classroom: *point to the chair; touch the table; come to the TV; run to the bed; wash the fridge*. There are different ways to organize game-playing activity. We can, for instance, simulate the fulfillment of actions aimed at a preset object just sitting at desks

or coming up to the objects. It is a great delight for children to come up or run up to «wardrobe», imitated by one of the participants of the game, «open it» and name the items of clothes, which «hang» in it, «shut the wardrobe», and so on. It is particularly interesting to the little schoolchildren, for example, when a toy monkey performs ridiculous actions on the «wardrobe»: running, jumping, dancing, stomping feet. Suddenly there appears a mouse in the «wardrobe» which sits down on a dress, a skirt, a jacket, a shirt and so on. The toy mouse is either *on* a wardrobe, or *under* it, or *in* the wardrobe again. Another exciting and favorite game is «playing the piano». Pupils one by one come up to the imaginary piano, presented by their group mate, and start playing, pressing imaginary piano keys. You can sing familiar English songs to the music performed. Many positive emotions are caused by some other games, such as imitated hut (two children are facing each other, having raised up their hands, they press them palms to palms). You can come up, run up, fly, crawl, log in, etc. and perform various other actions in such a hut.

– From early school age children are immersed in a natural and understandable for them environment, that promotes the development of searching abilities. Working by the associative symbol method, a teacher plans each lesson so as to motivate the pupils to creative activity, to form a harmoniously developed personality of a pupil. In addition, the method of associative symbols allows teachers to present and assimilate linguistic material in an interesting, easy-accessible form. The rate of assimilation and the quality of it is extremely high. In the course of such learning children acquire linguistic, speech and socio-cultural competence, stipulated by Common European Framework of Reference for Languages.

– In general, the analysis of current psychological studies and experimental data shows that training and education of young learners heighten the need for original methods and strategies that enable pupils and teachers to cope with many difficulties of mastering the English language in a new and effective way. Associative learning strategy in teaching foreign languages to primary school pupils can be adapted for all kinds of teaching situations – you just need to use your imagination and creativity.

Let us present one of the plans of English lessons by ASM in the article:

Lesson Topic: Playing with animals.

Lesson Goals: to teach pupils to simulate commands, names of pets and their location, using associative symbols; differentiate between meanings of words, develop imagery memory and attention; to give and perform simple commands; introduce the plural form of nouns, possessive pronouns *my*, *your*, definite article *the*; develop skills in listening and correct pronunciation; cultivate sympathetic attitude to animals.

Processing activities

I. Introduction

II. Immersion into foreign language environment

T: Let us recollect the vocabulary of the previous lesson (teacher calls the lexical items and performs actions. Children perform them together with the teacher): Go, go, go! Run, run, run! Swim, swim, swim! Clap, clap, clap! Sing, sing, sing!, etc.

A park, a forest, a river, a house, etc.

A cat, a dog, a pig, etc.

III. Practice the use of the previously presented material

Game «Look, listen and say».

The teacher points to a part of the body calling it. Children repeat after him: a nose, a lip, an eye, an ear, a hand, a head.

Teacher portrays the location of the animals, naming the places. Children copy the gestures of a teacher and if possible repeat after him: a river, a forest, a park, etc.

IV. Introduction of new material

– parts of the body: a face, a mouth, a tooth (teeth), hair, a shoulder, a stomach, a back, a finger.

– definite article *the*.

Cards, depicting names of places, are in front of children. The teacher names them in English. Children repeat after him: the forest, the river, the zoo, etc.

– Plural nouns

T: a lip – lips, a hand – hands, an eye – eyes, and tooth – teeth, a foot – feet.

– Possessive pronouns *my*, *your*

T: My eyes, my ears, my hands, etc. (Pointing to himself).

Your eyes, your ears, your hands, etc. (Showing on the neighbor).

V. Practice the use of newly- presented material

1. Game «Who is the first?»

The teacher names in English the parts of the body which children show on themselves, and

approvingly encourages those, who first performed the task. (This is a tip for those who need it).

My nose, my lip, my eye, my hand, my head, my back, my shoulder, and so on.

2. Revision of the names of pets.

The game «Look, listen, do and say».

Teacher articulates the names of animals and children represent them, using associative image-symbols, and, if possible, repeat after him: *a cat, a dog, a frog, a cow, a pig, a horse, a hen, a goose, a duck.*

3. Game «Look, do and say».

Teacher shows, using symbols, *the forest, park, river,* etc. and offers children «to go» there. Children replicate actions and movements of the teacher.

T: *Go to the park. Go to the river. Go to the forest.*

VI. Introduction of new material in terms of the known algorithm:

1. Designing associative symbols to the new lexical items. 2. Verification of understanding by children these associative symbols, using their native language. 3. Presentation of a new vocabulary in English.

Wild animals: *a bear, a wolf, a hare, a squirrel, a bird, a fox, a frog, a fish, a mouse, a rat, a hedgehog, a butterfly, a fly, a spider, a mosquito.*

T: 1) *Bear* – spread hands apart and shift them from side to side; 2) *wolf* – thumb is connected and disconnected with the rest of fingers, that are kept bent imitating jaws of the predator; 3) *rabbit* – lifted up forefinger and middle finger – the ears of the animal, the other fingers are serried; 4) *squir-*

rel – twisted hands in front of chest are associated with legs of squirrel who holds nuts; 5) *fox* – a hand, put behind your back simulates imaginary tail; 6) *bird* – with crossed at the elbows arms imitate a stroke of a bird’s wings; 7) *frog* – raised up and bent at the elbow hands with the fingers wide apart; 8) *fish* – undulating hand movements in horizontal direction; 9) *mouse* – connected and dropped down fingers quickly move towards an imaginary mink; 10) *rat* – wide apart, dropped down fingers move toward the imaginary mink; 11) *hedgehog* – straightened and wide apart fingers of one hand placed next to the knuckle of the other are associated with the needles of an animal; 12) *butterfly* – hands crossed at the wrists imitate the small wings; 13) *fly* – forefinger and middle finger rapidly move up and down, simulating wings; 14) *spider* – thumbs of both hands are joined, the rest – placed wide apart are associated with spider’s legs; 15) *mosquito* – forefinger pressed to the face, mimicking a mosquito bite.

Game commands:

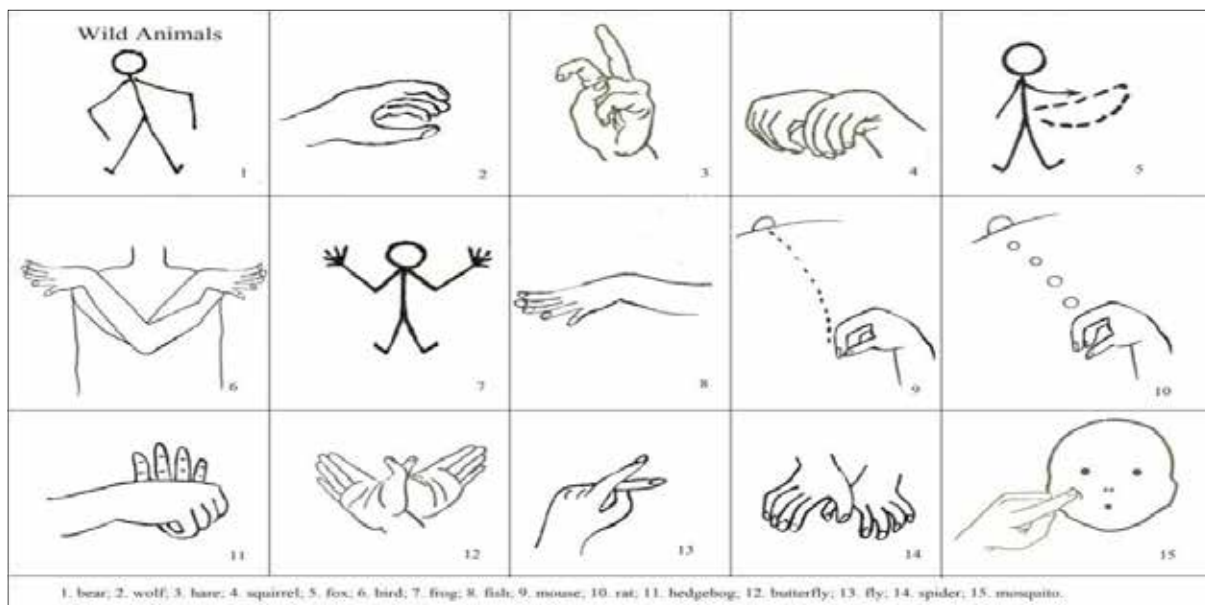
T: Touch your head, wash your back, dry your back, nod your head, clap your hands, stamp your feet, catch a butterfly, ride a horse, play with a dog, feed a dog.

VII. Practice the usage of newly-presented material

Playing Games:

1) «Look, listen and do».

T: Touch your nose. Touch your hand. Touch your head. Touch your back, etc.

Wash your nose. Wash your hands. Wash your neck. Wash your legs, etc.

2) «Look and listen».

Toys or cards with pictures of animals are in front of children. Teacher imitates performing actions on them.

T: Touch a dog. Touch a cat. Touch a horse. Touch a frog. Touch a bird, etc. Feed a dog. Feed a cat. Feed a horse. Feed a squirrel. Feed a bird, etc. Play with a dog. Play with a cat. Play with a bird, etc. Working with the manual (p.11)

VIII. The final stage of the lesson

1. Explanation the meaning of the word 'together'.

Learning the song «Clap, clap, clap your hands»

Clap, clap, clap your hands, } 2 times
Clap your hands together. }

Stamp, stamp, stamp your feet, } 2 times
Stamp your feet together. }

Nod, nod, nod your head, } 2 times
Nod your head together. }

Dance, dance, dance a dance, } 2 times
Dance a dance together. }

Conclusions. The primary school has to create conditions for early communicative and psychological adaptation of junior pupils to the new linguistic world. Primary school teachers should help their pupils to overcome psychological barriers in using a foreign language as a means of communication, motivating them to develop a foreign language mastery, to be skilled and confident to take risks and be innovative when tackling the varied creative learning tasks in future. At this stage it is important to form elementary communicative competence and develop basic communicative skills in the major kinds of language activities (speaking, listening, reading, writing) at the A1-A2 level according to the Common European Recommendations Framework of learning, teaching and assessing language knowledge. It is proved that the use of ASM in learning English allows younger students of primary education to perceive language material in an interesting, easily accessible, entertaining way. The effectiveness of ASM implementation in the practice is proved by the method of mathematical statistics.

BIBLIOGRAPHY:

1. Гулько С. В. Метод асоціативних символів – сучасний високоефективний метод вивчення іноземної мови на початковому етапі. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки : Мовознавство*. Луцьк, 2010. № 8. С. 319–329.
2. Гулько С. Новий підхід до вивчення англійської мови на початковому етапі. *Початкова школа*. 2011. № 8. С. 32–34.
3. Граючись вчимося. Англійська мова: програма та методичні рекомендації / С. В. Гулько та ін. ; Редакції газет з дошкільної та початкової освіти. Київ, 2013. 88 с.
4. Гулько С., Коновалюк З. Граючись, учимось. Англійська в рухах : навч. посіб. для дітей старшого дошкільного віку. Тернопіль : Підручники й посібники. 2020. 120 с.
5. Гусак Л. Лінгводидактичні аспекти асоціативного навчання молодших школярів іноземних мов. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Педагогічні науки*. Луцьк, 2015. № 1(302). С. 37–41.
6. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі : навчальний посібник. К. : Ленвіт, 2005. 208 с.

REFERENCES:

1. Hunko, S. V. (2010). Metod asotsiatyvnykh symboliv – suchasnyi vysokoefektyvnyi metod vyvchennia inozemnoi movy na pochatkovomu etapi. *Nauk. visn. Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky : Movoznavstvo*. № 8. 319–329 [in Ukrainian].
2. Hunko S. (2011). Novyi pidkhdid do vyvchennia anhliiskoi movy na pochatkovomu etapi. *Pochatkova shkola*. № 8. S. 32–34 [in Ukrainian].
3. Hunko, S., Husak, L., & Leshchenko, Z. (2013). Hraiuchys vchymosia. Anhliiska mova. Prohrama dlia ditei starshoho doshkilnoho viku, metodychni rekomendatsii. Redaktsii hazet z doshkilnoi ta pochatkovoii osvity. Kyiv. 88 p. [in Ukrainian].
4. Hunko, S. V., Konovaliuk, Z. (2011). *Hraiuchys, uchymos. Anhliiska v rukhakh dlia ditei za metodykoiu asotsiatyvnykh symboliv. Dlia 1 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv*. Ternopil : pidruchnyk i posibnyk. 120 p [in Ukrainian].
5. Husak, L. (2015). Linhvodydaktychni aspekty asotsiatyvnoho navchannia molodshykh shkoliariv inozemnykh mov. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Pedagogichni nauky*, № 1(302)), 37–41 [in Ukrainian].
6. Roman, S. (2005). *Metodyka navchannia anhliiskoi movy u pochatkovii shkoli: Navchalnyi posibnyk*. Kyiv : Lenvit. 208 p. [in Ukrainian].

УДК 81:172.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.6>

Тетяна СУКАЛЕНКО

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри соціальних комунікацій, словесності та культури, Державний податковий університет, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, Україна, 08200

ORCID: 0000-0002-5107-9914

Надія ПАЮЛ

здобувач вищої освіти спеціальності 061 Журналістика факультету соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації, Державний податковий університет, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, Україна, 08200

Бібліографічний опис статті: Сукаленко, Т., Паюл, Н. (2023). Поняття «мова ворожнечі» в сучасних медіа. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 39–45, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.6>

ПОНЯТТЯ «МОВА ВОРОЖНЕЧІ» В СУЧАСНИХ МЕДІА

У статті уточнено зміст поняття «мова ворожнечі», проаналізовано приклади мови ворожнечі в ЗМІ. Здійснено огляд праць українських і зарубіжних науковців із питань вивчення мови ворожнечі в ЗМІ.

Розглянуто поняття «мова ворожнечі», подане у мовознавчих працях. Поняття «мова ворожнечі» дослідники розглядають як «різноманітні форми висловлювань, що викликані ворожістю», «мову, яка виявляє ненависть до певної групи людей» тощо.

Наголошено на тому, що різновиди мови ворожнечі можна класифікувати за тематикою, розкриттям об'єкта номінації, способом поширення мови ворожнечі в соціумі та її відповідністю складу злочину.

Зосереджено увагу на особливостях мови ворожнечі в ЗМІ: асоціація з історичними фактами; створення образів через порівняльні характеристики; використання стереотипів, мовних зворотів, які викликають негативні асоціації, образи, принижують адресата; вживання нецензурної лексики для створення привабливих заголовків та пейоративів для вираження зневаги, презирства, упередженого ставлення до особи чи групи людей; використання оказіоналізмів, вживання оцінних дієслів, безцеремонної, фамільярної лексики; підитовхування до упереджень та соціальних стереотипів; використання іронії чи інших форм саркастичного гумору, закликів до дискримінації у відкритій та прихованій формах; розподіл аудиторії на «своїх» і «чужих»; створення негативної репутації: упередження щодо жінок, хасидів та ін.; повторення слів для привертання уваги.

У статті проаналізовано приклади з м'яким рівнем мови ворожнечі. Зауважено, що в більшості випадків мова ворожнечі фіксується в ЗМІ стосовно національної приналежності або ж міжнаціональних конфліктів.

Розроблено пропозиції щодо вирішення проблеми мови ворожнечі в ЗМІ: навчання журналістів, встановлення стандартів етики, контроль та відповідальність, залучення експертів, розвиток альтернативних форм мовлення та сприяння медіаграмотності. Ці заходи спрямовані не лише на виправлення негативних тенденцій у мовленні, а й на створення позитивного інформаційного простору, де діалог, розуміння та конструктивність стають ключовими цінностями.

Перспективність подальших досліджень вбачаємо у вивченні заходів щодо регулювання мови ворожнечі в сучасному медійному просторі.

Ключові слова: мова ворожнечі, ЗМІ, різновиди мови ворожнечі, сучасні медіа, рівні мови ворожнечі.

Tetiana SUKALENKO

Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Communications, Literature and Culture, State Tax University, Universytetska str., 31, Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08200

ORCID: 0000-0002-5107-9914

Nadia PAYUL

Student of Higher Education of the Specializing in 061 Journalism, Faculty of Social and Humanities Technologies, Sports, and Rehabilitation, State Tax University, Universytetska str., 31, Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08200

To cite this article: Sukalenko, T., Payul, N. (2023). Poniattia “mova vorozhnechi” v suchasnykh media [The concept “The language of hostility” in modern mass media]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 39–45, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.6>

THE CONCEPT “THE LANGUAGE OF HOSTILITY” IN MODERN MASS MEDIA

The article clarifies the meaning of the concept «THE LANGUAGE OF HOSTILITY», analyzes examples of the hostile language in mass media. There was carried out a review of the works of Ukrainian and foreign scientists onto the study of the language of hostility in mass media.

The concept «THE LANGUAGE OF HOSTILITY» presented in linguistic works is considered. Researchers consider the concept «HOSTILE LANGUAGE» as «various forms of expressions caused by hostility», «language that expresses hatred towards a certain group of people», etc.

It is emphasized that the types of the language of hostility can be classified according to the topic, the disclosure of the object of nomination, the way of spreading the language of hostility in society and its correspondence to the corpus delicti.

The attention is focused on the features of the language of hostility in mass media: association with historical facts; creating images through comparative characteristics; the usage of stereotypes, expressions that cause negative associations, images, and humiliate the addressee; the usage of obscene language to create catchy headlines and pejoratives to express contempt, prejudice against a person or group of people; the usage of occasionalisms, the usage of evaluative verbs, unceremonious, familiar vocabulary; the incitement to prejudices and social stereotypes; the usage of irony or other forms of sarcastic humor, appeals to discrimination in open and hidden forms; dividing the audience into «own» and «others»; creating a negative reputation: prejudice against women, hasids, etc.; repetition of words to attract attention.

The article presents the analysis examples with a mild level of the language of hostility. It was noted that in most cases, the language of hostility is recorded in mass media in relation to nationality or inter-ethnic conflicts.

There has been developed the proposals for solving the problem of the language of hostility in mass media: the training of journalists, the establishment of ethical standards, the control and responsibility, the involvement of experts, the development of alternative forms of speech and promotion of media literacy. These measures are aimed not only at correcting negative trends in speech, but also at creating a positive informational space where dialogue, understanding and constructiveness become key values.

We see the prospect of further research in the study of measures to regulate the language of hostility in modern media space.

Key words: language of hostility, mass media, varieties of the hostile language, modern media, levels of the language of hostility.

Актуальність проблеми. Сучасний інформаційний простір, насичений невпинним потоком новин та публікацій, стикається із серйозним викликом проблеми мови ворожнечі в ЗМІ. Вона набуває актуальності у зв'язку зі стрімким розвитком технологій та зростанням впливу медіа на формування громадської думки.

Засоби масової інформації, як ключовий інструмент впливу на суспільство, стають ареною, де розгортаються не лише об'єктивні новини, а й з'являються потоки мовленнєвих висловлювань, насичених негативними стереотипами, образами та мовною агресією. Зростання кількості цих висловлювань відкриває шлях до підтримання конфліктів, формування упереджених уявлень та загрози соціокультурній гармонії.

У зв'язку із загостренням політичних, етнічних та соціокультурних розбіжностей мова ворожнечі в ЗМІ стає чинником, що обумовлює не лише розвиток сучасного інформаційного простору, а й впливає на стабільність суспільства. Розгляд цієї проблеми стає важливим ета-

пом у підготовці ефективних стратегій протидії ворожнечі та формуванні об'єктивного, збалансованого інформаційного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість дослідників викликають питання, пов'язані з проблемами мови ворожнечі в ЗМІ (В. С. Загороднюк (Соломахін, Загороднюк, 2021), Т. О. Ісакова (Ісакова, 2016), Г. О. Колесник (Колесник, 2018), Т. В. Кузнєцова (Кузнєцова, 2008; Кузнєцова, 2019), Г. П. Мацюк (Мацюк, 2015), А. Ф. Соломахін (Соломахін, Загороднюк, 2021) та ін.).

Т. О. Ісакова розглянула питання використання «hate speech», або мови ворожнечі в сучасному українському інформаційному просторі (Ісакова, 2016). Г. О. Колесник з'ясувала лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники, які впливають на функціонування мови ворожнечі в українському суспільстві, визначила її типологію, семантичні та структурні особливості (Колесник, 2018). Т. В. Кузнєцова розглянула проблему вияву мови ворожнечі в сучасних українських ЗМІ. Зокрема, опри-

люднила результати проведеного протягом 2016–2018 рр. моніторингу одеських мас-медіа, що демонструє основні тенденції вияву мови ворожнечі (Кузнецова, 2019). Г. П. Мацюк дослідила проблему мови ворожнечі, яка є формою дискримінації в соціолінгвістиці, описала досвід вивчення дискримінації в західній науці (міждисциплінарний підхід), а також аспекти формулювання поняття в міжнародному та українському законодавстві, простежила лінгвістичні принципи дослідження цієї проблеми (Мацюк, 2015).

Також тему «мови ворожнечі» розглядали інші зарубіжні дослідники: Т. ван Дейк (Van Dijk, 1998), Р. Ентман (Entman, 1993), Н. Фейрклаф (Fairclough, 2013) та ін. Т. ван Дейк визначає мову ворожнечі як засіб вираження негативних стереотипів, дискримінації через мовні конструкції. Акцентує увагу на соціальних контекстах, у яких виникає мова ворожнечі, а також визначає її вплив на формування соціальних уявлень і відносин (Van Dijk, 1998).

Р. Ентман розглядає мову ворожнечі як частину медійного відгуку на скандальні події, вказуючи на роль ЗМІ у формуванні публічної думки. Він проаналізував, як ЗМІ реагують на конфліктні ситуації, впливають на сприйняття їх громадськістю (Entman, 1993).

Н. Фейрклаф визначає мову ворожнечі як мовленнєву практику, що виражає та репродукує соціальну нерівність. Його підхід спрямований на вивчення взаємозв'язку мовленнєвих практик із соціальним дисбалансом та політичною владою (Fairclough, 2013).

Мова ворожнечі в ЗМІ є складним феноменом, спрямованим на створення конфліктів і формування негативних емоцій у читачів та глядачів. Її еволюція відбулася в контексті змін у суспільстві й технологіях, що породжує рефлексію стосовно етичних вимог до медіа та необхідності розвитку стратегій для відповідального використання в інтернет-середовищі.

Мета дослідження – уточнити зміст поняття «мова ворожнечі», проаналізувати приклади мови ворожнечі в сучасних медіа, розробити пропозиції щодо вирішення проблеми мови ворожнечі в ЗМІ.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № 97(20) запропоновано дефініцію терміна «мова ворожнечі» тлумачити так: «всі форми

висловлювань, які поширюють, підбурюють, заохочують чи виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм або інші форми ненависті, що ґрунтується на нетерпимості, у т. ч. нетерпимості, що знаходить своє вираження у войовничому націоналізмі й етноцентризмі, дискримінації та ворожості стосовно меншин, мігрантів та осіб іммігрантського походження» (Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи, 1997).

Мова ворожнечі (англ. hate speech – букв. «мова ненависті») – «різноманітні форми висловлювань, що викликані ворожістю, а також демонструють або сприяють проявам ворожості стосовно певної групи (або конкретної особи, яка належить до такої групи)» (Злочини на ґрунті регіоні ОБСЄ ненависті, 2015, с. 17).

Н. П. Шеремета, Н. Б. Ладиняк під мовою ворожнечі розуміють «мову, яка виявляє ненависть до певної групи людей» (Шеремета, Ладиняк, 2022, с. 73).

Г. П. Мацюк характеристику різновидів мови ворожнечі пропонує класифікувати за тематикою, розкриттям об'єкта номінації, способом поширення мови ворожнечі в соціумі та її відповідністю складу злочину: різновиди мови ворожнечі щодо виявленої тематики; різновиди мови ворожнечі за способом розкриття об'єкта номінації; різновиди мови ворожнечі за способом поширення в соціумі; різновиди мови ворожнечі щодо відповідності складу злочину (Мацюк, 2015, с. 118–119).

Розглянемо особливості мови ворожнечі в ЗМІ:

- асоціація з історичними фактами (аналіз матеріалів, де використовуються історичні асоціації для формування негативного образу);
- створення образів через порівняльні характеристики (розгляд ситуацій, у яких застосовуються порівняльні засоби для негативного впливу);
- використання стереотипів (аналіз того, як у ЗМІ вживаються стереотипи для формування мови ворожнечі);
- вживання зворотів, які викликають негативні асоціації, образи, принижують адресата;
- використання нецензурної лексики для створення привабливих заголовків («На Московії палає: 'Азов', мобілізація і котлети з мухами» (Цензор.НЕТ. 25.09.2022), «Наркомани, терористи, грабіжники та боржники: опубліковано дані кадирівців, які воювали проти України» (Цензор.НЕТ. 23.09.2022), «Путін та

золота лопата: як очільник Кремля ‘розважався’ в Узбекистані» (TSN.UA 15.09.2022));

– вживання пейоративів для висловлення зневаги, презирства, упередженого ставлення до особи чи групи людей;

– використання okazionalizmів («лукашенківщина», «москалізувати» та ін.);

– уживання оцінних дієслів («закобзонили», «затаврувати», «понаїхало», «зомбувати», «драпали», «наперли» та ін.);

– використання безцеремонної, фамільярної лексики («братани», «генерали в колготках», «взяти на понт», «дон-дон» та ін.);

– спонування до упереджень та соціальних стереотипів;

– використання іронії чи інших форм саркастичного гумору;

– заклики до дискримінації у відкритій та прихованій формах;

– створення негативної репутації (упереджене ставлення до жінок, хасидів та ін.);

– поділ на «своїх» і «чужих».

Г. П. Мацюк запропонувала «шкалу вираження» дискримінаційних лозунгів та закликів. Маркерами «жорсткого рівня» мови ворожнечі дослідниця вважає прямі та приховані заклики до насильства; заклики до насильства у вигляді загальних гасел; заклики до дискримінації; заклики до дискримінації у вигляді загальних гасел; завуальовані заклики до насильства та дискримінації (пропаганда і історичних та сучасних випадків насильства та дискримінації). «Середній рівень» мови ворожнечі можна спостерегти у публікаціях, які ставлять під сумнів загально визнані випадки історичних злочинів; звинуваченнях етнічної групи в історичних злочинах; твердженнях про кримінальність етнічної чи релігійної групи; твердженнях про непропорційну перевагу тієї чи тієї групи в плані матеріального достатку або у владних структурах; звинуваченнях у негативному впливі тієї чи тієї групи на суспільство; закликах не допустити вкорінення тієї або тієї етнічної групи в певному регіоні). До «м’якого рівня» мови ворожнечі науковиця зараховує створення негативного образу етнічної групи; згадку назви етнічної групи в негативному контексті; твердження про неповноцінність, моральні вади тієї чи тієї етнічної групи; згадку тієї або тієї етнічної групи в принизливому контексті; цитування ксенофобних висловлювань без коментаря,

який засвідчує відмежування автора від представленої позиції (Мацюк, 2015, с. 119–120).

За основу для аналізу медійних текстів обрано шкалу вираження дискримінаційних лозунгів та закликів, яку запропонувала Г. П. Мацюк (Мацюк, 2015, с. 119–120). На думку А. Ф. Соломахіна та В. С. Загороднюк, мова морожнечі найчастіше використовується щодо представників народів, які мешкають на Кавказі, та ромів (Соломахін, Загороднюк, 2021, с. 172). Наведемо приклади, у яких спостерігаємо м’який рівень мови ворожнечі.

На порталі «Закарпаття онлайн» опубліковано матеріал під назвою «У Виноградіві через смерть рома цигани чергували під лікарнею і понищили майно закладу» (Закарпаття онлайн. 21.01.2021) (У Виноградіві, 2021). У зазначеній статті повідомляється, що через карантинні обмеження людей не допустили до лікарні: *Директор Виноградівської райлікарні Олександр Милуков у ексклюзивному коментарі Суспільному розповів: «Впустити всередину відвідувачів ми не могли через карантинні обмеження. Конфлікт спричинили роми. Вони протягом двох днів чергували біля лікарні, і навіть пошкодили майно медзакладу. Про це ми повідомили поліцію», – повідомив керівник лікарні* (У Виноградіві, 2021). Автор уживає термін «цигани» поряд із етнонімом «роми», що має негативні конотації. Зазначення національної належності є виявом ворожнечі, особливо в контексті використання етноніма «цигани», який має негативне забарвлення. Вислів «пошкодили майно закладу» (У Виноградіві, 2021) також підсилює негативне сприйняття, створюючи стереотип, що роми є небезпечними порушниками порядку та руйнівниками в суспільстві.

Притаманна сучасним українським медіа форма висвітлення ромської тематики, на думку А. Ф. Соломахіна та В. С. Загороднюка, «лише поглиблює процес ізоляції названого етносу в українському суспільстві, формуючи недовіру з-поміж ромів та українців і посилює побутові, культурні, економічні суперечності» (Соломахін, Загороднюк, 2021, с. 175).

У статті «Переселенців-нахаб з Донбасу ставлять на місце закарпатські “даївці”» (uzhgorod.net.ua. 17.11.2014) (Переселенців-нахаб з Донбасу, 2014) акцентується увага на походженні осіб, які порушують закон, використовуючи лексему «переселенці-нахаби» (Переселен-

ців-нахаб з Донбасу, 2014). Формується образ людей-чужинців, які зневажають доброзичливе та привітне місцеве населення. Такі висловлювання порушують принципи журналістської етики та є неприйнятними в роботі ЗМІ.

У сучасних медіа також натрапляємо на використання мови ворожнечі щодо представників народів Кавказу як учасників кримінальних новин: *У Києві кавказці жорстоко побили чоловіка через зауваження не їхати по тротуару* (24tv.ua 15.12.2017) (У Києві кавказці жорстоко побили, 2017); *На Одещині викрили групу кавказців: їх підозрюють у скоєнні збройного нападу* (24tv.ua 25.03.2021) (На Одещині викрили групу кавказців, 2021); *На Бессарабському ринку в Києві чотири людини кавказької національності зі зброєю напали на чоловіка. Про це в поліцію повідомила очевидиця НП* (Сьогодні. 02.06.2016) (У Києві чотири кавказці зі зброєю, 2016); *У чернігівського таксиста кавказці відібрали машину* (cheline.com.ua 27.11.2017) (У чернігівського таксиста, 2017).

А. Ф. Соломахін, В. С. Загороднюк наголошують на тому, що вживання лексеми «кавказець» стосовно людини, яка народилася в цьому регіоні, у контексті кримінальних новин, формує стереотипне уявлення про кримінальність народів Кавказу, «узагальнює представників етносів цілого регіону, котрі мають різну культуру, світосприйняття, релігію. Така закономірність нівелює національне обличчя, створюючи натомість образ “небезпечних кавказців”» (Соломахін, Загороднюк, 2021, с. 175).

Мова ворожнечі в ЗМІ здебільшого виявляється щодо національної приналежності або ж міжнаціональних конфліктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, загальний аналіз теоретичних та практичних аспектів мови ворожнечі в ЗМІ дає змогу усвідомити важливість вивчення цього явища та розробки ефективних стратегій для подолання його негативного впливу на су-

спільство. Забезпечення ефективного контролю за мовою в ЗМІ може бути досягнуте через впровадження систем відповідальності за використання агресивної риторики. виправлення помилок і покарання за порушення стандартів можуть слугувати стимулом для уникнення мови ворожнечі. Залучення експертів у галузі медіа та мовознавців для аналізу й консультування журналістів щодо вибору слів і тону в матеріалах може сприяти поліпшенню якості мовлення й запобіганню виникнення мовної агресії. Сприяння розвитку культури позитивного спілкування може передбачати створення та підтримку альтернативних форм мовлення, таких як спільноти, де акцент робиться на конструктивних діалогах і взаєморозумінні.

У контексті вирішення проблеми мови ворожнечі в ЗМІ намічені шляхи є важливими кроками щодо покращення медійного середовища: навчання журналістів, встановлення стандартів етики, контроль і відповідальність, залучення експертів, розвиток альтернативних форм мовлення та сприяння медіаграмотності. Ці заходи спрямовані не лише на виправлення негативних тенденцій у мовленні, а й на створення позитивного інформаційного простору, де діалог, розуміння та конструктивність стають визначальними цінностями. Разом із зростанням медіаграмотності ці заходи можуть сприяти побудові здорового суспільства. Зазначені шляхи активно сприяють формуванню медійного простору, що відповідає високим стандартам журналістики й сприйняттю інформації як справжнього джерела розуміння та взаємовідносин.

Вирішення проблеми мови ворожнечі в ЗМІ є ключовим завданням для забезпечення інформаційного простору, що сприяє співвідношенню, розумінню та конструктивній взаємодії в суспільстві.

Перспективність подальших досліджень убачаємо у вивченні заходів щодо регулювання мови ворожнечі в сучасному медійному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ісакова Т. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4(41). С. 90–97.
2. Злочини на ґрунті регіоні ОБСЄ ненависті: попередження та реагування : інформаційно-довідковий посібник для громадських організацій у регіоні ОБСЄ. Варшава, 2015. 92 с.
3. Колесник Г. О. Мова ворожнечі як соціальний та лінгвістичний феномен. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2018. С. 278–283.
4. Кузнєцова Т. В. «Мова ворожнечі» в друкованих ЗМІ (на матеріалі преси Сумщини). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. № 3(142). С. 79–85.

5. Кузнєцова Т. Мова ворожнечі в регіонах: сучасні надбання в Одеських медіа. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Вип. 45. С. 192–199.
6. Мацюк Г. Розвиток теорії соціолінгвістики: формування змісту поняття «мова ворожнечі» як форми дискурсивної дискримінації. *Studia Ucrainica Varsoviensia. Uniwersytet Warszawski Katedra Ukrainistyki*. Warszawa, 2015. № 3. Р. 111–123.
7. Мова ворожнечі та ЗМІ: міжнародні стандарти та підходи / проєкт «Без Кордонів», ГО «Центр «Соціальна Дія». Київ: [б. в.], 2015. 64 с.
8. На Одещині викрили групу кавказців: їх підозрюють у скоєнні збройного нападу. URL: https://24tv.ua/odesa/odeshhini-grupu-kavkaztsiv-pidozryuyut-skoeyenni-novini-odesi_n1578959 (дата звернення: 29.10.2023).
9. Переселенців-нахаб з Донбасу ставлять на місце закарпатські «даївці». URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/70815> (дата звернення: 29.10.2023).
10. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи. 30 жовтня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_736#Text (дата звернення: 29.10.2023).
11. Соломахін А. Ф., Загороднюк В. С. Мова ворожнечі в українських засобах масової інформації: етнотема та специфіка її висвітлення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. Т. 32(71). 2021. № 6. Ч. 3. С. 172–176.
12. Шеремета Н. П., Ладиняк Н. Б. Як не роздмухувати багаття: мовна шпаргалка для журналістОК і журналістів : навчально-методичний посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня “Рута”», 2022. 76 с.
13. У Виноградові через смерть рома цигани чергували під лікарнею і понищили майно закладу. URL: <https://zakarpattya.net.ua/Zmi/209014-U-Vynogradovi-cherez-smert-roma-tsyhany-cherhuvaly-pid-likarneiu-i-ponyshchyly-maino-zakladu-VIDEO> (дата звернення: 23.10.2023).
14. У Києві кавказці жорстоко побили чоловіка через зауваження не їхати по тротуару. URL: https://24tv.ua/u_kiyevi_kavkaztsi_zhorstoko_pobili_cholovika_cherez_zauvazhennya_ne_yihati_po_trotuaru_n902271 (дата звернення: 26.10.2023).
15. У Києві чотири кавказці зі зброєю напали на чоловіка – очевидці. URL: <https://kiev.segodnya.ua/ua/kiev/kaccidents/v-kieve-chetyre-kavkazca-s-oruzhiem-napali-na-muzhchinu-ochividcy-721113.html> (дата звернення: 26.10.2023).
16. У чернігівського таксиста кавказці відібрали машину. URL: <https://cheline.com.ua/news/crime/u-chernigivskogo-taksista-kavkaztsi-vidibrali-mashinu-106806> (дата звернення: 30.10.2023).
17. Entman R. M. Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*. 1993. № 43(4). P. 51–58.
18. Fairclough N. Language and power. Pearson Education. URL: <http://surl.li/ptbdq>. (date of application: 30.10.2023).
19. Van Dijk T. A. Opinions and ideologies in the press. In *The Handbook of Discourse Analysis*. 1998. P. 551–569.

REFERENCES:

1. Isakova T. Mova vorozhnechi yak problema ukrayins'koho informatsiynoho prostoru. [Language of hostility as a problem of Ukrainian information space]. *Stratehichni priorytety*. 2016. № 4(41). S. 90–97. [in Ukrainian].
2. Zlochyny na gruntі rehioni OBSYE nenavysti: poperedzhennya ta reahuvannya. [OSCE Region Hate Crimes: Prevention and Response] : informatsiyno-dovidkovyyu posibnyk dlya hromads'kykh orhanizatsiy u rehioni OBSYE. Varshava. 2015. 92 s. [in Ukrainian].
3. Kolesnyk H. O. Mova vorozhnechi yak sotsial'nyy ta linhvistychnyy fenomen. [The language of hostility as a social and linguistic phenomenon]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya : Filolohiya. Zhurnalistyka*. 2018. S. 278–283. [in Ukrainian].
4. Kuznyetsova T. V. «Mova vorozhnechi» v drukovanykh ZMI (na materialy presy Sumshchyny). [«The Hostile Language» in printed media (based on the press material of the Sumy Oblast)]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 2008. № 3(142). S. 79–85. [in Ukrainian].
5. Kuznyetsova T. Mova vorozhnechi v rehionakh: suchasni nadbannya v Odes'kykh media. [The Language of Hostility in the Regions: modern assets in Odesa media]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya Zhurnalistyka*. 2019. Vyp. 45. S. 192–199. [in Ukrainian].
6. Matsyuk H. Rozvytok teorii sotsiolinhvistyky: formuvannya zmistu ponyattya «mova vorozhnechi» yak formy dyskursyvnoyi dyskryminatsiyi. [The Development of the Theory of Sociolinguistics: formation of the content of the concept «The Language of Hostility» as a form of discursive discrimination]. *Studia Ucrainica Varsoviensia. Uniwersytet Warszawski Katedra Ukrainistyki*. Warszawa, 2015. № 3. S. 111–123. [in Ukrainian].
7. Mova vorozhnechi ta ZMI: mizhnarodni standarty ta pidkhody. [Hate speech and mass media: international standards and approaches] / proyekt «Bez Kordoniv», HO «Tsentr «Sotsial'na Diya». Kyiv : [b. v.]. 2015. 64 s. [in Ukrainian].
8. Na Odeshchyni vykryly hrupu kavkaztsiv: ikh pidozryuyut' u skoyenni zbroynoho napadu. [A Group of Caucasians Was Exposed in Odesa: they are suspected of committing an armed attack]. URL: https://24tv.ua/odesa/odeshhini-grupu-kavkaztsiv-pidozryuyut-skoeyenni-novini-odesi_n1578959 (data zvernennya: 29.10.2023). [in Ukrainian].

9. Pereselentsiv-nakhab z Donbasu stavlyat' na mistse zakarpat-s'ki «dayivtsi». [Insolent Immigrants from Donbas are Being Replaced by Transcarpathian «Daivtsi»]. URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/70815> (data zvernennya: 29.10.2023). [in Ukrainian].
10. Rekomendatsiya Komitetu ministriv Rady Yevropy. [Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe]. 30 zhovtnya 1997 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_736#Text (data zvernennya: 29.10.2023). [in Ukrainian].
11. Solomakhin A.F., Zahorodnyuk V.S. Mova vorozhnechi v ukrayins'kykh zasobakh masovoyi informatsiyi: etnotema ta spetsyfika yiyi vysvitlennya. [Language of Hostility in Ukrainian Mass Media: ethnoteme and specifics of its coverage]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya : Filolohiya. Zhurnalistyka*. T. 32(71). 2021. № 6. CH. 3. S. 172–176. [in Ukrainian].
12. Sheremeta N.P., Ladynyak N.B. Yak ne rozdmukhuvaty bahattya: movna shparhalka dlya zhurnalistOK i zhurnalistIV. [How not to Fan the Flames: a language cheat sheet for journalists and journalists]: navchal'no-metodychnyy posibnyk. 2-he vyd., vypr. i dop. Kam"yanets'-Podil's'ky: TOV «Drukarnya “Ruta”», 2022. 76 s. [in Ukrainian].
13. U Vynohradovi cherez smert' roma tsyhany cherhuvaly pid likarneyu i ponyshchyly mayno zakladu. [Due to the death of a Roma, gypsies were on duty under the hospital and destroyed the property of the institution in Vynohradov]. URL: <https://zakarpattia.net.ua/Zmi/209014-U-Vynohradovi-cherez-smert-roma-tsyhany-cherhuvaly-pid-likarneiu-i-ponyshchyly-maino-zakladu-VIDEO> (data zvernennya: 23.10.2023). [in Ukrainian].
14. U Kyievi kavkaztsi zhorstoko pobyly cholovika cherez zauvazhennya ne yikhaty po trotuaru. [Caucasians brutally beat a man for telling him not to drive on the sidewalk in Kyiv]. URL: https://24tv.ua/u_kyievi_kavkaztsi_zhorstoko_pobili_cholovika_cherez_zauvazhennya_ne_yihati_po_trotuaru_n902271 (data zvernennya: 26.10.2023). [in Ukrainian].
15. U Kyievi chotyry kavkaztsi zi zbroyeyu napaly na cholovika – ochevydtsi. [Four Caucasians with weapons attacked a man – eyewitnesses in Kyiv]. URL: <https://kiev.segodnya.ua/ua/kiev/kaccidents/v-kieve-chetyre-kavkazca-s-oruzhiem-napali-na-muzhchinu-ochevidcy-721113.html> (data zvernennya: 26.10.2023). [in Ukrainian].
16. U chernihivs'koho taksysta kavkaztsi vidibraly mashynu. [The Caucasians took the car from the taxi driver in Chernigiv]. URL: <https://cheline.com.ua/news/crime/u-chernigivskogo-taksista-kavkaztsi-vidibrali-mashynu-106806> (data zvernennya: 30.10.2023). [in Ukrainian].
17. Entman R.M. Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*. № 43(4). P. 51–58. [in English].
18. Fairclough N. Language and power. Pearson Education. URL: <http://surl.li/ptbdq> (date of application: 30.10.2023). [in English].
19. Van Dijk T.A. Opinions and ideologies in the press. *In The Handbook of Discourse Analysis*. 1998. P. 551–569. [in English].

УДК 373.3.091.33:502

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.7>

Марія ЧЕРКАВСЬКА

аспірант кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-2469-6386

Бібліографічний опис статті: Черкавська, М. (2023). Наступність у формуванні ключових закономірностей про рослинний світ у молодших школярів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 46–52, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.7>

НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ КЛЮЧОВИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ПРО РОСЛИННИЙ СВІТ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано стан розвитку проблеми наступності під час вивчення молодшими школярами матеріалу про природу. Проаналізовано, що забезпечення дотримання принципу наступності в процесі вивчення ключових понять та закономірностей про навколишній світ має прямий вплив на розвиток особистості молодших школярів, формування їх природничої свідомості. З'ясовано, що зосередження навчання в початковій школі на рослинах, зокрема квіткових, є цілком обґрунтованим, оскільки цей підхід допомагає формувати систему інтегрованих знань про природу, враховувати особливості психофізіології дітей та створювати зручні умови для їхнього навчання. Процес навчання на прикладі квіткових рослин дозволяє учням максимально зблизитися з предметом вивчення, використовуючи їхні власні спостереження та дослідницькі вміння. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу та формує позитивне ставлення до навчання. Важливим аспектом є використання дидактичних принципів наступності, наочності, доступності та науковості. Автор статті наголошує, що важливо враховувати аспект повсякденного життя учнів, де рослини відіграють значущу роль. Такий підхід дозволяє побудувати зв'язок між тим, що вивчається у школі і реальними життєвими ситуаціями. У науковій розвідці зазначено, що учням простіше сприймати та асимілювати нові знання, якщо вони мають певний практичний досвід із предметом вивчення. У статті зацентовано увагу на знаннях та вміннях молодших школярів, які сприяють розвитку дослідницьких умінь та навичок, прищеплюють екологічну свідомість, стимулюють до пізнання світу. Наведені приклади вправ та дидактичних ігор сприяють кращому запам'ятовуванню та розвитку мислення молодших школярів, поглиблюють знання про рослини, що їх оточують, природу та навколишній світ.

Ключові слова: наступність, рослини, інтегрований курс, компетентність, молодші школярі, рідний край, навколишнє середовище.

Mariia CHERKAVSKA

Postgraduate Student at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, Volyn region, 43025

ORCID: 0000-0002-2469-6386

To cite this article: Cherkavska, M. (2023). Nastupnist' u formuvanni klyuchovykh zakonmirnostey pro roslynnyy svit u molodshykh shkolyariv [Continuity in forming key patterns about the flora at primary school]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 46–52, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.7>

CONTINUITY IN FORMING KEY PATTERNS ABOUT THE FLORA AT PRIMARY SCHOOL

The article analyzes the state of development of the problem of continuity in the study about nature at primary school. It is analyzed that ensuring compliance with the principle of continuity in the process of studying the key concepts and patterns about the environment has a direct impact on the development of the personality of primary schoolchildren, the formation of their natural awareness. It is found out that focusing the education at primary school on plants, especially flowering ones, is quite reasonable, as this approach helps to form a system of integrated knowledge about nature, take into account the peculiarities of the psychophysiology of children and create comfortable conditions for their learning. The learning process on the example of flowering plants allows pupils to get as close as possible to the subject of study, using their own observations and research skills. It contributes to a better assimilation of the material and forms

a positive attitude to learning. An important aspect is the use of didactic principles of continuity, visibility, accessibility and scientificity. The author of the article emphasizes that it is important to take into consideration the aspect of pupils' everyday life, where plants play a significant role. This approach allows to build a connection between what is studied at school and real life situations. The scientific exploration states that students find it easier to perceive and assimilate new knowledge if they have some practical experience with the subject of study. The article focuses on the knowledge and skills of primary schoolchildren, which contribute to the development of research skills and abilities, instill ecological awareness, stimulate to explore the world. Given examples of exercises and didactic games improve the memorization and development of thinking of primary school children, deepen their knowledge about plants that surround them, nature and the environment.

Key words: continuity, plants, integrated course, competence, primary schoolchildren, native land, environment.

Актуальність проблеми. Проблема дотримання принципу наступності у процесі здобуття молодшими школярами знань про природу та навколишній світ набуває в наш час особливої актуальності. Залежність людини від природи стає дедалі очевиднішою, а господарська діяльність все більше порушує зв'язки у природі, що встановлювалися протягом кількох мільйонів років. Зокрема, наприклад, рослини дають людині продукти харчування, корм для свійських тварин, є сировиною для галузей промисловості, речовинами для виготовлення ліків тощо. Процес навчання у початковій школі передбачає вивчення різних предметів, кожен з яких має свою систему знань, що побудована відповідно до вікових особливостей учнів та розроблених Типових освітніх програм. Зміст цих програм має потенціал для формування у здобувачів освіти ключових компетентностей, важливе значення серед яких має компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічна компетентність, які передбачають формування умінь та навичок спостереження та дослідження, допитливості, прагнень до пошуків, генерації нових ідей та вміння робити висновки на основі проведених досліджень (Нова українська школа, 2018). Але як і будь який процес, опрацювання і засвоєння нової інформації є поступовою діяльністю, яка розпочинається з вивчення простих об'єктів та явищ на основі яких і формуються нові, більш глобальні уявлення про закономірності та процеси, що відбуваються навколо. Саме дотримання принципу наступності як умови безперервної освіти забезпечує не тільки цілісний всебічний розвиток дитини, а й формує базові компетентності – вміння, знання та навички, які необхідні для подальшого навчання та життя в цілому (Ковшар, 2017).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади проблеми наступності й перспективності обґрунтовано в дослідженнях Г. Кос-

тюка (1970), О. Запорожця (1998), Л. Пісоцької (2003), О. Савченко (2000), О. Скрипченка (2001), А. Харченко (2002) та ін. Проблеми забезпечення наступності в освіті присвячені праці таких видатних науковців як Н. Бібік, А. Богуш, Н. Коваль, В. Онищук, В. Сухомлинського та інших учених. Проблему вивчення природознавства у початковій школі досліджують І. Андрусенко, Н. Бібік, О. Волощенко, Т. Воронцова, Т. Гільберг, І. Грущинська, О. Іщенко, О. Козак, Г. Ломаковська, Т. Сак та ін.

Метою статті є аналіз проблеми формування наступності в процесі засвоєння знань та умінь про рослинний світ молодшими школярами з інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Виклад основного матеріалу. Наступність у формуванні цілісних знань про живу природу у молодших школярів допомагає виховати екологічну культуру та має на меті визначення розуміння і визнання важливості збереження природи, розуміння взаємозв'язків в екосистемах та прийняття рішень, спрямованих на збереження природних ресурсів. Формування цілісних знань про живу природу також пов'язане з розвитком біоцентричного мислення, тобто сприймання природи як цінності, а не тільки як ресурсу для задоволення потреб людини. Принцип наступності дозволяє структурувати знання так, щоб вони були логічно пов'язані між собою. Загальний результат такого навчання – це формування екологічного типу мислення, високого рівня екологічної свідомості та відповідального ставлення до навколишнього середовища. Такий підхід необхідний у світлі сучасних екологічних проблем для створення відповідального ставлення до природи. Пропонуємо детальніше зупинитися на процесі оволодіння молодшими школярами знаннями про навколишній світ.

Важливе значення серед системи природничих наук відіграють знання про живу та неживу природу, спостереження за явищами природи

та впливом діяльності людини на навколишнє середовище. Інтегрований курс «Я досліджую світ» синтезує знання з різних природничих наук формуючи знання про природу як цілісну систему. Вивчення закономірностей функціонування природи як системи у початковій школі сприяє формуванню у молодших школярів дослідницьких умінь, навичок, уявлень про цілісну картину світу, закономірностей співіснування природи і суспільства, розвитку ціннісного ставлення до довкілля.

Одним із доступних для пізнання молодшими школярами об'єктів живої природи є рослини. Вони є невід'ємним компонентом природи, без якого неможливе життя на планеті. Вивчення на уроках з курсу «Я досліджую світ» компонентів природи сприяє формуванню як предметних так і ключових компетентностей. Так, наприклад, уявлення про рослини, як елемент живої природи та їх різновиди, впливає на розвиток пам'яті, уваги, роботи в команді; аналіз інформації та вміння робити висновки – сприяє формуванню предметних компетентностей, а знання правил поведінки на природі дозволяють формуватися ключовим компетентностям – розвиток вміння здобувати й опрацьовувати інформацію з підручника, формувати навички дбайливого ставлення до природи, розвивати здатність продуктивно співпрацювати з однокласниками в парі. Вже у 1 класі школяр виробляє вміння сприймати предмети відповідно до потреб та інтересів, які виникають у процесі навчання, і, звісно, свого попереднього досвіду. Впродовж молодшого шкільного віку спостереження стає діяльністю, в межах якої розвивається спостережливість як риса характеру. У 1 класі учні діють у навчальних ситуаціях під керівництвом учителя. У 2–4 класах окремі компоненти навчальної діяльності вони виконують самостійно, усвідомлюючи свої можливості під час формування предметної компетентності.

Вимоги щодо рівня знань учнів про рослини зростають із класу в клас. Рослинам належить унікальна планетарна роль. Вони здатні до фотосинтезу, утворюють родючий ґрунт, кам'яне вугілля і торф. Рослини допомагають у боротьбі з ерозією ґрунту, їх використовують як їжу всі організми, у тому числі людина. З льону і бавовни людство отримує тканини. Особливо важливо показати дітям значення рослин у природі та житті людини, задоволення потреб у їжі, виготовленні одягу,

будівництві житла, лікуванні, можливості орієнтування у часі, просторі, зміні погоди, роль рослин у сприйнятті прекрасного і відтворення його у мистецтві, побуті (Ушинський, 1954).

Знайомство з рослинами в молодших школярів відбулося ще з ясельного віку. У школі вивчення рослин розпочинається зі знайомства з найближчим оточенням – рослинами класної кімнати. Процес догляду за кімнатними рослинами, дослідження їх корисних властивостей для класу та навколишнього середовища, навчають учнів спостережливості, розвивають допитливість, виховують бажання доглядати за рослинами, оберігати їх. У першому класі молодші школярі закріплюють і поглиблюють знання про рослини, які їх оточують дорогою до школи, дізнаються про їх будову, наземні та підземні органи, порівнюють дерева, кущі та трав'янисті рослини та чим вони відрізняються, вчать розрізняти дикорослі та культурні рослини, бережливо ставитись до природи та охороняти її. Важливою для вивчення є тема «Рослини рідного краю». Автори підручників пропонують на основі раніше отриманих знань розповісти про дерева, кущі, лікувальні рослини, овочі та фрукти, які ростуть у тій місцевості, де народились та проживають учні, тобто описати рослини рідного краю. Також учні знайомляться з рослинами, занесеними до Червоної книги України, оскільки проблема охорони природи та зникаючих видів рослин, тварин, грибів є досить актуальною у нашій країні.

У другому класі молодші школярі значну увагу приділяють спостереженням та експериментам. Учні спостерігають за змінами у житті рослин відповідно до зміни пір року. З настанням осені майже з усіх дерев опадає листя, перестають квітнути рослини, зі зниженням температури повітря відмирає наземна частина трав'янистих рослин. Взимку сповільнюється ріст рослин, через малий світловий день та низькі температури повітря живлення рослин в основному підземне. З приходом весни проростають першоцвіти, бруньки на деревах починають розпускатися та утворювати квіти. Влітку рослини отримують багато світла, тепла та вологи, тому й швидко ростуть. Також школярі розширюють знання про Червону книгу України, перелік рідкісних, вразливих і зникаючих видів тваринного та рослинного світу у межах України.

Програма третього класу передбачає вивчення способів отримання рослинами поживних речовин, догляд за ними. Учні дізнаються що таке «мохи», «водорості», знайомляться зі способами розмноження, запилення, умовами розвитку та способами пристосування до різних умов росту рослин, до недостатньої або надмірної кількості вологи, світла тощо. Навчальною програмою передбачено формування як одиничних так і загальних понять, наприклад, що таке листяні рослини, хвойні рослини, дикорослі рослини, культурні рослини.

У четвертому класі важливою для вивчення є тема способів зображення певної місцевості на плані чи карті. За допомогою умовних позначень (рис. 1, 2, 3) можна зобразити ліс, фруктовий сад, луки тощо.

Учні дізнаються що таке природні зони, як залежно від зміни кількості вологи, тепла та світла, яке отримує земна поверхня, змінюється і рослинний світ місцевості. Формується уявлення про мішані ліси, лісостеп і степ, взаємозв'язки рослин з іншими компонентами природних зон, розглядають рослини як компонент природних угруповань. Поглиблюються знання молодших школярів про значення рослин у житті людини. Формується уявлення про рослинництво, залежність його розвитку від природних умов. На основі попередньо отриманих знань молодші школярі розпочинають вивчення природи більш великих територій, а саме материків та океанів нашої планети. Отримані за попередні роки знання розширюються та поглиблюються шляхом засвоєння знань про нові великі території.

Аналіз змісту підручників для учнів початкової школи засвідчив, що вивчення рослин як компонента живої природи розглядається на

прикладі квіткових рослин, які постійно оточують молодших школярів у їхньому повсякденному житті і є найбільш доступними для спостереження. Так, впровадження принципу наступності та зв'язку навчання з життям має ключове значення в освітньому процесі, особливо в природознавстві для початкових класів адже сприяє не лише кращому засвоєнню матеріалу, а й розвитку практичних навичок, формуванню позитивного ставлення до навчання та підвищенню мотивації учнів. Залучення учнів до практичних дослідів, спостережень та вивчення навколишнього природного середовища дозволяє їм самостійно експериментувати та використовувати набуті знання на практиці, а застосовування вивчених концепцій у повсякденному житті допомагає учням розуміти, як їхні знання можуть бути корисними та релевантними.

Не менш важливим аспектом дослідження пізнавальної діяльності учнів є очікувані результати навчання, які передбачені у розроблених Типових освітніх програмах. Вони є своєрідними орієнтирами для оцінювання на основі яких вчитель визначає рівень досягнення результатів навчання. У таблиці 1 наведені очікувані результати навчання, які передбачають автори Типових освітніх програм для 1–4 класів з інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Пропонуємо на прикладі кількох вправ зобразити як розширюються та поглиблюються знання учнів про рослини з переходом учнів з класу в клас. Як відомо, у першому класі молодші школярі знайомляться з будовою рослин, тобто їх органами: корінь, стебло, листки, квітка, плід та насіння. Для кращого запам'ятовування будови та властивостей рослин є гра «Квітова крамниця». Вчитель розставляє на столі кімнатні рослини, щоб кожна з них

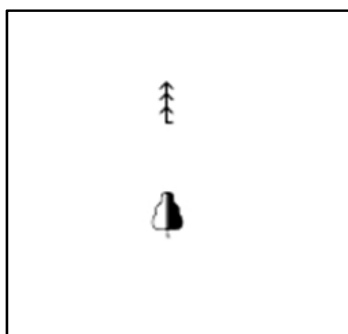

Рис. 1. Поодинокі дерева

Рис. 2. Фруктовий сад

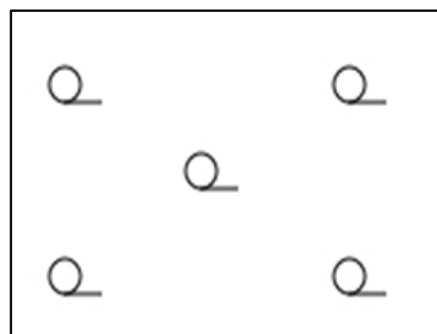

Рис. 3. Рідколісся

**Зміст та очікувані результати навчання за Типовими освітніми програмами
для 1–4 класів (О. Савченко, Р. Шиян)**

Зміст навчання	Очікувані результати
1 клас	
Людина – частина природи; Спостереження за рослинами в різні пори року, догляд за кімнатними рослинами; Прилади, які допомагають досліджувати природу; Охорона і збереження природи	Учень вміє розпізнавати тіла живої та неживої природи, має уявлення про різноманітність живих організмів; проводить спостереження за рослинами в різні пори року; знає про отруйні рослини; співвідносить зображені на малюнках у підручнику об'єкти та явища живої природи з реальними; усвідомлює необхідність охорони та збереження природи.
2 клас	
Будова та різноманітність рослин; Особливості життєвого циклу рослин у різні пори року; Рослини рідного краю; Охорона природи, Червона книга України; Зв'язок людини і природи	Учень знає будову рослин, умови їх вирощування, класифікує їх за певними ознаками, вміє розрізнити дикорослі та культурні рослини, дерева й кущі, листяні й хвойні рослини; знає рослини свого рідного краю, місцевості де проживає; проводить спостереження та пізнає особливості життя рослин у різні пори року; має уявлення про Червону книгу України.
3 клас	
Органи рослин, їх різноманітність, умови, необхідні для їх росту; Розмноження і розвиток рослин; Вплив довкілля на організм рослин; Значення води, повітря та ґрунту у житті рослин та людини	Учень називає органи рослин, умови їх розвитку та розмноження, наводить приклади рослин занесених до Червоної книги України, розпізнає і називає по кілька представників різних груп рослин, вміє проводити спостереження та описувати процес росту та розвитку рослини з насінини, пагона, тощо, знає значення рослин у житті людини.
4 клас	
Значення природи у житті людини; Пристосування рослин до умов існування у різних природних зонах; Значення води та ґрунту для рослин і тварин; Природоохоронні території України та рідного краю	Учень наводить приклади природних зон Землі; способи орієнтування на місцевості за допомогою рослин; дотримується правил поведінки у природі, знає природоохоронні території рідного краю, зникаючі види рослин; розповідає про особливості рослинного світу материків та океанів, робить висновки про різноманітність, цілісність та взаємопов'язаність природи на планеті.

міг добре розгледіти в деталях кожен з учнів. Це і є уявний прилавок крамниці. Завдання покупців, тобто дітей, по черзі, не називаючи назву рослини, описати її таким чином, щоб вчитель, уявний продавець, зміг продати покупцеві вподобаний товар. Вчитель може допомагати учням з описом рослин запитуючи, наприклад, яке стебло має ця рослина, скільки квіток, форму листя чи колір. Процес гри доволі цікавий та пізнавальний, адже для того аби «купити» вподобану рослину потрібно в деталях її описати, а отже пригадати будову рослини.

У другому класі основна увага учнів під час вивчення рослин зосереджена на змінах розвитку рослин відповідно до зміни пір року. У першому класі учні дізналися, що рослини поділяють на дерева, кущі, чагарники, хвойні та листяні, дикорослі та культурні. На прикладі соняшника можна запропонувати учням поміркувати до якої групи належить ця рослина. Цікаво, що раніше, соняшник був декоратив-

ною рослиною, проте нині це культурна рослина, яка широко застосовується людиною для виготовлення олії, солодоців, меду, фарб, є кормом для тварин, її насіння в сирому та смаженому вигляді вживає людина. Варто запропонувати учням простежити як проходить життєвий цикл соняшника протягом року, коли висаджується насіння в ґрунт, коли з'являються перші листочки, цвітіння та отримання плодів. Також можна запропонувати пограти у гру, де з переплутаних між собою букв потрібно скласти слова, які означатимуть продукти, що виготовляють з соняшника («яліо» (олія), «лавах» (халва), «рафаб» (фарба), «ломи» (мило)).

У третьому класі молодші школярі поглиблюють знання про рослини, які отримали у першому та другому класі. На третьому році навчання учні вивчають способи розмноження рослин, а отже, пригадують їх будову, а також умови навколишнього середовища (світло,

тепло, волога), які необхідні для нормального росту і розвитку будь-яких рослин. Наприклад, соняшник за своїми властивостями є дуже вибагливим до тепла та вологи, хоча і вважається посухостійкою рослиною. Розмножується він з насінини. Ще один варіант вправи для кращого запам'ятовування теми про ріст та розвиток рослин є гра «Ланцюжок». Вчитель роздає школярам картки, де написані наступні слова: насіння, квітка, ґрунт, стебло, паросток, плід. Завдання учнів розмістити слова у послідовності, що відповідають етапам росту та розвитку з насінини плоду (ґрунт – насіння – паросток – стебло – квітка – плід). Така вправа спонукає дітей до розвитку мислення, допомагає повторити та відтворити у пам'яті вивчений теоретичний матеріал.

У четвертому класі, на основі отриманих у попередніх класах знань, учні пізнають світ у цілому, вчать застосовувати та аналізувати закономірності та процеси, які відбуваються навколо них до більших територій. Наприклад, вчитель розповідає, що на планеті залежно від кількості тепла та вологи, які отримує певна територія, виділяють природні зони – великі ділянки території, які відрізняються між собою природними умовами, ґрунтами, рослинним і тваринним світом. Так, в залежності від кількості вологи, тепла, ґрунтового покриву та тривалості світлового дня змінюється рослинність на території України. Для того аби зацікавити учнів під час вивчення теми «Природні зони України» вчитель може використати наступну вправу: на задалегідь підготовлену карту природних зон України запропонувати учням приклеїти картки різних видів рослин в залежності від природних умов, в яких вони найкраще зростають. Наприклад, соняшник добре росте на чорноземах та каштанових ґрунтах, але погано на болотистих та піщаних. Для його дозрівання необхідна температура повітря 22–27°C, а також він є досить стійким до посухи. Сьо-

годні соняшник як технічну культуру вирощують майже по всій Україні, але найсприятливішими умовами для росту та розвитку цієї рослини є південні та південно-східні області країни, багаті на чорнозем.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Наступність у формуванні знань про природу в молодших школярів важлива з декількох причин. По-перше, вона дозволяє будувати логічні зв'язки між різними явищами природи, теоретичним та практичним змістом тем. Послідовне вивчення нових закономірностей існування життя у природі враховує психофізіологічний розвиток дітей. Важливо, щоб новий матеріал був доступний та відповідав рівню їх розвитку, вивчення природи повинно ґрунтуватися на тих об'єктах та явищах, які молодші школярі спостерігають щоденно. Такий підхід допомагає їм краще розуміти та асимілювати нові знання. Послідовність вивчення дозволяє підвищувати складність матеріалу поетапно. Наприклад, спочатку вивчення рослин може включати основні поняття, а потім, поступово, діти можуть вивчати більше деталей про різні види рослин, їх будову, функції тощо. Наступність дозволяє учням формувати загальні концепції та зв'язки між різними аспектами природи. Наприклад, розуміння екосистеми, взаємодії між рослинами та тваринами. Послідовність дозволяє дитині формувати цілісне розуміння природи як системи, а не просто набір окремих фактів. Застосування принципу наступності у вивченні знань про природу сприяє ефективному навчанню, допомагає уникнути перевантаження інформацією та стимулює інтерес учнів до вивчення природознавства. Все це спрямовано на покращення якості освіти та формування у молодших школярів цілісного розуміння природи, що має важливе значення для їхнього подальшого розвитку та формування екологічної свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гораш К. В. Підготовка вчителів до забезпечення наступності у впровадженні реформ: початкова школа – гімназія. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Навчання через гру в освітньому просторі України: досвід, виклики, ідеї та рішення» (18–19 березня 2021 року, м. Запоріжжя) Випуск № 1(43). 2021.
2. Ковшар О. В. Роль принципів наступності і перспективності в організації безперервної освіти. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Вип. 1. С. 176–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSH_2017_1_22 (дата звернення: 13.12.2023).
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Концепція нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 13.12.2023).

4. Пометун О.І. Нова українська школа : розвиток критичного мислення учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 192 с.
5. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ : Академвидав, 360 с.
6. Ушинський К. Д. Твори в 6-ти томах. Т. 2. Київ, 1954. 500 с.
7. Типові освітні програми Нової української школи для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ : «Світоч», 2019. 336 с.
8. Черненко Г. Особливості вивчення природознавства молодшими школярами в Україні (початок ХХІ століття – сьогодні). *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник науко-вих праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*. Том 18. № 18. С. 184–192.

REFERENCES

1. Horash K.V. Pidhotovka vchyteliv do zabezpechennia nastupnosti u vprovadzhenni reform: pochatkova shkola – himnaziia. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «NAVChANNIA ChEREZ HRU V OSVITNOMU PROSTORI UKRAINY: DOSVID, VYKLYKY, IDEI TA RISHENNIa» (18–19 bereznia 2021 roku, m. Zaporizhzhia) Vypusk № 1(43). 2021.
2. Kovshar O. V. Rol pryntsyviv nastupnosti i perspektyvnosti v orhanizatsii bezperervnoi osvity. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*. Vyp. 1. S. 176–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2017_1_22 (data zvernennia: 13.12.2023).
3. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. Kontseptsiiia novoi ukrainskoi shkoly. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 13.12.2023).
4. Pomետun O. I. Nova ukrainska shkola : rozvytok krytychnoho myslennia uchniv pochatkovoi shkoly : navch.-metod. posib. Kyiv : Vydavnychiy dim «Osvita», 2020. 192 s.
5. Savchyn M. V., Vasylenko L. P. Vikova psykholohiia. Kyiv : Akademydav, 360 s.
6. Ushynskiy K. D. Tvory v 6-ty tomakh. T. 2. Kyiv, 1954. 500 s.
7. Typovi osviti prohramy Novoi ukrainskoi shkoly dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: 1–2 ta 3–4 klasy. Kyiv : «Svitoch», 2019. 336 s.
8. Chernenko H. Osoblyvosti vyvchennia pryrodoznavstva molodshymy shkoliaramy v Ukraini (pochatok KhKhI stolittia – sohodennia). *Naukovyi zbirnyk «Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskiy zbirnyk nauko-vykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka»*. Том 18. № 18. S. 184–192.

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.8>

Оксана ГЕТЬМАН

старший викладач кафедри дизайну, ДЗ «Луганський національний університет імена Тараса Шевченка», вул. Ковалю, 3, м. Полтава, Україна, 36000

ORCID: 0000-0002-5758-9683

Світлана ШПЕТНА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов за професійним спрямування, ДЗ «Луганський національний університет імена Тараса Шевченка», вул. Ковалю, 3, м. Полтава, Україна, 36000

ORCID: 0000-0002-2230-4748

Бібліографічний опис статті: Гетьман, О., Шпетна, С. (2023). Педагогічні умови формування колористичної компетентності у майбутніх фахівців з дизайну. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 53–60, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.8>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОЛОРИСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ДИЗАЙНУ

У статті розглянуто педагогічні умови формування колористичної компетентності у майбутніх здобувачів освіти, яка є складовою фахових компетентностей, прописаних в освітній програмі спеціальності 022 Дизайн. Доведено, що формування колористичної компетентності можливе за умови наявності цілісної системи навчально-виховного процесу, яка функціонує в певних педагогічних умовах. У контексті проведеного дослідження педагогічні умови розглядаються як сукупність заходів навчально-виховного процесу, які забезпечують здобувачам вищої освіти необхідний рівень сформованості колористичної компетентності та сприяють підвищенню ефективності цього процесу.

Наголошено, що процес формування колористичної компетентності можливий за наступних умов: поєднання теорії та практики; використання в навчальному процесі сучасних інноваційних технологій та Інтернет-ресурсів; наявності цілісної методичної системи та наукової бази; залучення до викладацької діяльності професіоналів-практиків.

Означені умови, які ґрунтуються на визначених теоретико-методологічних підходах і націлені на формування творчого потенціалу здобувачів освіти, скоординовані з навчальною робочою програмою з кольорознавства, у якій теорія і практика є цілісною, взаємопов'язаною системою й передбачає реалізацію низки завдань, серед яких розуміння основних законів кольору, знайомство з теорією колірного зору, символікою кольору та його впливом на емоції людини.

Зазначено, що колір є соціокультурним феноменом, конотації якого є об'єктом досліджень науковців різних галузей. Сприйняття кольору є складним процесом із урахуванням фізичних, психофізіологічних закономірностей рецепторної діяльності людини.

Розроблено та апробовано низку завдань у рамках навчальної програми з кольорознавства, оскільки найбільш результативним у набутті умінь і навичок з колористики є практичне навчання.

Ключові слова: кольорознавство, колір, педагогічні умови, компетентність, колористична компетентність.

Oksana HETMAN

Senior Lecturer at the Department of Design, Luhansk Taras Shevchenko National University of Ukraine, Kovalya str., 3, Poltava, Ukraine, 36000

ORCID: orcid.org/0000-0002-5758-9683

Svitlana SHPETNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Foreign Languages of Professional Orientation, Luhansk Taras Shevchenko National University of Ukraine, Kovalya str., 3, Poltava, Ukraine, 36000

ORCID: 0000-0002-2230-4748

To cite this article: Hetman, O., Shpetna, S. (2023). Pedagogical conditions for the formation of color competence of future design specialists. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 53–60, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.8>

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF COLOR COMPETENCE OF FUTURE DESIGN SPECIALISTS

The article examines the pedagogical conditions for the formation of coloristics competence of future students, which is a component of professional competencies described in the educational program of specialty 022 Design. It has been proven that the formation of coloristic competence is possible under the condition the presence of a complete system of the educational process, which functions in certain pedagogical conditions. In the context of the conducted research, pedagogical conditions are considered as a set of measures of the educational process, which provide higher education seekers with the necessary level of education color competence and contribute to increasing its effectiveness process.

It is emphasized that the process of formation of coloristic competence possible under the following conditions: combination of theory and practice; use in educational process of modern innovative technologies and Internet resources; the presence of a complete methodical system and scientific base; involvement in teaching activity of practicing professionals. The specified conditions, which are based on the specified theoretical methodological approaches and aimed at the formation of creative potential students, coordinated with the educational work program of color science, in which theory and practice are integral, interconnected system and involves the implementation of a number of tasks, including the understanding of the main ones laws of color, familiarity with the theory of color vision, color symbolism and its influence on human emotions.

It is noted that color is a socio-cultural phenomenon, which has connotations the object of research by scientists in various fields. Color perception is complex a process taking into account physical and psychophysiological regularities human receptor activity.

A number of tasks have been developed and tested within the framework of the educational program color science, as it is the most effective in acquiring skills and abilities there is practical training in coloristics.

Key words: color science, color, pedagogical conditions, competence, color competence.

Актуальність проблеми. Реформування сучасної вищої освіти дає нові виклики для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня. Для здобувачів вищої освіти з графічного дизайну компетентність у галузі колористики є неодмінною складовою їх професіоналізму. А відтак проблеми феномену кольору, як найважливішого чинника розвитку культури, наразі набувають актуальності в контексті підготовки майбутнього дизайнера.

Формування у майбутніх фахівців з дизайну колористичної компетентності становить систему, яка може успішно функціонувати тільки за наявності певного комплексу педагогічних умов – обставин (заходів), що створюються в освітньому процесі закладу вищої освіти і мають забезпечити здобувачам освіти досягнення найвищого рівня фахових компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній науці дослідженню

колористичної компетентності не було приділено достатньої уваги. Аналіз публікацій, дотичних до зазначеної теми, свідчить про те, що науковці, здебільшого, вивчають проблему сприйняття кольору людиною (Ф. Біррен, З. Богуславська, О. Запорожець, Ю. Фоміна та ін.), питання психології кольору (Р. Арнхейм, Б. Базима, М. Серов, П. Яньшин та ін.), аргументуючи вплив кольору на психіку людини, на її емоції та характер, пізнавальні процеси, мислення, творчість.

Є цікаві ґрунтовні дослідження, які апелюють до ролі і значення візуальної культури в житті людини (Р. Барт, Ж. Бодрійяр, Ж. Дерріда, С. Жижек, М. Фуко, та ін.). У наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних дослідників (Л. Айсмен, Б. Базими, Л. Бичкової, С. Норріс, П. Хеншоу, І. Шевченко) аналізуються фізичні, оптичні, емоційні дії впливу кольору на людину, на її сприйняття інформації, простору.

Вартісними для нашого дослідження були праця видатного вченого Є. Хрикова «Педагогічні умови в структурі наукового знання» (Хриков, 2011), молодих науковців, які досліджували педагогічні умови в процесі навчання (Т. Вдовичин, О. Омельчук, Ю. Рябова, С. Шабага). Низка дослідників подає аналіз теоретичних аспектів формування загальної та професійної компетентності фахівців у різних освітніх закладах (О. Дубасенюк, Ю. Гвоздецька, Ю. Шапран, О. Кривонос та ін.); питанням формування колористичної компетентності у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців мистецького напрямку приділяли увагу О. Капран, Н. Колесник, Д. Чаус.

Мета дослідження полягає у визначенні педагогічних умов та їх реалізації у процесі формування колористичної компетентності у майбутніх фахівців з дизайну. Для досягнення поставлених цілей найбільш продуктивним буде навчання основам колористики за допомогою виконання спеціально розроблених завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення графічного дизайну в Україні відбулося в контексті отримання незалежності в 1991 році, оскільки українське суспільство відчувало потребу в розвитку власної ідентичності, що вплинуло й на сферу дизайну. З'явилися перші дизайнерські школи та університети, на сьогодні впроваджуються новітні технології і програмне забезпечення, що дозволяє активно розвивати дизайн-освіту в Україні. Українські дизайнери виходять на світову арену, беручи участь у міжнародних виставках, конференціях, конкурсах, де вони представляють свої роботи та отримують визнання. На позначення В. Даниленка графічний дизайн в Україні поступово зарекомендував себе як важлива та креативна галузь, здатна конкурувати з іншими країнами і вносити свій внесок у світову культуру та індустрію дизайну (Даниленко, 2005).

Робоча навчальна програма з кольорознавства / колористики для здобувачів освіти 022 Дизайн спрямована на розвиток професійно значущих якостей майбутнього дизайнера, таких як спостережливість, емоційна чутливість, естетичний смак, які дозволяють бути успішним у професії. Зазначимо, що предметом колористики є знання про колірну культуру, мову кольору, а також різні контексти колірної

проблематики. Колористика виконує не лише художньо-естетичну функцію, яка ґрунтується на символіці кольору та колірній культурі, а й функціонально-утилітарну, засновану на психофізіологічних особливостях сприйняття кольору.

Складовою професійної підготовки дизайнера є знання колірної символіки різних культур, уміння вибудовувати гармонійні колірні відносини, володіти кольором як засобом емоційної виразності. Тому теорія і практика в навчальній програмі з кольорознавства є цілісною, взаємопов'язаною системою, яка дозволяє теоретичну інформацію засвоювати на практичних заняттях, а в процесі роботи над курсовим проектом відпрацьовувати уміння й навички.

Програма з кольорознавства / колористики передбачає реалізацію наступних завдань:

1. Знайомство з основними законами кольорознавства, а саме: фізичною теорією кольору; теорією колірної зору; теорією вимірювання та кількісного вираження кольору та їх використання у практичній роботі.

2. Уведення здобувача освіти у світ кольору через розвиток умінь помічати, спостерігати красу, усю різноманітність та виразність колірної палітри, діапазонів, асоціацій у нашому довкіллі.

3. Розвиток сфери внутрішнього сприйняття кольору, яке має виразне емоційне забарвлення, викликає яскраві почуття та образи. У теоретичному матеріалі увага акцентується на вивченні естетичного, емоційного боку кольору.

4. Вивчення символічного значення кольору в різних культурах.

5. Визначення кольору та його ролі в композиції в залежності від внутрішнього змісту конкретного твору.

Ще з давніх-давен особливим соціокультурним феноменом є колір, який відображає частку реального людського буття. Маючи давню традицію вивчення, він входить в проблемне поле багатьох наук, таких як філософія, фізика, психологія, мистецтвознавство, естетика, культурологія тощо. Кольори вивчаються з точки зору словотворення, його семантичного розвитку, відомі роботи про колір і його вплив у порівняльному та порівняльно-історичному аспектах. Великого значення набуває колористика в психолінгвістиці та лінгвокультурології.

Процес колірної сприйнятності позначений здатністю людини розрізняти кольори, колірні контрасти, колірні гармонії для забезпечення життєдіяльності або подальшого їх відтворення й формування колірної культури. Об'єктивну основу в зорових відчуттях становлять фізичні та психофізіологічні закономірності рецепторної діяльності – явища колірної та тонової адаптації, світловий і колірний контрасти, закони оптичного змішання кольорів. А відтак всі зорові відчуття поділяються на групи ахроматичних і хроматичних кольорів, останні з яких характеризуються колірним тоном, світлістю і насиченістю. Тон – це якість сприйманої нами колірної плями. Світлота кольору – властивість зорового сприйняття, згідно з яким визначається ступінь послаблення кольору. Насиченість – це інтенсивність кольору в зображенні. Найменша зміна однієї з трьох визначальних колірних величин спричиняє зміну кольору. Власне тому вибір засобів і прийомів дизайнерського рішення має бути, з одного боку, творчим, що порушує певні стереотипи, з іншого боку, закономірним, усвідомленим. Це завдання, яке виконує колористика, спрямоване на приведення колірних рішень у гармонійне ціле, здійснення правильного вибору кольору на основі певних закономірностей.

Для реалізації даної програми та освоєння одного з найважливіших засобів художньої виразності – кольору мають бути створенні необхідні педагогічні умови. Вибір таких умов є певним орієнтиром щодо організації навчання й компетентнісної підготовки майбутніх фахівців-дизайнерів у вищих навчальних закладах, що позитивно сприятиме формуванню колористичної компетентності, цілеспрямованій роботі з урахуванням інноваційних підходів, покращенню емоційної атмосфери у здобувачів вищої освіти, налаштуванню на творче вивчення фахових дисциплін тощо. Так науковець Є. Хриков стверджує, що «існують різні тлумачення сутності педагогічних умов. Зокрема, педагогічні умови – це педагогічні обставини, які сприяють або протидіють прояву педагогічних закономірностей, зумовлених дією окремих факторів» (Хриков, 2011, с. 6). Цими факторами є комплекс засобів, які наявні, на думку О. Бражнич, у вищих навчальних закладах для ефективного здійснення навчально-виховного процесу (Бражнич, 2001). Серед таких є обставини процесу навчання та освітні серед-

овище, у якому виникають, існують і розвиваються педагогічні умови. Це дозволяє реалізувати навчально-виховні цілі у процесі підготовки майбутніх фахівців з дизайну.

В. Манько визначає педагогічні умови як «взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності» (Манько, 2000, с. 154).

Дослідник А. Зубко поділяє педагогічні умови на 2 групи. Він зазначає, що перша група умов забезпечує процес навчання, підтримує рівень професійності науково-педагогічного складу, а також ступінь готовності до навчання здобувачів освіти. Другою групою умов, яка забезпечує удосконалення навчального процесу, є наявність матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення процесу (Зубко, 2002).

У підручнику щодо підготовки майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій за редакцією І. Зязюна, О. Пехоти зазначається що педагогічні умови є тією категорією, яка визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети (Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій, 2003).

Наукові розвідки щодо досліджень проблеми поняття «педагогічні умови» свідчать про те, що їх більшість торкаються певного виду діяльності (мистецтва, інформатики, менеджменту, екології тощо).

Забезпечення таких педагогічних умов, на позначення Т. Вдовичин, передбачає повноцінну взаємодію між викладачами, здобувачами та іншими суб'єктами освітнього процесу, що дозволяє вивести навчально-виховний процес на новий рівень, забезпечуючи наступність і послідовність засвоєння професійних знань, умінь та навичок» (Вдовичин, 2013).

Розглянемо педагогічні умови, які сприяють формуванню колористичної компетентності майбутнього дизайнера через низку завдань, які є частиною навчальної програми з колористики.

Перш за все, це забезпечення умов для отримання теоретичних знань, умінь і навичок працювати з кольором. Це означає, що колористична компетентність, яка формується

у майбутніх фахівців з дизайну, передбачає наявність основних компонентів, де першочергове місце посідають теоретичні знання про колір. Їх змістова основа включає в себе здатність аналізувати значення кольору для моделювання та проектування дизайнерських проєктів, використовувати різні комплементарні, тетрадичні колірні схеми, уміння створювати гармонійні палітри, враховувати і визначати вплив кольору на аудиторію. Серед ключових тем, які сприяють формуванню колористичної компетентності, є теми розуміння основних понять та принципів колірної теорії, таких як коло кольорів, теплі та холодні кольори, взаємодія кольорів, контраст і гармонія тощо. Важливим компонентом є зорове та візуальне сприйняття кольору, яке є комплексним процесом і базується на здатності розрізняти та розуміти відтінки, тони, насиченість кольорів та їх взаємодію для створення специфічних ефектів у дизайні. Ще одним компонентом є наявність практичних навичок у правильному використанні кольорів, які включають вміння обирати, поєднувати та застосовувати кольори для створення повноцінного образу чи продукту відповідного естетичного сприйняття, настрою. Таким чином ці компоненти є інструментами, які дозволять майбутньому дизайнеру генерувати ідеї з кольорами, створювати цікаві брендові речі, визначати їх імідж, привертати увагу користувачів, впливати на емоції.

Крім того, спираючись на наш досвід роботи у закладі вищої освіти, ми можемо виокремити деякі тенденції, які сприяють розвитку колористичної компетентності.

Першочерговим завданням викладача є удосконалення курсу з колірної теорії, яке передбачає поглиблене вивчення теорії кольору; експерименти у поєднанні кольорів та їх вплив на різні дизайнерські рішення на практичних заняттях.

Важливого значення на сьогодні набуває використання спеціалізованих програм та онлайн-інструментів в процесі підготовки дизайнера, доступ до яких сприяє більш ефективній практичній дизайнерській роботі з використанням колірної теорії.

Цікавою формою роботи, яка впливає на формування колористичної компетентності є залучення практиків та професіоналів з метою надати студентам можливість вивчати і відпра-

цьовувати реальні кейси та сценарії використання кольорів у різних професійних проєктах.

Ці заходи спрямовані на підвищення рівня колористичної компетентності у здобувачів освіти з дизайну, щоб вони могли успішно впроваджувати знання та навички у своїй майбутній професійній діяльності.

Ми констатуємо той факт, що колористична компетентність передбачає формування вміння складати грамотні, гармонійні композиції кольорів, оперувати теоретичними поняттями кольору в практичному їх застосуванні. Для художника, дизайнера найбільш важливими аспектами науки про колір є його естетична, емоційна сторона, гармонія колірних відносин та виразність колориту у проєкті/творі.

Ще однією педагогічною умовою є наявність цілісної методичної системи. Власне тому програма підготовки дизайнера передбачає синтез філософських уявлень та понять про гармонію, поєднання знань з культурології, мистецтва, психології, які впливають на розуміння понять колірної співзвуччя, композиції кольорів органічного предметно-просторового середовища людини.

Інтеграційний характер професійної підготовки майбутніх дизайнерів є ще однією з умов. З метою формування колористичної компетентності міждисциплінарна інтеграція здійснюється у формі зв'язків між дисциплінами фахової підготовки, одним із способів реалізації якої є навчальні професійні завдання з міжпредметним змістом.

Наш викладацький досвід свідчить про те, найбільш результативним у набутті умінь і навичок з колористики є практичне навчання, де здобувачі освіти можуть виконувати різноманітні завдання в межах навчальної програми.

Для більшої доказовості наводимо приклад вирішення завдань здобувачкою першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу спеціальності 022 Дизайн Трембач К. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Завдання № 1. За допомогою механічного змішування кольорів створити спектральне коло, яке повинно складатися з основних кольорів та допоміжних відтінків колірної множини (рис. 1).

Завдання № 2. Прослідкувати просторові властивості кольору на прикладі формальної композиції (рис. 2).

Рис. 1. Спектральне коло

Рис. 2. Просторові властивості кольору на прикладі формальної композиції

Рис. 3. Природні аналоги за їх колірним забарвленням

Завдання № 4. Розкласти природні аналоги у відповідності з послідовністю зміни їх колірної гами, де кожний спектральний колір розтягується один з одним (рис. 4).

Рис. 4. Природні аналоги у відповідності з послідовністю зміни їх колірної гами

Завдання № 5. Скласти схему гармонійного поєднання кольорів (рис. 5).

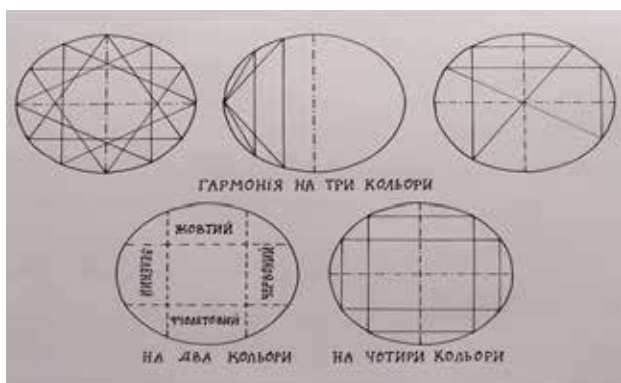

Рис. 5. Схема гармонійного поєднання кольорів

Завдання № 6. Виконати спектральне коло, з використанням тінювого ряду (5–8 градацій) кожного спектрального кольору (рис. 6).

Завдання № 7. Проаналізувати відмінності кольорів при денному, вечірньому і штучному освітленні (рис. 7).

Рис. 6. Спектральне коло, з використанням тінювого ряду

Рис. 7. Відмінності кольорів при денному, вечірньому і штучному освітленні

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження нами був здійснений аналіз поняття «педагогічні умови», подані їх ключові характеристики. За наявності відповідних педагогічних умов пріоритетним завданням професійної освіти майбутніх фахівців з дизайну є формування колористичної компетентності, яка входить до базових складових професійних компетентностей в галузі дизайну. Її формування відбувається в процесі засвоєння як загально-теоретичних знань про колір, так і практичної підготовки до професії. Основними завданнями на практичних заняттях з колористики є набуття здобувачами освіти навичок зображення засобами кольору, тону, візуальними образами, що сприяє формуванню художнього мислення, розвитку творчості, креатив-

ності, створенню цілісного художнього твору з подальшою реалізацією в дизайнерський проєкт. Одним із найважливіших механізмів формування зорових образів є сам процес сприйняття та аналіз кольору. А правильне сприйняття кольору, вибір колірної гами є однією з ознак професіоналізму фахівця

з дизайну, яка веде до колористичної майстерності.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в експериментальній перевірці педагогічних умов формування колористичної компетентності у майбутніх дизайнерів в системі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. канд. пед. наук. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
2. Вдовичин Т. Я. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов для забезпечення навчального процесу майбутніх фахівців у педагогічному університеті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 34. С. 225–230.
3. Даниленко В. Дизайн України у світовому контексті художньо-проєктної культури : монограф. Харків : ХДАДМ, Колорит, 2005. 244 с.
4. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. – 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2002. 22 с.
5. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. К. : Логос, 2000. Вип.2. С. 153–161.
6. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч. посіб. К. : В-во А.С.К., 2003. 240 с.
7. Хриков Є.М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 6–15.

REFERENCES:

1. Brazhnych, O. H. (2021) Pedagogichni umovy dyferentsiiovanoho navchannia uchniv zahalnoosvitnoi shkoly : dys. kand. ped. nauk. Kryvyi Rih. 238 s. [in Ukrainian]
2. Vdovychyn, T. Ya. (2013). Obhruntuvannia orhanizatsiino-pedahohichnykh umov dlia zabezpechennia navchalnoho protsesu maibutnikh fakhivtsiv u pedahohichnomu universyteti. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Vyp. 34. S. 225–230. [in Ukrainian]
3. Danylenko, V. (2005) Dyzaйн Ukraїny u svitovomu konteksti khudozhno- proektnoi kultury : monohraf. Kharkiv. 244 s. [in Ukrainian]
4. Zubko, A. M. (2002) Orhanizatsiyno-pedahohichni umovy udoskonalennia navchalnoho protsesu v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh kadriv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. – 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiynoi osvity». Kyiv. 22 s. [in Ukrainian]
5. Manko, V. M. (2000) Dydaktychni umovy formuvannia u studentiv profesiyno- piznavalnoho interesu do spetsialnykh dystsyplin. *Sotsializatsiia osobystosti: zb. nauk. pr. Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Drahomanova*. K. Vyp. 2. S. 153–161. [in Ukrainian]
6. Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vprovadzhennia pedahohichnykh tekhnolohii (2003). Navch.posib K. 240 s. [in Ukrainian]
7. Khrykov, Ye. M. (2011). Pedagogichni umovy v strukturi naukovoho znannia. *Shliakh osvity*. № 2. S. 11–15. [in Ukrainian]

УДК 316:[378:376-056.264-051]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.9>

Віра ПОЛІЩУК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0002-4119-4329

Тетяна ЦЕГЕЛЬНИК

доктор філософії, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0001-7643-0208

Ірина ПАЦУЛА

викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0005-0081-2601

Анастасія ШАЙНЮК

здобувачка освітньої програми 016 Спеціальна освіта, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0005-7273-8033

Бібліографічний опис статті: Поліщук, В., Цегельник, Т., Пацула, І., Шайнюк, А. (2023). Формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позанавчальної діяльності у ЗВО. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 61–67, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.9>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ПОЗНАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВО

У статті розкрито провідні теоретичні і практичні аспекти сучасного трактування суті соціальної зрілості майбутніх фахівців, критеріїв, показників і технологій її формування.

Обґрунтовано чинники важливості формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі їх професійної підготовки у ЗВО: вимога готовності і здатності до розв'язання складних задач і практичних проблем спеціальної та інклюзивної освіти у процесі корекційно-педагогічної, діагностико-консультативної та дослідницької роботи з клієнтами різних вікових груп; ускладнення діапазону професійних функцій і завдань в умовах сьогодення та зростання ролі професійно-особистісних якостей в їх реалізації і виконанні.

Мета статті полягає в аналізі організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позанавчальної роботи та розкритті практичної площини цього питання на прикладі їх залучення до діяльності Університету третього віку при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Охарактеризовано форми соціальної активності і взаємодії студентів – майбутніх фахівців спеціальної освіти із суб'єктами організації і забезпечення функціонування університету третього віку при ЗВО; окреслено організаційно-педагогічні умови формування їх соціальної зрілості: усвідомлення численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності та необхідності їх теоретичного осмислення і практичного вирішення не тільки у процесі майбутньої професійної корекційно-педагогічної, діагностико-консультативної та дослідницької діяльності, але й у процесі професійної підготовки у ЗВО; суб'єктна позиція, партнерська взаємодія і опора на сильні сторони усіх учасників, задіяних до створення і забезпечення функціонування університету третього віку, як вагомого фактора соціальної інклюзії літніх людей; усвідомлення необхідності поєднання і узгодження вимог і потреб соціуму з особистими бажаннями, прагненнями і соціальною відповідальністю.

Ключові слова: професійна підготовка, фахівець спеціальної освіти, соціальна зрілість, соціальна активність, університет третього віку, позанавчальна діяльність, люди похилого віку, соціальна інклюзія.

Vira POLISHCHUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0002-4119-4329

Tetiana TSEHELNYK

Doctor of Philosophy, Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0001-7643-0208

Iryna PATSULA

Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0005-0081-2601

Anastasiia SHAINIUK

Applicant of Educational Program 016 Special Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0005-7273-8033

To cite this article: Polishchuk, V., Tsehelnik, T., Patsula, I., Shainiuk, A. (2023) Formuvannia sotsialnoi zrilosti u maibutnikh fakhivtsiv spetsialnoi osvity u protsesi pozanachalnoi diialnosti u ZVO [Formation of social maturity in future specialists of special education in the process of extra-initial activities in high schools]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 61–67, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.9>

**FORMATION OF SOCIAL MATURITY IN FUTURE SPECIALISTS
OF SPECIAL EDUCATION IN THE PROCESS OF EXTRA-INITIAL ACTIVITIES
IN HIGH SCHOOLS**

The article reveals the leading theoretical and practical aspects of the modern interpretation of the essence of social maturity of future specialists, criteria, indicators and technologies of its formation.

The factors of the importance of the formation of social maturity among future special education specialists in the process of their professional training in higher education institutions are substantiated: the requirement of readiness and ability to solve complex tasks and practical problems of special and inclusive education in the process of correctional-pedagogical, diagnostic-consultative and research activities with clients of various age groups; the complication of the range of professional functions and tasks in today's conditions and the growing role of professional and personal qualities in their implementation and performance.

The purpose of the article is to analyze the organizational and pedagogical conditions for the formation of social maturity among future special education specialists in the process of extracurricular work and to reveal the practical aspect of this issue on the example of their involvement in the activities of the University of the Third Age at the Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University.

The forms of social activity and interaction of students – future specialists in special education with subjects of the organization and ensuring the functioning of the university of the third age at higher education institutions are characterized; the organizational and pedagogical conditions for the formation of their social maturity are outlined: the awareness of numerous problems that take place in objective reality and the need for their theoretical understanding and practical solution not only in the process of future professional correctional-pedagogical, diagnostic, advisory and research activities, but also in the process of professional training in higher education institutions; subject position, partnership interaction and reliance on the strengths of all participants involved in creating and ensuring the functioning of the university of the third age, as a significant factor in the social inclusion of the elderly; awareness of the need to combine and coordinate the demands and needs of society with personal desires, aspirations and social responsibility.

Key words: professional training, special education specialist, social maturity, social activity, university of the third age, extracurricular activities, elderly people, social inclusion. *The article reveals the leading theoretical and practical aspects of the modern interpretation of the essence of social maturity of future specialists, criteria, indicators and technologies of its formation.*

Постановка проблеми. Формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної світи у процесі їх професійної підготовки у закладі вищої освіти (ЗВО) зумовлюється низкою чинників: (1) важливістю і необхідністю професійної підготовки фахівців, здатних розв'язувати складні задачі і практичні проблеми спеціальної освіти з метою корекції та компенсації порушень психофізичного розвитку осіб різних вікових груп; (2) зростанням ролі професійно-особистісних якостей, зокрема, соціальної зрілості і соціальної відповідальності при виконанні професійних функцій і завдань в складних умовах сьогодення, що зумовлені широкомасштабною війною рф проти українського народу та її наслідками; (3) неухильною динамікою зростання чисельності дітей, що потребують різноаспектної корекційної педагогічної, діагностико-консультативної допомоги фахівців логопедії та зростанням числа дорослих і людей похилого віку, які в силу об'єктивних причин (поранення, травми фізичного і психологічного характеру, захворювання, стреси, вікові зміни) потребують не тільки гідних умов життя, але й різноаспектної допомоги фахівців спеціальної та інклюзивної освіти.

Аналіз досліджень. У процесі дослідження ми опиралися на результати наукових розвідок щодо теоретичних аспектів суті соціальної зрілості (Я. Галета, 2018; В. Радул, 2017); критеріїв і показників її сформованості (Т. Комар, 2016; Г. Меднікова, 2012) та технологій її формування у майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти (А. Черкашин, 2018; О. Крюкова, 2010).

Для нашого дослідження важливе значення мають напрацювання дослідників, які розкривають провідні теоретичні і практичні аспекти сучасного бачення ролі і місця позанавчальної діяльності, волонтерських об'єднань, клубів, освітньо-наукових центрів і лабораторій у формуванні соціальної зрілості майбутніх фахівців (Н. Вайнілович, 2015; О. Добровіцька, 2019).

Мета статті полягає в аналізі організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позанавчальної діяльності та розкритті практичної площини цього питання на прикладі залучення студентів до відкриття і забезпечення функціонування Університету третього віку при ТНПУ імені В. Гнатюка.

Методологія дослідження. У процесі дослідження застосовано теоретичні методи: вивчення, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення інформації на українських і зарубіжних веб-сайтах, а також дослідження публікацій в електронній базі даних Google Scholar. Здійснено теоретико-методологічний аналіз змісту наукових дефініцій: соціальна зрілість, фактори формування соціальної зрілості, показники сформованості соціальної зрілості, Університет третього віку (УТВ); виокремлено організаційно-педагогічні умови формування соціальної зрілості майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі їх залучення до відкриття і організації діяльності УТВ при ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел свідчить про широке розмаїття підходів щодо трактування дефініції «соціальна зрілість», що зумовлено складністю і багатогранністю даного феномену та процесу його формування. У психології соціальна зрілість, зазвичай, розглядається через соціальні установки та ціннісні орієнтації (О. Крюкова, 2010; Т. Комар, 2017). Педагоги вивчають соціальну зрілість у контексті процесів соціалізації, формування й розвитку особистості (Я. Галета, 2018; В. Радул, 2017; А. Черкашин, 2018). В. Радул трактує соціальну зрілість як стан сформованості особистості через призму його взаємодії з соціальним середовищем (В. Радул, 2017).

Ми дотримуємося позиції, що соціальну зрілість здобувача освіти найбільш доцільно трактувати як інтегроване новоутворення у структурі особистості майбутнього фахівця, що характеризує його соціальну й особистісну сутність і проявляється у визначенні власної соціальної позиції, готовності й спроможності робити усвідомлений і обґрунтований вибір дій, спрямованих як на вирішення завдань свого професійного формування, так і численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності, та здатності й готовності нести усвідомлену відповідальність за результати своїх рішень, дій і вчинків.

У наукових дослідженнях щодо критеріїв сформованості соціальної зрілості майбутніх фахівців дослідники вказують на самостійність молодої людини у рішеннях та вчинках, відповідальність за себе та суспільство в якому вона живе (Т. Комар, 2016; Г. Меднікова, 2012). Проявляється соціальна зрілість, на думку дослід-

ників, у соціальній активності, соціальному самовизначенні та соціальній відповідальності.

У процесі дослідження ми опиралися на наукову позицію дослідників (Н. Вайнілович, 2015; М. Вієвська, 2015) і аналіз власного досвіду діяльності, які слугують підставою твердження, що залучення майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки у ЗВО до різних видів позанавчальної діяльності (функціонування волонтерських клубів, освітньо-наукових центрів, об'єднань, лабораторій, розробки і реалізації інноваційних проєктів, спрямованих на реалізацію ідей інклюзивної та спеціальної освіти) слугує не тільки ефективним механізмом оволодіння ними професійно важливими компетентностями, але й формування соціальної зрілості, як однієї з важливих професійно зумовлених особистісних якостей.

Ми поділяємо наукову позицію дослідників (Я. Галета, 2018; В. Радул, 2017; А. Черкашин, 2018) які обстоюють позицію цілісного розуміння розвитку й поетапного формування соціальної зрілості як багатогранного і тривалого процесу, під час якого мають бути задіяні численні компоненти і фактори, що взаємодіють та інтегруються між собою, доповнюючи і збагачуючи тим самим один одного.

Закономірно, що результативність формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців у значній мірі зумовлюється рівнем довершеності: освітньо-професійної програми та її інформаційного і навчально-методичного забезпечення; змістового наповнення і технологій викладання загальноосвітніх, фахових і вибіркокових навчальних дисциплін; грамотним підходом до планування і реалізації неперервної практичної складової підготовки, що передбачає проходження у логічній послідовності студентами таких видів практики (пропедевтичної (волонтерської); навчальної; виробничої; професійно-орієнтованої (переддипломної)).

Власне виходячи із позиції взаємовпливу соціальної активності, соціального досвіду і соціальної відповідальності на стан сформованості соціальної зрілості у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО важливо особливу увагу приділяти їх залученню до волонтерської, науково-дослідної роботи в центрах соціальних ініціатив і волонтерства, наукових товариствах, проблемних гуртках, студіях, об'єднаннях та формуванню умінь представ-

ляти інтереси клієнтів, шукати і знаходити способи вирішення цих проблем і розв'язання проблемних задач і ситуацій; вчити їх розробляти інноваційні проєкти, знаходити ресурсні можливості для їх втілення і реалізації. Такі види усвідомленої соціальної активності позитивно впливають на формування як спеціальних вузькопрофесійних (hard skills) так і універсальних надпрофесійних (soft skills) навичок.

Започаткування діяльності УТВ при Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка було зумовлене прагненням сприяти соціальній інтеграції та підтримці людей літнього віку та надання їм необхідної (у тому числі й логопедичної) допомоги і підтримки. Аналіз ситуації свідчить, що люди літнього віку навіть за умов мирного часу стикалися з низкою психологічних, соціальних, медичних та соціально-педагогічних проблем, для вирішення яких їм потрібна різнопрофільна підтримка і допомога. В умовах воєнного часу вони знаходяться в особливо складних умовах через: низький рівень пенсійного забезпечення; певну соціальну ізоляцію, зумовлену в значній мірі тим, що в країні домінуюча увага приділяється боротьбі з ворогом, забезпеченню і підтримці військових, поранених та членів їх родин; втрату близьких і рідних людей; втрату соціальних контактів, житла і майна через вимушене переселення і зміну місця проживання; розрив родинних зв'язків; погіршення здоров'я через постійні стреси і хвилювання за рідних, близьких та свою безпеку під час повітряних тривог й обстрілів тощо.

Відкриття УТВ при ЗВО в складних умовах воєнного часу є доцільним і виправданим ще й тому, що власне університети третього віку визнані міжнародною спільнотою одним із найбільш прогресивних проєктів, підпорядкованих реалізації ідеї соціальної інклюзії людей літнього віку через залучення їх до освіти та різноманітних видів соціокультурної діяльності.

При розробці концепції і програми діяльності УТВ члени ініціативної групи опиралися на ідею активного залучення студентів і магістрантів до його відкриття, організації і забезпечення функціонування. Таке рішення зумовлене популярністю серед студентської молоді різноманітних видів волонтерської діяльності (з дітьми з особливими освітніми потребами, вимушено переміщеними особами, військовими та членами їх родин, людьми літнього

віку) та прагненням реально брати участь в роботі громадських об'єднань, волонтерських центрів.

Так, студентами спеціальністю 016 Спеціальна освіта (за спеціалізацією логопедія) було здійснено вагому роботу з популяризації у соціальних мережах інформації про відкриття УТВ при ТНПУ імені В. Гнатюка, мету, завдання і форми його діяльності. Окрім того, студенти провели моніторинг поінформованості людей літнього віку щодо діяльності УТВ, їх бажання долучитися до даного проєкту та очікувань.

У процесі проведення моніторингу було з'ясовано, що головним стимулом відвідування літніми людьми Університету третього віку є бажання отримати консультації і практичну допомогу щодо зняття тривоги і стресу, пов'язаних з війною, втратами і розлученням з близькими і рідними людьми та повітряними тривогами (45 %); можливість спілкування з іншими (32%); бажання оволодіти новими життєво важливими навичками (35 %); техніками саморозвитку, вдосконалення пам'яті (12 %). Окрім цього в процесі опитування було виявлено бажання отримати кваліфіковану допомогу і консультації щодо формування правової та цифрової компетентностей (35 %); формування навичок надання першої медичної допомоги, здорового способу життя, раціонального харчування (45 %) та мати можливість долучитися до різних видів соціокультурної діяльності, займатися різними видами творчості і цікавого проведення вільного часу (50 %).

Отримані дані було обговорено членами ініціативної групи (викладачами кафедри спеціальної та інклюзивної освіти), які не тільки підтримали ідею відкриття УТВ при ЗВО, але й стали активними учасниками забезпечення його функціонування.

Аналіз досвіду свідчить, що студенти і магістранти спеціальності 016 «Спеціальна освіта» освітніх програм «Логопедія» та «Інклюзивна освіта» проявляють умотивованість і активність до реалізації ідеї відкриття і функціонування УТВ як вагомого чинника їх соціальної інклюзії.

Практична складова діяльності УТВ полягає в допомозі людям третього віку в оволодінні життєво важливими навичками з метою забезпечення їх позитивного довголіття й адаптації

до сучасних умов і вимог життя. Цьому сприяє цикл занять про можливі способи подолання внутрішньо особистісного конфлікту у людей літнього віку; способи подолання тривоги і стресу в умовах воєнного часу; програми зміцлення душі і тіла; вплив емоційного інтелекту на збереження і зміцнення психічного здоров'я особистості в умовах війни. За бажанням слухачів УТВ для них було проведено лекції і семінарські заняття з основ медичних знань, раціонального способу харчування, технік збереження, зміцлення і відновлення здоров'я та інші.

Формуванню соціальної зрілості майбутніх фахівців сприяє діалог поколінь і обмін життєвим досвідом, що реалізуються у процесі залучення студентів і магістрантів до проведення занять, майстер класів різноманітних видів соціокультурної діяльності. Так, студенти першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта для слухачів УТВ підготували лекційно-концерт «Вплив музики і рухової активності на самопочуття людини літнього віку» та практичне заняття «Вплив інноваційних технік на розвиток і активізацію мовлення людини літнього віку»; другого курсу – повідомлення і презентацію про традиції святкування Різдва в зарубіжних країнах та в різних регіонах України. Окрім того студенти спільно зі слухачами УТВ провели майстер клас з виготовлення різдвяних прикрас, які за спільною згодою учасників були розіграні у лотерею, а виручені гроші було передано на потреби ЗСУ. Діалогу поколінь сприяє спільне відвідування, концертів і театралізованих вистав, які проводяться в університеті.

Особливої уваги заслуговує реалізація програми формування цифрової компетентності людей літнього віку. За підтримки і сприяння студентів і магістрантів слухачі УТВ успішно опановують програми MsWord, Skype, аудіо-та відеопрограми, навчаються користуватись інтернетом, створювати листи на електронну пошту чи повідомлення у соціальних мережах, шукати необхідну інформацію в пошуковій системі.

Долучаючись до роботи в УТВ майбутні логопеди мають можливість навчатися успішній комунікації з людьми літнього віку; апробувати свої уміння і техніки логопедичної роботи з ними (наприклад, опора на сильні сторони клі-

ента, робота груп самодопомоги, Mindfulness, Anti-aging, наснаження тощо).

Підкреслимо, що одним із важливих аспектів, який відображає особливості формування соціальної зрілості студентів у позанавчальній діяльності – це створення ситуацій, які б сприяли усвідомленню студентами і магістрантами численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності та необхідності їх теоретичного осмислення і практичного вирішення не тільки у процесі майбутньої професійної діяльності, але й «сьогодні і зараз» під час навчання у ЗВО. Власне цей аспект ми визначаємо як одну із провідних організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти.

Роботу з людьми літнього віку студенти і магістранти намагаються використати для оволодіння досвідом майбутньої професійної діяльності, відчути себе потрібним і відповідальним за конкретну соціальну ситуацію і конкретну людину, сформування вміння працювати в команді, спілкуватися з клієнтами, знайти нових друзів, самоутвердитися.

Зауважимо, що студенти мають можливість відвідувати соціально-педагогічні і психологічні тренінги, які для них проводять викладачі і магістранти кафедри психології розвитку та консультування ТНПУ імені В. Гнатюка.

Ректорат університету безоплатно надає ресурсні можливості аудиторного фонду для проведення відповідних занять, тренінгів і консультацій.

Результатом соціальної активності студентів у процесі організації і забезпечення діяльності УТВ виступає набутий ними соціальний досвід, що проявляється: у синтезі знань про соціальну дійсність, про особливі умови життєдіяльності людей літнього віку, їх запити, побажання і прагнення; готовності та здатності діяти і шукати ресурси з метою їх вирішення; в умінні працювати в команді та міжпоколіннєвої взаємодії.

Висновки. Мета професійної підготовки фахівців із спеціальної освіти за спеціалізацією

«Логопедія» полягає у їх готовності і здатності розв'язувати складні задачі і практичні проблеми спеціальної освіти з метою корекції та компенсації порушень психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами й, зокрема, з порушеннями мовленнєвого розвитку, різних вікових груп. Залучення студентів до відкриття і забезпечення функціонування УТВ розглядається нами як вагомий ресурс актуалізації уваги майбутніх фахівців до проблем і потреб людей літнього віку і вагомий чинник формування їх соціальної зрілості.

Діяльність УТВ дає можливість донести до студентів розуміння того, що, навчаючись у ЗВО, вони є відповідальними не тільки за стан і результативність своєї навчальної діяльності, але й мають долучатися в міру своїх можливостей до моніторингу і вирішення наявних соціальних проблем в регіоні, де вони проживають і навчаються.

Аналіз досвіду залучення студентів до поза навчальної діяльності (на прикладі діяльності УТВ при ЗВО) слугує підставою для виокремлення організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню їх соціальної зрілості: – усвідомлення численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності та необхідності їх теоретичного осмислення і практичного вирішення у процесі навчання у ЗВО та майбутньої професійної діяльності; – суб'єктна позиція, партнерська взаємодія і опора на сильні сторони усіх учасників, задіяних до створення і забезпечення функціонування УТВ як вагомого фактора соціальної інклюзії людей літнього віку; усвідомлення необхідності поєднання і узгодження вимог і потреб соціуму з бажаннями і уявленнями індивідуальної свободи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в тому, що запропоновані практичні напрацювання щодо змісту і форм діяльності УТВ та досвід залучення студентів до даного виду діяльності можуть знайти застосування у діяльності інших УТВ при ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайнілович Н. Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2015. № 2. С. 407–410.
2. Вієвська М. Соціальна відповідальність сучасного фахівця як підґрунтя його продуктивної професійної діяльності. *Наука і освіта*. 2015. № 9. С. 19–24.
3. Галета Я. Соціальна зрілість особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства : монографія / Я. В. Галета. Харків : Мачулін, 2018. 392 с.

4. Горішна, Н., Слозанська, Г. (2023). Логопедичні послуги в Україні у час війни: результати крос-секційного дослідження. *Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Запоріжжя, 22 лист. 2023 р.). Запорізький національний університет, 50–52.
5. Добровіцька О. Волонтерство в інклюзивному середовищі як педагогічна умова підготовки до професійної діяльності соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. Випуск 1(44). С. 59–61.
6. Комар Т. Соціальна зрілість особистості як чинник становлення професійної зрілості психолога. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 200–210.
7. Крюкова О. Соціальна зрілість особистості у сучасних психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Іван Огієнка. 2010. Ч. 10. С. 345–353.
8. Меднікова Г. Соціальна зрілість: сутність і критерії. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 43. С. 179–186.
9. Радул В. Соціальна зрілість особистості: монографія / В. В. Радул. – Харків : Мачулін, 2017. 441 с.
10. Черкашин А. Особливості формування особистісно-професійної зрілості майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах: теоретичний аспект. Теорія управління соціальними системами. 2018. Вип. 1. С. 3–13.

REFERENCES:

1. Vainilovych, N. (2015). Volonterskyi rukh u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi: motyvatsiinyi aspect [Volunteer movement in modern Ukrainian society: motivational aspect]. *Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society*, 2, 407–410. [in Ukrainian].
2. Viievska, M. (2015). Sotsialna vidpovidalnist suchasnoho fakhivtsia yak pidgruntia yoho produktyvnoi profesiinoi diialnosti [Social responsibility of a modern specialist as the basis of his productive professional activity]. *Science and education*, 9, 19–24. [in Ukrainian].
3. Galeta, Ya. V. (2018). Socialna zrilist osobistosti v umovah onovlennya informacijnoyi kulturi suspilstva. [Social maturity of the individual in terms of updating the information culture of society]. Kharkiv: Machulin. 2018. – 392 с.
4. Horishna, N., Slozanska, G. (2023). Speech Therapy Services in Ukraine during Wartime: Results of a Cross-Sectional Study. *Special Education and Social Inclusion: Challenges of the 21st Century. Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation (Zaporizhzhia, Nov. 22, 2023)*. Zaporizhzhia National University, 50-52.)
5. Dobrovitska, O. (2019). Volonterstvo v inkluzyivnomu seredovyshchi yak pedahohichna umova pidhotovky do profesiinoi diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv [Volunteering in an inclusive environment as a pedagogical condition for preparation for the professional activities of social workers]. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 1 (44), 59–61. [in Ukrainian].
6. Komar, T. (2016). Socialna zrilist osobistosti yak chinnik stanovlennya profesijnoyi zrilosti psihologa. [Social maturity of the individual as a factor in the formation of a professional maturity of a psychologist]. *Problems of modern psychology*. Whip. 34.
7. Kriukova, O. (2010). Sotsialna zrilist osobystosti u suchasnykh psykholohichnykh doslidzhenniakh [Social maturity of the individual in modern psychological research]. *Problemy suchasnoi psykholohii Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivan Ohienka*, 10, 345–353. (in Ukrainian)
8. Mednikova, H. (2012). Sotsialna zrilist: sutnist i kryterii [Social maturity: nature and criteria]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S.Skovorody. Psykholohiia*, 43, 179–186. [in Ukrainian].
9. Radul, V. (2017). Sotsialna zrilist osobystosti]. Kharkiv: Machulin. 2017. 441 p. [in Ukrainian].
10. Cherkashyn, A. (2018). Osoblyvosti formuvannia osobystisno-profesiinoi zrilosti maibutnikh fakhivtsiv u vyshchych navchalnykh zakladakh: teoretychnyi aspect [Features of formation of personal-professional maturity of future specialists in higher educational establishments: theoretical aspect]. *Teoriia upravlinnia sotsialnymy systemamy*, 1, 3–13. [in Ukrainian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Наталія ГАВРИШ, Тамара ПИРОЖЕНКО

ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА У ВИЗНАЧЕННІ ІГРОВОГО ПРОСТОРУ ДИТИНИ3

Юрій КАЛІЧАК

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ
«СІМЕЙНА ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА».....13

Ірина ТОМАШЕВСЬКА

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ:
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ.....19

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

Олександр АНТОНЧУК

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ У СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ
ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА 24

Liudmyla GUSAK, Kateryna HONCHAR, Nataliia STADNYK

TECHNOLOGY OF ASSOCIATIVE TEACHING ENGLISH TO STUDENTS
OF PRIMARY EDUCATION..... 30

Тетяна СУКАЛЕНКО, Надія ПАЮЛ

ПОНЯТТЯ «МОВА ВОРОЖНЕЧІ» В СУЧАСНИХ МЕДІА.....39

Марія ЧЕРКАВСЬКА

НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ КЛЮЧОВИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ
ПРО РОСЛИННИЙ СВІТ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....46

РОЗДІЛ 3

СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

Оксана ГЕТЬМАН, Світлана ШПЕТНА

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОЛОРИСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ДИЗАЙНУ53

Віра ПОЛІЩУК, Тетяна ЦЕГЕЛЬНИК, Ірина ПАЦУЛА, Анастасія ШАЙНЮК

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
У ПРОЦЕСІ ПОЗНАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВО.....61

CONTENTS

SECTION 1 PRE-SCHOOL EDUCATION

<i>Nataliya GAVRISH, Tamara PIROZHENKO</i> IDEOLOGICAL BACKGROUND IN DEFINING THE CHILD'S PLAY SPACE.....	3
<i>Yurii KALICHAK</i> TRAINING PRESCHOOL TEACHERS BY TEACHING THE COURSE "FAMILY PRESCHOOL PEDAGOGY".....	13
<i>Iryna TOMASHEVS'KA</i> FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE: PROBLEMS OF USING INNOVATIVE TEACHING METHODS.....	19

SECTION 2 PRIMARY EDUCATION

<i>Oleksander ANTONCHUK</i> CULTURE OF SPEECH IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF SPEECH TEACHERS.....	24
<i>Liudmyla GUSAK, Kateryna HONCHAR, Nataliia STADNYK</i> TECHNOLOGY OF ASSOCIATIVE TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF PRIMARY EDUCATION.....	30
<i>Tetiana SUKALENKO, Nadia PAYUL</i> THE CONCEPT "THE LANGUAGE OF HOSTILITY" IN MODERN MASS MEDIA.....	39
<i>Mariia CHERKAVSKA</i> CONTINUITY IN FORMING KEY PATTERNS ABOUT THE FLORA AT PRIMARY SCHOOL.....	46

SECTION 3 SPECIAL EDUCATION

<i>Oksana HETMAN, Svitlana SHPETNA</i> PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF COLOR COMPETENCE OF FUTURE DESIGN SPECIALISTS.....	53
<i>Vira POLISHCHUK, Tetiana TSEHELNYK, Iryna PATSULA, Anastasiia SHAINIUK</i> FORMATION OF SOCIAL MATURITY IN FUTURE SPECIALISTS OF SPECIAL EDUCATION IN THE PROCESS OF EXTRA-INITIAL ACTIVITIES IN HIGH SCHOOLS.....	61

ACTA PAEDAGOGICA VOLYNIENSES

Випуск 6

Коректура • Ирина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 8,14. Замов. № 0324/196. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.